

॥ तैत्तिरीय ब्राह्मणम् ॥

॥ अष्टकम् ३ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः ॥

अ॒ग्निर्नः॑ पा॒तु कृ॒त्तिकाः॑। नक्ष॑त्रं दे॒वमिन्द्रि॑यम्। इ॒दमा॑सां
विच॑क्ष॒णम्। ह॒विरा॒सं जु॑होत॒न। यस्य॑ भा॒न्ति र॒श्मयो॑ यस्य॑
के॒तवः॑। यस्ये॒मा वि॒श्वा भुव॑नानि॒ सर्वा॑। स कृ॒त्तिका॑भि॒र॒भिसं॑वसानः। अ॒ग्निर्नो॑ दे॒वः सु॑वि॒ते द॑धातु। प्र॒जाप॑ते रोहि॒णी
वे॒तु प॒त्नी॑। वि॒श्वरू॑पा बृ॒हती चि॒त्रभा॑नुः॥१॥

सा नो॑ य॒ज्ञस्य॑ सु॒वि॒ते द॑धातु। यथा॑ जी॒वेम॑ श॒रदः॑ सर्वा॑राः।
रोहि॑णी दे॒व्युद॑गात्पु॒रस्ता॑त्। वि॒श्वा रू॒पाणि॑ प्र॒तिमो॑द॒माना॑।
प्र॒जाप॑तिः॑ ह॒विषा॑ वर्धय॑न्ती। प्रि॒या दे॒वाना॑मुप॑यातु य॒ज्ञम्।
सोमो॑ रा॒जा मृ॑गशी॒र्षेण॑ आ॒गन्। शि॒वं नक्ष॑त्रं प्रि॒यम॑स्य॒ धाम॑।
आ॒प्याय॑मानो बहु॒धा जने॑षु। रे॒तः प्र॒जां यज॑माने दधातु॥२॥

यत्ते॒ नक्ष॑त्रं मृ॒गशी॒र्षम॑स्ति। प्रि॒यः रा॑जन् प्रि॒यत॑मं
प्रि॒याणा॑म्। तस्मै॑ ते सोम ह॒विषा॑ वि॒धेम। शं न॑ ए॒धि द्वि॑पदे
शं चतु॑ष्पदे। आ॒र्द्रया॑ रु॒द्रः प्रथ॑मा न ए॒ति। श्रेष्ठो॑ दे॒वाना॑
पति॑र॒घ्नियाना॑म्। नक्ष॑त्रमस्य ह॒विषा॑ वि॒धेम। मा नः॑ प्र॒जाः
री॒रिष॑न्मोत वी॒रान्। हे॒ती रु॒द्रस्य॑ परि॑ णो वृ॒णक्तु॑। आ॒र्द्रा

नक्षत्रं जुषतां हविर्नः॥३॥

प्रमुञ्चमानौ दुरितानि विश्वा। अपाघशं सन्नुदतामरातिम्।
पुनर्नो देव्यदितिः स्पृणोतु। पुनर्वसू नः पुनरेतां यज्ञम्। पुनर्नो
देवा अभियन्तु सर्वे। पुनः पुनर्वो हविषा यजामः। एवा
न देव्यदितिरनर्वा। विश्वस्य भर्त्री जगतः प्रतिष्ठा। पुनर्वसू
हविषा वर्धयन्ती। प्रियं देवानामप्येतु पाथः॥४॥

बृहस्पतिः प्रथमं जायमानः। तिष्यं नक्षत्रमभि सम्बभूव। श्रेष्ठो
देवानां पृतनासु जिष्णुः। दिशोऽनु सर्वा अभयं नो अस्तु।
तिष्यः पुरस्तादुत मध्यतो नः। बृहस्पतिर्नः परि पातु पश्चात्।
बाधेतां द्वेषो अभयं कृणुताम्। सुवीर्यस्य पतयः स्याम। इदं
सर्पेभ्यो हविरस्तु जुष्टम्। आश्रेषा येषामनुयन्ति चेतः॥५॥

ये अन्तरिक्षं पृथिवीं क्षियन्ति। ते नः सर्पासो हवमागमिष्ठाः।
ये रोचने सूर्यस्यापि सर्पाः। ये दिवं देवीमनु सञ्चरन्ति।
येषामाश्रेषा अनुयन्ति कामम्। तेभ्यः सर्पेभ्यो मधुमञ्जुहोमि।
उपहृताः पितरो ये मघासु। मनोजवसः सुकृतः सुकृत्याः। ते
नो नक्षत्रे हवमागमिष्ठाः। स्वधाभिर्यज्ञं प्रयतं जुषन्ताम्॥६॥

ये अग्निदग्धा येऽनग्निदग्धाः। येऽमुं लोकं पितरः क्षियन्ति।
याश्च विद्म यां उ च न प्रविद्म। मघासु यज्ञं
सुकृतं जुषन्ताम्। गवां पतिः फल्गुनीनामसि त्वम्।
तदर्यमन्वरुणमित्र चारु। तं त्वा वयं सनितारं

सनीनाम्। जीवा जीवन्तमुप संविशेम। येनेमा विश्वा
भुवनानि सञ्जिता। यस्य देवा अनु सं यन्ति चेतः॥७॥

अर्यमा राजाऽजरस्तुविष्मान्। फल्गुनीनामृषभो रौरवीति।
श्रेष्ठो देवानां भगवो भगासि। तत्त्वां विदुः फल्गुनीस्तस्य
वित्तात्। अस्मभ्यं क्षत्रमजरं सुवीर्यम्। गोमदश्ववदुप सन्नु-
देह। भगो ह दाता भग इत्प्रदाता। भगो देवीः फल्गुनीरा
विवेश। भगस्येत्तं प्रसवं गमेम। यत्र देवैः सधमादं मदेम॥८॥

आयातु देवः संवितोपयातु। हिरण्ययेन सुवृता रथेन। वहन्
हस्तं सुभगं विद्वानापसम्। प्रयच्छन्तं पपुर्णि पुण्यमच्छं।
हस्तः प्रयच्छत्वमृतं वसीयः। दक्षिणेन प्रतिगृणीम एनत्।
दातारमद्य संविता विदेय। यो नो हस्ताय प्रसुवाति
यज्ञम्। त्वष्टा नक्षत्रमभ्येति चित्राम्। सुभं संसं युवतिं
रोचमानाम्॥९॥

निवेशयन्नमृतान्मर्त्यांश्च। रूपाणि पिंशन् भुवनानि
विश्वा। तन्नस्त्वष्टा तदु चित्रा विचष्टाम्। तन्नक्षत्रं भूरिदा
अस्तु मह्यम्। तन्नः प्रजां वीरवतीं सनोतु। गोभिर्नो अश्वैः
समनक्तु यज्ञम्। वायुर्नक्षत्रमभ्येति निष्ठ्याम्। तिग्मशृङ्गो
वृषभो रोरुवाणः। समीरयन् भुवना मातरिश्वा। अप
द्वेषांसि नुदतामरातीः॥१०॥

तन्नो वायुस्तदु निष्ठ्यां शृणोतु। तन्नक्षत्रं भूरिदा अस्तु

मह्यम्। तन्नो देवासो अनुजानन्तु कामम्। यथा तरेम
दुरितानि विश्वा। दूरमस्मच्छत्रवो यन्तु भीताः। तदिन्द्राग्नी
कृणुतां तद्विशाखे। तन्नो देवा अनुमदन्तु यज्ञम्। पश्चात्
पुरस्तादभयं नो अस्तु। नक्षत्राणामधिपत्नी विशाखे।
श्रेष्ठाविन्द्राग्नी भुवनस्य गोपौ॥११॥

विषूचः शत्रूनप बाधमानौ। अप क्षुधं नुदतामरातिम्। पूर्णा
पश्चादुत पूर्णा पुरस्तात्। उन्मध्यतः पौर्णमासी जिगाय।
तस्यां देवा अधि संवसन्तः। उत्तमे नाकं इह मादयन्ताम्।
पृथ्वी सुवर्चा युवतिः सजोषाः। पौर्णमास्युदगाच्छोभमाना।
आप्याययन्ती दुरितानि विश्वा। उरुं दुहां यजमानाय
यज्ञम्॥१२॥

चित्रभानुर्यजमाने दधातु हविर्नः पाथश्चेतो जुषन्ताश्चेतो मदेम रोचमानामरातीर्गोपौ यज्ञम्॥[१]

ऋद्ध्यास्म हव्यैर्नमसोपसद्य। मित्रं देवं मित्रधेयं नो अस्तु।
अनूराधान् हविषा वर्धयन्तः। शतं जीवेम शरदः सर्वांराः।
चित्रं नक्षत्रमुदगात्पुरस्तात्। अनूराधास इति यद्वदन्ति।
तन्मित्र एति पृथिभिर्देवयानैः। हिरण्ययैर्विततैरन्तरिक्षे।
इन्द्रो ज्येष्ठामनु नक्षत्रमेति। यस्मिन्वृत्रं वृत्रतूर्यं ततार॥१३॥

तस्मिन्वयममृतं दुहानाः। क्षुधं तरेम दुरितिं दुरिष्टिम्।
पुरन्दराय वृषभाय धृष्णवे। अषाढाय सहमानाय मीढुषे।
इन्द्राय ज्येष्ठा मधुमद्दुहाना। उरुं कृणोतु यजमानाय

लो॒कम्। मू॒लं प्र॒जां वी॒रव॑तीं विदेय। परा॑च्येतु॒ निर्ऋ॑तिः
परा॒चा। गोभि॑र्नक्ष॒त्रं प॒शुभिः॑ सम॑क्तम्। अह॑र्भूया॒द्यज॑मानाय॒
मह्य॑म्॥१४॥

अह॑र्नो अ॒द्य सु॒विते॑ द॒धातु॑। मू॒लं नक्ष॑त्रमिति॒ यद्वद॑न्ति।
परा॑चीं वा॒चा निर्ऋ॑तिं नुदामि। शिवं॑ प्र॒जायै॑ शिवम॑स्तु
मह्य॑म्। या दि॒व्या आपः॑ पय॑सा सम्ब॒भूवुः। या अ॒न्तरि॑क्ष
उ॒त पार्थि॑वीर्याः। यासा॑मषा॒ढा अ॒नुय॑न्ति॒ काम॑म्। ता न॒ आपः॑
श॒ऽस्यो॑ना भ॑वन्तु। याश्च॑ कू॒प्या याश्च॑ ना॒द्याः समु॑द्रियाः।
याश्च॑ वैश॒न्तीरु॒त प्रा॑स॒चीर्याः॥१५॥

यासा॑मषा॒ढा मधु॑ भ॒क्षय॑न्ति। ता न॒ आपः॑ श॒ऽस्यो॑ना भ॑वन्तु।
तन्नो॑ वि॒श्वे उ॒प शृ॑ण्वन्तु दे॒वाः। तद॑षा॒ढा अ॒भिसं॑यन्तु य॒ज्ञम्।
तन्नक्ष॑त्रं प्रथतां प॒शुभ्यः॑। कृषि॑र्वृष्टि॒र्यज॑मानाय कल्पताम्।
शु॒भ्राः क॒न्या यु॒वतयः॑ सु॒पेश॑सः। क॒र्मक॑तः सु॒कृतो॑ वी॒र्या॑वतीः।
वि॒श्वान् दे॒वान् ह॒विषा॑ व॒र्धय॑न्तीः। अ॒षा॒ढाः का॒ममु॒प या॑न्तु
य॒ज्ञम्॥१६॥

यस्मिन् ब्रह्मा॒भ्यज॑य॒त्सर्व॑मे॒तत्। अ॒मुं च॑ लो॒कमि॒दमू॑ च॒
सर्व॑म्। तन्नो॑ नक्ष॒त्रमभि॑जिद्विजित्य। श्रियं॑ दधा॒त्वह॑णीय॒
मा॒नम्। उ॒भौ लो॒कौ ब्रह्म॑णा स॒ञ्जिते॑मौ। तन्नो॑
नक्ष॑त्रमभि॒जिद्विच॑ष्टाम्। तस्मि॑न्व॒यं पृ॒तनाः॑ स॒ञ्जये॑म।
तन्नो॑ दे॒वासो॑ अ॒नुजा॑नन्तु॒ काम॑म्। शृ॒ण्वन्ति॑ श्रो॒णाम॒मृत॑स्य

गोपाम्। पुण्यामस्या उपशृणोमि वाचम्॥१७॥

म॒हीं दे॒वीं विष्णु॑पत्नीमजूर्याम्। प्र॒तीची॑मेना॒ ह॒विषा॑
यजामः। त्रेधा विष्णु॑रुरुगा॒यो विच॑क्रमे। म॒हीं दिव॑
पृथि॒वीम॒न्तरि॑क्षम्। तच्छ्रो॑णैति॒श्रव॑ इच्छ॒माना॑। पुण्य॑ः श्लोकं
यज॑मानाय कृण्वती। अष्टौ दे॒वा वस॑वः सोम्यासः। चत॑स्रो
दे॒वीर॒जराः॑ श्रवि॑ष्ठाः। ते य॒ज्ञं पा॑न्तु रज॑सः प॒रस्ता॑त्।
संव॑त्सरीण॑ममृतं॑ स्व॒स्ति॥१८॥

य॒ज्ञं नः॑ पा॒न्तु वस॑वः प॒रस्ता॑त्। दक्षि॑णतोऽभिय॑न्तु श्रवि॑ष्ठाः।
पुण्यं॑ नक्ष॑त्रम॒भि संवि॑शाम। मा नो अ॒राति॑रघ॒शः साऽग॑न्।
क्षत्र॑स्य॒ राजा॒ वरु॑णोऽधि॒राजः॑। नक्ष॑त्राणां॒ शत॑भिष॒ग्वसि॑ष्ठः।
तौ दे॒वेभ्यः॑ कृणुतो दी॒र्घमा॑युः। श॒तं स॒हस्रा॑ भेष॒जानि॑ धत्तः।
य॒ज्ञं नो॒ राजा॒ वरु॑ण॒ उप॑यातु। तन्नो॒ विश्वे॑ अ॒भि संय॑न्तु
दे॒वाः॥१९॥

तन्नो॒ नक्ष॑त्रं॒ शत॑भिष॒ग्वजु॑षाणम्। दी॒र्घमा॑युः प्र॒तिर॑द्भेष॒जानि॑।
अ॒ज एक॑पा॒दुद॑गात्पु॒रस्ता॑त्। विश्वा॑ भू॒तानि॑ प्र॒ति मोद॑मानः।
तस्य॑ दे॒वाः प्र॑स॒वं य॑न्ति॒ सर्वे॑। प्रो॒ष्ठप॒दासो॑ अ॒मृत॑स्य गो॒पाः।
वि॒भ्राज॑मानः॒ समि॑धान॒ उग्रः॑। आऽन्तरि॑क्षमरु॒हद॑ग॒न्द्याम्।
तं सूर्य॑ दे॒वम॒जमेक॑पादम्। प्रो॒ष्ठप॒दासो॑ अनु॑यन्ति॒
सर्वे॑॥२०॥

अहिर्बुध्नियः प्रथमान एति। श्रेष्ठो देवानामुत मानुषाणाम्। तं

ब्रा॒ह्म॒णाः सो॒म॒पाः सो॒म्यासः॑। प्रो॒ष्ठ॒प॒दासो॑ अ॒भि र॑क्षन्ति॒ सर्वे॑।
 च॒त्वार॒ एक॑म॒भि क॑र्म दे॒वाः। प्रो॒ष्ठ॒प॒दास॒ इति॑ या॒न् वद॑न्ति।
 ते बु॒ध्नियं॑ परि॒षद्य॑ स्तु॒वन्तः॑। अ॒हि र॑क्षन्ति॒ नम॑सोप॒सद्य॑।
 पू॒षा रे॒वत्य॑न्वेति॒ पन्था॑म्। पु॒ष्टि॒पती॑ पशु॒पा वाज॑ब॒स्त्यौ॥ २१॥

इ॒मानि॑ ह॒व्या प्र॑य॒ता जु॒षाणा॑। सु॒गैर्नो॑ या॒नैरु॑प॒यातां॑ य॒ज्ञम्।
 क्षु॒द्रान् प॒शून् र॑क्षतु रे॒वती॑ नः। गा॒वो नो॑ अ॒श्वा र॑ अ॒न्वेतु॑
 पू॒षा। अ॒न्न र॑क्ष॒न्तौ बहु॑धा वि॒रूप॑म्। वाज॑ र॒ सनु॑तां
 यज॑मानाय य॒ज्ञम्। तद॒श्विना॑व॒श्वयु॑जोप॒याताम्। शु॒भ॒ङ्गमि॑ष्टौ
 सु॒यमे॑भि॒रश्वैः॑। स्वं नक्ष॑त्र र॒ हवि॑षा यज॒न्तौ। म॒ध्वा स॑म्पृ॒क्तौ
 यजु॑षा॒ सम॑क्तौ॥ २२॥

यो दे॒वानां॑ मि॒षजौ॑ ह॒व्यवा॒हौ। वि॒श्वस्य॑ दू॒ताव॑मृ॒तस्य॑
 गो॒पौ। तौ नक्ष॑त्रं जुजुषा॒णोप॑याताम्। नमो॒ऽश्वि॒भ्यां॑
 कृ॒णुमो॑ऽश्व॒युग्भ्या॑म्। अप॑ पा॒प्मानं॑ भ॒रणी॑र्भरन्तु। तद्य॒मो
 राजा॑ भ॒गवान् वि॑च॒ष्टाम्। लो॒कस्य॑ रा॒जा म॒हतो॑ म॒हान्
 हि। सु॒गं नः॑ पन्था॒मभ॑यं कृ॒णोतु॑। यस्मि॒न्नक्ष॑त्रे य॒म ए॒ति
 राजा॑। यस्मि॒न्नेन॑म॒भ्यषि॑ञ्चन्त दे॒वाः। तद॑स्य चि॒त्र र॑ ह॒विषा॑
 य॒जाम॑। अप॑ पा॒प्मानं॑ भ॒रणी॑र्भरन्तु। नि॒वेश॑नी॒ यत्तै दे॒वा
 अद॑धुः॥ २३॥

त॒तार॒ मह्यं॑ प्रा॒सृची॑र्या या॒न्तु य॒ज्ञं वाच॑ र॒ स्वस्ति॑ दे॒वा अनु॑यन्ति॒ सर्वे॑ वाज॑ब॒स्त्यौ स॑म॒क्तौ
 दे॒वास्त्री॑णि च॥

नवोनवो भवति जायमानो यमादित्या अ॒श्शुमा॑प्याययन्ति।
 ये विरूपे समनसा संव्ययन्ती। समानं तन्तुं परितातना तै।
 विभू प्रभू अनुभू विश्वतो हुवे। ते नो नक्षत्रे हवमागमेतम्।
 वयं देवी ब्रह्मणा संविदानाः। सुरत्नांसो देववीतिं दधानाः।
 अहोरात्रे हविषा वर्धयन्तः। अतिं पाप्मानमतिं मुक्त्या गमेम।
 प्रत्युवदृश्यायती॥२४॥

व्युच्छन्ती दुहिता दिवः। अपो मही वृणुते चक्षुषा।
 तमो ज्योतिष्कृणोति सूनरी। उदुस्त्रियाः सचते सूर्यः।
 सचा उद्यन्नक्षत्रमर्चिमत्। तवेदुषो व्युषि सूर्यस्य च। सं
 भुक्तेन गमेमहि। तन्नो नक्षत्रमर्चिमत्। भानुमत्तेज उच्चरत्।
 उपयज्ञमिहागमत्॥२५॥

प्र नक्षत्राय देवाय। इन्द्रायेन्दु॑ हवामहे। स नः सविता
 सुवत्सनिम्। पुष्टिदां वीरवत्तमम्। उदुत्यं चित्रम्। अदितिर्न
 उरुष्यतु महीम्। षु मातरम्। इदं विष्णुः प्रतद्विष्णुः।
 अग्निर्मूर्धा भुवः। अनुनोऽद्यानुमतिरन्विदनुमते त्वम्।
 हव्यवाह॑ स्विष्टम्॥२६॥

आयत्यंगमस्विष्टम्॥

[३]

अग्निर्वा अकामयत। अन्नादो देवानां॑ स्यामिति। स एतमग्नये
 कृत्तिकाभ्यः पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। ततो वै सौ-
 ऽन्नादो देवानामभवत्। अग्निर्वै देवानामन्नादः। यथा ह वा
 अग्निर्देवानामन्नादः। एव॑ ह वा एष मनुष्याणां भवति। य

ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति।
अ॒ग्नये॒ स्वाहा॑ कृ॒त्तिका॑भ्यः॒ स्वाहा॑। अ॒म्बायै॒ स्वाहा॑ दु॒लायै॒
स्वाहा॑। नि॒त॒त्यै स्वाहा॑ऽभ्रय॑न्त्यै॒ स्वाहा॑। मे॒घय॑न्त्यै॒ स्वाहा॑
व॒रु॒षय॑न्त्यै॒ स्वाहा॑। चु॒पु॒णीका॑यै॒ स्वाहेति॑॥२७॥

प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत। ता अ॑स्मात्सृ॒ष्टाः परा॑चीरायन्।
तासा॑ꣳ रोहि॒णीम॒भ्यध्या॑यत्। सोऽ॒काम॑यत। उप॒ मा वर्ते॑त।
समे॑नया गच्छे॒येति॑। स ए॒तं प्र॒जाप॑तये रोहि॒ण्यै च॑रुं
नि॒र॒व॒पत्। ततो॒ वै सा तमु॑पावर्तत। समे॑नयागच्छत। उप॑ ह
वा ए॒नं प्रि॒यमा॑वर्तते। सं प्रि॒येण॑ गच्छते। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒
यज॑ते। य उ॑चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑
रोहि॒ण्यै स्वाहा॑। रोच॑मानायै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाभ्यः॒ स्वाहेति॑॥२८॥

सोमो॒ वा अ॑कामयत। ओष॑धीनाꣳ रा॒ज्यम॒भिज॑येय॒मिति॑। स
ए॒तꣳ सोमा॑य मृ॒गशी॒र्षाय॑ श्यामा॒कं च॑रुं पय॑सि नि॒र॒व॒पत्।
ततो॒ वै स ओष॑धीनाꣳ रा॒ज्यम॒भ्यज॑यत्। स॒मा॒ना॒नाꣳ ह
वै रा॒ज्यम॒भिज॑यति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑चैनदे॒वं
वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। सोमा॑य॒ स्वाहा॑ मृ॒गशी॒र्षाय॒ स्वाहा॑।
इ॒न्व॒काभ्यः॒ स्वाहा॑ोष॑धीभ्यः॒ स्वाहा॑। रा॒ज्याय॒ स्वाहा॑ऽभिजि॑त्यै
स्वाहेति॑॥२९॥

रु॒द्रो वा अ॑कामयत। प॒शुमा॑न्त्स्या॒मिति॑। स ए॒तꣳ
रु॒द्राया॑ऽर्द्रायै॒ प्रै॒व्यङ्ग॑वं च॑रुं पय॑सि नि॒र॒व॒पत्। ततो॒ वै स
प॒शुमा॑न॒भवत्। प॒शुमा॑न् ह॒ वै भ॑वति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते।

य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। रुद्राय स्वाहाऽर्द्रायै स्वाहा। पिन्वमानायै स्वाहा पशुभ्यः स्वाहेति॥३०॥

ऋक्षा वा इयमलोमकाऽऽसीत्। साऽकामयत्। ओषधीभिर्वनस्पतिभिः प्रजायेयेति। सैतमदित्यै पुनर्वसुभ्यां चरुं निरवपत्। ततो वा इयमोषधीभिर्वनस्पतिभिः प्राजायत्। प्रजायते ह वै प्रजया पशुभिः। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अदित्यै स्वाहा पुनर्वसुभ्याम्। स्वाहा भूत्यै स्वाहा प्रजात्यै स्वाहेति॥३१॥

बृहस्पतिर्वा अकामयत्। ब्रह्मवर्चसी स्यामिति। स एतं बृहस्पतये तिष्याय नैवारं चरुं पर्यसि निरवपत्। ततो वै स ब्रह्मवर्चस्यभवत्। ब्रह्मवर्चसी ह वै भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। बृहस्पतये स्वाहा तिष्याय स्वाहा। ब्रह्मवर्चसाय स्वाहेति॥३२॥

देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवाः सर्पेभ्य आश्रेषाभ्य आज्यं करम्भं निरवपन्। तानेताभिरेव देवताभिरुपानयन्। एताभिर्ह वै देवताभिर्द्विषन्तं भ्रातृव्यमुपनयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। सर्पेभ्यः स्वाहाऽऽश्रेषाभ्यः स्वाहा। दन्दशूकेभ्यः स्वाहेति॥३३॥

पितरो वा अकामयन्त। पितृलोकं ऋध्रुयामेति। त एतं पितृभ्यो मघाभ्यः पुरोडाशं षट्कपालं निरवपन्। ततो वै ते पितृलोकं आर्ध्रुवन्। पितृलोके ह वा ऋध्नोति। य एतेन

ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैन॒दे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। पि॒तृभ्यः॑
स्वाहा॑ म॒घाभ्यः॑। स्वाहा॑ऽन॒घाभ्यः॑ स्वाहा॑ग॒दाभ्यः॑। स्वाहा॑-
ऽरु॒न्ध॒तीभ्यः॑ स्वाहेति॑॥३४॥

अ॒र्य॒मा वा अ॑कामयत। प॒शुमा॒न्त्स्या॒मिति॑। स ए॒तम॑र्य॒म्णे
फल्गु॑नीभ्यां च॒रुं निर॑वपत्। ततो॒ वै स प॑शु॒मान॑भवत्।
प॒शुमान् ह॒ वै भ॑वति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैन॒दे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। अ॒र्य॒म्णे स्वाहा॑ फल्गु॑नीभ्या॒ऽ स्वाहा॑।
प॒शुभ्यः॑ स्वाहेति॑॥३५॥

भ॒गो वा अ॑कामयत। भ॒गी श्रे॒ष्ठी दे॒वाना॑ऽस्या॒मिति॑। स ए॒तं
भगा॑य॒ फल्गु॑नीभ्यां च॒रुं निर॑वपत्। ततो॒ वै स भ॒गी श्रे॒ष्ठी
दे॒वाना॑मभवत्। भ॒गी ह॒ वै श्रे॒ष्ठी संमा॑नाना॑ भवति। य ए॒तेन॑
ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैन॒दे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। भगा॑य॒
स्वाहा॑ फल्गु॑नीभ्या॒ऽ स्वाहा॑। श्रे॒ष्ठाय॑ स्वाहेति॑॥३६॥

स॒वि॒ता वा अ॑कामयत। श्र॒न्मे दे॒वा द॒धीर॑न्। स॒वि॒ता
स्या॒मिति॑। स ए॒तं स॑वि॒त्रे ह॒स्ताय॑ पुरो॒डाशं॑ द्वाद॑शकपालं
निर॑वपदाशूनां व्री॒हीणा॑म्। ततो॒ वै तस्मै॑ श्रद्दे॒वा अ॑दधत।
स॒वि॒ताऽभ॑वत्। श्रद्ध॒वा अ॑स्मै मनु॒ष्या द॑धते। स॒वि॒ता
संमा॑नाना॑ भवति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैन॒दे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। स॒वि॒त्रे स्वाहा॑ ह॒स्ताय॑। स्वाहा॑
द॒धते स्वाहा॑ पृ॒णते। स्वाहा॑ प्र॒यच्छ॑ते स्वाहा॑ प्रतिगृ॒भ्णते
स्वाहेति॑॥३७॥

त्वष्टा वा अकामयत। चित्रं प्रजां विन्देयेति। स एतं त्वष्ट्रे चित्रायै पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपत्। ततो वै स चित्रं प्रजामविन्दत। चित्रं ह वै प्रजां विन्दते। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। त्वष्ट्रे स्वाहा चित्रायै स्वाहा। चैत्राय स्वाहा प्रजायै स्वाहेति॥३८॥

वायुर्वा अकामयत। कामचारमेषु लोकेष्वभिजयेयमिति। स एतद्वायवे निष्ठायै गृष्ट्यै दुग्धं पयो निर्वपत्। ततो वै स कामचारमेषु लोकेष्वभ्यजयत्। कामचारं ह वा एषु लोकेष्वभिजयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। वायवे स्वाहा निष्ठायै स्वाहा। कामचाराय स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥३९॥

इन्द्राग्नी वा अकामयेताम्। श्रेष्ठं देवानामभिजयेवेति। तावेतमिन्द्राग्निभ्यां विशाखाभ्यां पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपताम्। ततो वै तौ श्रेष्ठं देवानामभ्यजयताम्। श्रेष्ठं ह वै समानानामभि जयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। इन्द्राग्निभ्यां स्वाहा विशाखाभ्यां स्वाहा। श्रेष्ठाय स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥४०॥

अथैतत्पौर्णमास्या आज्यं निर्वपति। कामो वै पौर्णमासी। काम आज्यम्। कामेनैव कामं समर्धयति। क्षिप्रमेनं सकाम उपनमति। येन कामेन यजते। सोऽत्र जुहोति।

पौर्णमास्यै स्वाहा कामाय स्वाहाऽऽगत्यै स्वाहेति॥४१॥

अग्निः पञ्चदश प्रजापतिः षोडश सोम एकादश रुद्रो दशर्क्षेकादश बृहस्पतिर्दश देवासुरा नव पितर एकादशार्यमा भगो दश दश सविता चतुर्दश त्वष्टा वायुरिन्द्राग्नी दश दशाथैतत्पौर्णमास्या अष्टौ पञ्चदश॥ [४]

मित्रो वा अंकामयत। मित्रधेयमेषु लोकेष्वभिजयेयमिति। स एतं मित्रायानूराधेभ्यश्चरुं निरवपत्। ततो वै स मित्रधेयमेषु लोकेष्वभ्यजयत्। मित्रधेयं ह वा एषु लोकेष्वभिजयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। मित्राय स्वाहाऽनूराधेभ्यः स्वाहा। मित्रधेयाय स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥४२॥

इन्द्रो वा अंकामयत। ज्यैष्ठ्यं देवानामभिजयेयमिति। स एतमिन्द्राय ज्यैष्ठ्यायै पुरोडाशमेकादशकपालं निरवपन्महार्घीहीणाम्। ततो वै स ज्यैष्ठ्यं देवानामभ्यजयत्। ज्यैष्ठ्यं ह वै समानानामभिजयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। इन्द्राय स्वाहा ज्यैष्ठ्यायै स्वाहा। ज्यैष्ठ्याय स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥४३॥

प्रजापतिर्वा अंकामयत। मूलं प्रजां विन्देयेति। स एतं प्रजापतये मूलाय चरुं निरवपत्। ततो वै स मूलं प्रजामविन्दत। मूलं ह वै प्रजां विन्दते। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। प्रजापतये स्वाहा मूलाय स्वाहा। प्रजायै स्वाहेति॥४४॥

आपो वा अकामयन्त। समुद्रं काममभिजयेमेति। ता
 एतमद्भ्योऽषाढाभ्यश्चरुं निरवपन्। ततो वै ताः समुद्रं
 काममभ्यजयन्। समुद्रः ह वै काममभिजयति। य एतेन
 हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अद्भ्यः
 स्वाहाऽषाढाभ्यः स्वाहा। समुद्राय स्वाहा कामाय स्वाहा।
 अभिजित्यै स्वाहेति॥४५॥

विश्वे वै देवा अकामयन्त। अनपज्य्यं जयेमेति। त
 एतं विश्वेभ्यो देवेभ्योऽषाढाभ्यश्चरुं निरवपन्। ततो वै
 तेऽनपज्य्यमजयन्। अनपज्य्यः ह वै जयति। य एतेन
 हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। विश्वेभ्यो
 देवेभ्यः स्वाहाऽषाढाभ्यः स्वाहा। अनपज्य्याय स्वाहा
 जित्यै स्वाहेति॥४६॥

ब्रह्म वा अकामयत। ब्रह्मलोकमभिजयेयमिति। तदेतं ब्रह्मणे-
 ऽभिजिते चरुं निरवपत्। ततो वै तद्ब्रह्मलोकमभ्यजयत्।
 ब्रह्मलोकः ह वा अभिजयति। य एतेन हविषा यजते।
 य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। ब्रह्मणे स्वाहाऽभिजिते
 स्वाहा। ब्रह्मलोकाय स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥४७॥

विष्णुर्वा अकामयत। पुण्यः श्लोकः शृण्वीय। न मा
 पापी कीर्तिरागच्छेदिति। स एतं विष्णवे श्रोणायै पुरोडाशं
 त्रिकपालं निरवपत्। ततो वै स पुण्यः श्लोकमशृणुत।
 नैनं पापी कीर्तिरागच्छत्। पुण्यः ह वै श्लोकः शृणुते।

नैनं पापी कीर्तिरागच्छति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। विष्णवे स्वाहा श्रोणायै स्वाहा। श्लोकाय स्वाहा श्रुताय स्वाहेति॥४८॥

वसवो वा अकामयन्त। अग्रं देवतानां परीयामेति। त एतं वसुभ्यः श्रविष्ठाभ्यः पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपन्। ततो वै तेऽग्रं देवतानां पर्यायन्। अग्रं ह वै समानानां पर्येति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। वसुभ्यः स्वाहा श्रविष्ठाभ्यः स्वाहा। अग्राय स्वाहा परीत्यै स्वाहेति॥४९॥

इन्द्रो वा अकामयत। दृढोऽशितिलः स्यामिति। स एतं वरुणाय शतभिषजे भेषजेभ्यः पुरोडाशं दशकपालं निरवपत्कृष्णानां व्रीहीणाम्। ततो वै स दृढोऽशितिलोऽभवत्। दृढो ह वा अशितिलो भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। वरुणाय स्वाहा शतभिषजे स्वाहा। भेषजेभ्यः स्वाहेति॥५०॥

अजो वा एकपादकामयत। तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी स्यामिति। स एतमजायैकपदे प्रोष्ठपदेभ्यश्चरुं निरवपत्। ततो वै स तेजस्वी ब्रह्मवर्चस्यभवत्। तेजस्वी ह वै ब्रह्मवर्चसी भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अजायैकपदे स्वाहा प्रोष्ठपदेभ्यः स्वाहा। तेजसे स्वाहा ब्रह्मवर्चसाय स्वाहेति॥५१॥

अहिर्वै बुध्रियोऽकामयत्। इमां प्रतिष्ठां विन्देयेति। स एतमहये बुध्रियाय प्रोष्ठपदेभ्यः पुरोडाशं भूमिकपालं निरवपत्। ततो वै स इमां प्रतिष्ठामविन्दत्। इमां ह वै प्रतिष्ठां विन्दते। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अहये बुध्रियाय स्वाहा प्रोष्ठपदेभ्यः स्वाहा। प्रतिष्ठायै स्वाहेति॥५२॥

पूषा वा अकामयत्। पशुमान्स्थ्यामिति। स एतं पूष्णे रेवत्यै चरुं निरवपत्। ततो वै स पशुमानभवत्। पशुमान् ह वै भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। पूष्णे स्वाहा रेवत्यै स्वाहा। पशुभ्यः स्वाहेति॥५३॥

अश्विनौ वा अकामयेताम्। श्रोत्रस्विनावबधिरो स्यावेति। तावेतमश्विभ्यामश्वयुग्भ्यां पुरोडाशं द्विकपालं निरवपताम्। ततो वै तौ श्रोत्रस्विनावबधिरावभवताम्। श्रोत्रस्वी ह वा अबधिरो भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अश्विभ्यांऽ स्वाहाऽश्वयुग्भ्यांऽ स्वाहा। श्रोत्राय स्वाहा श्रुत्यै स्वाहेति॥५४॥

यमो वा अकामयत्। पितृणां राज्यमभिजयेयमिति। स एतं यमायापभरणीभ्यश्चरुं निरवपत्। ततो वै स पितृणां राज्यमभ्यजयत्। समानानां ह वै राज्यमभि जयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। यमाय स्वाहाऽपभरणीभ्यः स्वाहा। राज्याय स्वाहाऽभिजित्यै

स्वाहेति॥५५॥

अथैतदमावास्याया आज्यं निर्वपति। कामो वा अमावास्या।
काम आज्यम्। कामेनैव कामः समर्धयति। क्षिप्रमेनः
सकाम उपनमति। येन कामेन यजते। सोऽत्र जुहोति।
अमावास्यायै स्वाहा कामाय स्वाहाऽऽगत्यै स्वाहेति॥५६॥

मित्र इन्द्रः प्रजापतिर्दश दशाप एकादश विश्वे ब्रह्म दशदश विष्णुस्त्रयोदश वसंव इन्द्रोऽजोऽहिर्वै
बुध्नियः पूषाऽश्विनौ यमो दश दशाथैतदमावास्याया अष्टौ पञ्चदश॥—————[५]

चन्द्रमा वा अकामयत। अहोरात्रानर्धमासान्मासानृतून्त्सं-
वत्सरमात्वा। चन्द्रमसः सायुज्यः सलोकतामाप्नुयामिति।
स एतं चन्द्रमसे प्रतीदृश्यायै पुरोडाशं पञ्चदशकपालं
निरवपत्। ततो वै सोऽहोरात्रानर्धमासान्मासानृतून्त्संवत्सर-
मात्वा। चन्द्रमसः सायुज्यः सलोकतामाप्नोत्। अहोरात्रान्
ह वा अर्धमासान्मासानृतून्त्संवत्सरमात्वा। चन्द्रमसः
सायुज्यः सलोकतामाप्नोति। य एतेन हविषा यजते। य उ
चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। चन्द्रमसे स्वाहा प्रतीदृश्यायै
स्वाहा। अहोरात्रेभ्यः स्वाहाऽर्धमासेभ्यः स्वाहा। मासेभ्यः
स्वाहर्तुभ्यः स्वाहा। संवत्सराय स्वाहेति॥५७॥

अहोरात्रे वा अकामयेताम्। अत्यहोरात्रे मुच्येवहि। न
नांवहोरात्रे आप्रयातामिति। ते एतमहोरात्राभ्यां चरुं
निरवपताम्। द्वयानां व्रीहीणाम्। शुक्लानां च कृष्णानां च।
सवात्योर्दुग्धे। श्वेतायै च कृष्णायै च। ततो वै ते अत्यहोरात्रे

अमुच्येते। नैनं अहोरात्रे आप्नुताम्। अतिं ह वा अहोरात्रे मुच्यते। नैनमहोरात्रे आप्नुतः। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अहं स्वाहा रात्रियै स्वाहा। अतिमुक्त्यै स्वाहेति॥५८॥

उषा वा अकामयत। प्रियाऽऽदित्यस्य सुभगा स्यामिति। सैतमुषसे चरुं निरवपत्। ततो वै सा प्रियाऽऽदित्यस्य सुभगाऽभवत्। प्रियो ह वै समानानां सुभगो भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। उषसे स्वाहा व्युष्ट्यै स्वाहा। व्युष्ट्यै स्वाहा व्युच्छन्त्यै स्वाहा। व्युष्टायै स्वाहेति॥५९॥

अथैतस्मै नक्षत्राय चरुनिर्वपति। यथा त्वं देवानामसि। एवमहं मनुष्याणां भूयासमिति। यथा ह वा एतद्देवानाम्। एव ह वा एष मनुष्याणां भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। नक्षत्राय स्वाहोदेष्यते स्वाहा। उद्यते स्वाहोदिताय स्वाहा। हरसे स्वाहा भरसे स्वाहा। भ्राजसे स्वाहा तेजसे स्वाहा। तपसे स्वाहा ब्रह्मवर्चसाय स्वाहेति॥६०॥

सूर्यो वा अकामयत। नक्षत्राणां प्रतिष्ठा स्यामिति। स एतं सूर्याय नक्षत्रेभ्यश्चरुं निरवपत्। ततो वै स नक्षत्राणां प्रतिष्ठाऽभवत्। प्रतिष्ठा ह वै समानानां भवति। य एतेन हविषा

यज॑न्ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। सूर्या॑य॒ स्वाहा॑
नक्ष॑त्रेभ्यः॒ स्वाहा॑। प्र॒ति॒ष्ठा॒यै॒ स्वाहेति॑॥६१॥

अथै॒तमदि॑त्यै च॒रुं निर्व॑पति। इ॒यं वा अदि॑तिः। अ॒स्यामे॒व
प्रति॑तिष्ठति। सोऽत्र॑ जुहोति। अदि॑त्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒ति॒ष्ठा॒यै॒
स्वाहेति॑॥६२॥

अथै॒तं विष्ण॑वे च॒रुं निर्व॑पति। य॒ज्ञो वै विष्णुः॑। य॒ज्ञ ए॒वान्त॑तः
प्रति॑तिष्ठति। सोऽत्र॑ जुहोति। विष्ण॑वे॒ स्वाहा॑ य॒ज्ञाय॑ स्वाहा॑।
प्र॒ति॒ष्ठा॒यै॒ स्वाहेति॑॥६३॥

चन्द्रमाः पञ्चदशाहोरात्रे सप्तदशोषा एकादशाथैतस्मै नक्षत्राय त्रयोदश सूर्यो दशाथैतमदित्यै पञ्चाथैतं विष्णवे षट्थस्मै (सविताऽऽशूनां ब्रीहीणामिन्द्रो महाब्रीहीणामिन्द्रः कृष्णानां ब्रीहीणामहोरात्रे द्वयानां ब्रीहीणाम्। पितरः षट्पदालं सविता द्वादशकपालमिन्द्राग्नी एकादशकपालमिन्द्र एकादशकपालमिन्द्रो दशकपालं विष्णुस्त्रिकपालमहिर्भूमिकपालमश्विनौ द्विकपालं चन्द्रमाः पञ्चदशकपालमग्निस्त्वष्टा वसवोऽष्टकपालमन्यत्र चरुम्। रुद्रोऽर्यमा पूषा पशुमान्स्थ्याः सोमो रुद्रो बृहस्पतिः पर्यसि वायुः पयः सोमो वायुरिन्द्राग्नी मित्र इन्द्र आपो ब्रह्म यमोऽभिजित्यै त्वष्टा प्रजापतिः प्रजायै पौर्णमास्या अमावास्याया अगत्यै विश्वे जित्या अश्विनौ श्रुत्यै। ब्रह्म तदेतं विष्णुः स एतं वायुः स एतदापस्ताः। पितरो विश्वे वसवोऽकामयन्त मेति त एतन्निरवपन्। आपोऽकामयन्त मेति ता एतन्निरवपन्। इन्द्राग्नी अश्विनावकामयेतां वेति तावेतन्निरवपताम्। अहोरात्रे वा अकामयेतामिति ते एतन्निरवपताम्। अन्यत्राकामयतेति स एतन्निरवपत्। इन्द्राग्नी श्रेष्ठमिन्द्रो ज्यैष्ठमिन्द्रो दृढः। अहिः सूर्योऽदित्यै विष्णवे प्रतिष्ठायै। सोमो यमः संमानानाम्। अग्निर्नो रीरिषदुन्यत्र रीरिषः॥)॥

[६]

अ॒ग्निर्न ऋ॒ध्यास्म॒ नवो॑नवोऽग्निर्मित्रश्चन्द्रमाः षट्॥६॥

अ॒ग्नि॒र्न॒स्त॒त्रो वा॒यु॒र्हि॒र्बु॒ध्न्यं ऋ॒क्षा वा इ॒यम॒थै॒तत्पौ॒र्ण॒मा॒स्या अ॒जो वा
ए॒क॒पा॒थ॒सूर्य॒न्नि॒ष॒ष्टिः॥६३॥

अ॒ग्नि॒र्नः पा॒तु प्र॒ति॒ष्ठा॒यै स्वा॒हेति॑॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके प्रथमः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः॥

तृतीयस्यामि॒तो दि॒वि सोमं॑ आसीत्। तङ्गा॑य॒त्र्या-
ऽह॑रत्। तस्य॑ पु॒र्णम॑च्छिद्यत। तत्पु॒र्णोऽभ॑वत्। तत्पु॒र्णस्य॑
पु॒र्णत्व॑म्। ब्रह्म॒ वै पु॒र्णः। यत्पु॒र्णशा॒ख्या व॑त्स॒नपा॑करोति।
ब्रह्म॒णैवैना॑न॒पाक॑रोति। गा॒य॒त्रो वै पु॒र्णः। गा॒य॒त्राः पु॒शवः॑॥१॥
तस्मा॑त्रीणि॒त्रीणि पु॒र्णस्य॑ पला॒शानि॑। त्रि॒पदा॑ गा॒य॒त्री।
यत्पु॒र्णशा॒ख्या गाः प्रा॑र्पयति। स्वयै॒वैना॑ दे॒वता॑या प्रा॑र्पयति।
यं का॒मये॑ताप॒शुः स्या॑दि॒ति। अ॒पु॒र्णान्त॑स्मै शु॒ष्का॑ग्रा॒माह॑रेत्।
अ॒प॒शुरे॒व भ॑वति। यं का॒मये॑त प॒शुमा॑न्थस्या॒दि॒ति।
ब॒हुप॒र्णान्त॑स्मै बहु॒शा॒खामा॑हरेत्। प॒शुम॑न्तमे॒वैनं॑ करोति॥२॥
यत्प्रा॑ची॒मा ह॑रेत्। दे॒वल॑ोकम॒भि ज॑येत्। यदु॒दीचीं॑
मनु॑ष्यलो॒कम्। प्रा॒चीमु॒दीची॑मा ह॑रति। उ॒भयो॑र्लो॒कयो॑र॒भि-
जि॑त्यै। इ॒षे त्वो॒र्जे त्वे॒त्याह॑। इ॒षमे॒वोर्जं॑ यज॑माने
दधा॑ति। वा॒यवः॑ स्थे॒त्याह॑। वा॒युर्वा अ॒न्तरि॑क्षस्या॒ध्यक्षाः॑।
अ॒न्तरि॑क्षदे॒वत्याः॑ खलु॒ वै पु॒शवः॑॥३॥

वा॒यव॑ ए॒वैना॑न्प॒रि द॑दाति। प्र वा ए॒नाने॒तदा क॑रोति। यदा॑हं।
वा॒यवः॑ स्थे॒त्युपा॑यवः स्थे॒त्याह॑। यज॑माना॒यैव प॑शूनुप॑
ह्व॑यते। दे॒वो वः॑ स॒विता प्रा॑र्पय॒त्वित्या॑ह प्रसू॒त्यै। श्रेष्ठ॑तमा॒य
क॑र्म॒ण इ॒त्याह॑। य॒ज्ञो हि श्रेष्ठ॑तम॒ङ्गम॑। तस्मा॑दे॒वमा॑ह।

आप्यायध्वमग्निया देवभागमित्याह॥४॥

व॒त्सेभ्य॑श्च॒ वा ए॒ताः पु॒रा म॑नु॒ष्येभ्य॑श्चाप्यायन्त। दे॒वेभ्य॑ ए॒वेना॒
इन्द्रा॑याप्यायति। ऊ॒र्ज॑स्वतीः प॒य॑स्वतीरित्याह। ऊ॒र्ज॑ꣳ हि
प॒यः स॒म्भर॑न्ति। प्र॒जाव॑तीरनमी॒वा अ॑य॒क्ष्मा इत्या॑ह प्रजा॑त्यै।
मा वः॑ स्तेन॒ ईश॑त॒ माऽघ॑शꣳस॒ इत्या॑ह गु॒प्त्यै। रु॒द्रस्य॑ हे॒तिः
परि॑ वो वृ॒ण॒क्तित्या॑ह। रु॒द्रादे॒वैना॑स्त्रायते। ध्रु॒वा अ॒स्मिन्गोप॑तौ
स्यात॒ ब॒ह्वीरित्या॑ह। ध्रु॒वा ए॒वास्मि॑न्ब॒ह्वीः क॑रोति॥५॥

यज॑मानस्य प॒शून्पा॒हीत्या॑ह। प॒शूनां॑ गो॒पी॒थाय॑। तन्मा॑त्सायं
प॒शव॑ उ॒प॑स॒माव॑र्तन्ते। अन॑धः सादयति। गर्भा॑णां धृ॒त्या
अ॒प्र॑पादाय। तस्मा॒द्रर्भाः॑ प्र॒जाना॑मप्र॑पादुकाः। उ॒परी॑व
नि॒द॒धाति॑। उ॒परी॑व हि सु॒व॒र्गो लो॒कः। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑
सम॑ष्ठ्यै॥६॥

प॒शवः॑ करोति प॒शवो॑ देवभागमित्याह करोति नव च॥—————[१]

दे॒वस्य॑ त्वा स॒वितुः॑ प्र॑स॒व इत्य॑श्चप॒र॒शुमा॑दत्ते प्र॑सू॒त्यै।
अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मित्याह। अ॒श्विनो॑ हि दे॒वाना॑मध्व॒र्यु
आस्ता॑म्। पू॒ष्णो हस्ता॑भ्या॒मित्या॑ह य॒त्यै। यो वा ओष॑धीः
प॒र्वशो॑ वेद। नैनाः॑ स हि॒नस्ति॑। प्र॒जाप॑तिर्वा ओष॑धीः
प॒र्वशो॑ वेद। स ए॒ना न हि॑नस्ति। अ॒श्वप॑र्श्वा ब॒र्हि॒रच्छै॑ति।
प्रा॒जाप॑त्यो वा अ॒श्वः स॑योनि॒त्वाय॑॥७॥

ओष॑धीना॒महि॑ꣳसायै। य॒ज्ञस्य॑ घो॒षद॑सीत्याह। यज॑मान

ए॒व र॒यिं द॑धाति। प्र॒त्युष्ट॑ꣳ रक्षः॒ प्रत्युष्टा॑ अ॒रा॒तय॑ इत्या॒ह।
रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। प्रे॒यम॑गाद्विष॒णां ब॒र्हिर॑च्छेत्या॒ह। वि॒द्या
वै धि॒षणा॑। वि॒द्ययै॑वैन॒दच्छै॑ति। म॒नु॒ना कृ॒ता स्व॒धया॑
वि॒त॒ष्टेत्या॑ह। मा॒न॒वी हि प॑र्शुः स्व॒धाकृ॑ता॥८॥

त आ॒व॑हन्ति क॒वयः॑ पु॒रस्ता॑दित्या॒ह। शु॒श्रु॒वाꣳसो॑ वै क॒वयः॑।
य॒ज्ञः पु॒रस्ता॑त्। मु॒ख॒त ए॒व य॒ज्ञमा॑ र॒भते॑। अथो॒ यदे॒तदु॒क्ता
य॒तः कु॑तश्चा॒ हर॑ति। तत्प्रा॒च्या ए॒व दि॒शो भ॑वति। दे॒वेभ्यो॑
जुष्ट॑मि॒ह ब॒र्हि॒रा॒सद॑ इत्या॒ह। ब॒र्हिषः॑ स॒मृ॒द्धौ। क॒र्म॒णो-
ऽन॑परा॒धाय॑। दे॒वानां॑ परि॒षू॒तम॒सीत्या॑ह॥९॥

यद्वा इ॒दं किं॑ च। तद्दे॒वानां॑ परि॒षू॒तम्। अथो॒ यथा॑ वस्य॑से
प्रति॒प्रो॒च्याहे॒दं क॑रिष्यामीति। ए॒वमे॒व तद॑ध्व॒र्युर्दे॒वेभ्यः॑
प्रति॒प्रो॒च्य ब॒र्हिर्दा॑ति। आ॒त्म॒नोऽहि॑ꣳसायै। याव॑तः
स्त॒म्बान्प॑रिदि॒शेत्। यत्तेषा॑मुच्छि॒ꣳष्यात्। अति॒ तद्य॒ज्ञस्य॑
रेच॑येत्। ए॒कꣳ स्त॒म्बं प॑रिदि॒शेत्। तꣳ स॑र्व॒न्दायात्॥१०॥

य॒ज्ञस्यान॑तिरेकाय। व॒र्षवृ॑द्धम॒सीत्या॑ह। व॒र्षवृ॑द्धा वा
ओष॑धयः। दे॒व॒ब॒र्हिरि॑त्या॒ह। दे॒वेभ्य॑ ए॒वैन॑त्करोति। मा त्वा-
ऽन्व॑ङ्गा ति॒र्यगि॑त्या॒हाहि॑ꣳसायै। प॒र्व ते रा॒ध्यास॑मित्या॒हर्ध्वै॑।
आ॒च्छे॒त्ता ते॒ मा रि॑ष॒मित्या॑ह। नास्या॒त्मनो॑ मी॒यते॑। य ए॒व
वेद॑॥११॥

दे॒व॒ब॒र्हिः श॒तव॑ल्शं वि॒रो॒हेत्या॑ह। प्र॒जा वै ब॒र्हिः।

प्र॒जानां॑ प्र॒जन॑नाय। स॒हस्र॑वल्शा॒ वि व॒यं रु॑हेमेत्या॒ह।
 आ॒शिषं॑मे॒वैता॒मा शा॑स्ते। पृ॒थि॒व्याः स॒म्पृचः॑ पा॒हीत्या॑ह॒
 प्र॒ति॑ष्ठित्यै। अ॒यु॒ङ्गायु॒ङ्गान्मु॒ष्टीलु॑नोति। मि॒थु॒न॒त्वाय॑ प्र॒जा॑त्यै।
 सु॒स॒म्भृतां॑ त्वा॒ सम्भ॑रामीत्या॒ह। ब्र॒ह्म॑णै॒वैन॒त्सम्भ॑रति॥१२॥

अ॒दि॒त्यै रा॒स्नाऽसी॒त्या॑ह। इ॒यं वा अ॒दि॒तिः। अ॒स्या
 ए॒वैन॒द्रा॒स्नां करो॑ति। इ॒न्द्रा॒ण्यै स॒न्नह॑न॒मित्या॑ह। इ॒न्द्रा॒णी वा
 अ॒ग्रे दे॒वता॑ना॒ं स॒म॒न॒ह्यता॑ साऽऽ॒ध्नोत्। ऋ॒द्ध्यै स॒न्न॒ह्यति॑।
 प्र॒जा वै ब॒र्हिः। प्र॒जाना॑म॒परा॑वापाय। तस्मा॒त्स्राव॑सन्तताः
 प्र॒जा जा॑यन्ते॥१३॥

पू॒षा ते॑ ग्र॒न्थिं ग्र॑श्ना॒त्वित्या॑ह। पु॒ष्टि॑मे॒व यज॑माने दधाति।
 स ते॒ मा॒स्था॒दित्या॑हा॒हि सा॑यै। प॒श्चात्प्रा॑श्चमु॒पगू॑हति।
 प॒श्चाद्वै प्रा॒चीन॑ं रे॒तो धी॑यते। प॒श्चादे॒वास्मै॑ प्रा॒चीन॑ं रे॒तो
 दधा॑ति। इ॒न्द्र॒स्य त्वा बा॒हुभ्या॑मु॒द्यच्छु॑ इत्या॒ह। इ॒न्द्रि॒यमे॒व
 यज॑माने दधाति। बृ॒ह॒स्पते॑र्मूर्ध्ना॒ ह॒रामी॑त्या॒ह। ब्र॒ह्म वै दे॒वानां॑
 बृ॒ह॒स्पतिः॑॥१४॥

ब्र॒ह्म॑णै॒वैन॑द्धरति। उ॒र्वन्त॑रि॒क्ष्मन्वि॒हीत्या॑ह॒ गत्यै॑। दे॒व॒ङ्ग॒म॒म॒सी॒
 त्या॑ह। दे॒वाने॒वैन॑द्गमयति। अ॒न॒धः सा॑दयति। गर्भा॑णां धृ॒त्या
 अ॒प्र॒पादा॑य। तस्मा॒द्गर्भाः॑ प्र॒जाना॑म॒प्र॒पादु॑काः। उ॒परी॑व॒ नि
 द॑धाति। उ॒परी॑व॒ हि सु॑व॒र्गो लो॒कः। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑
 स॒म॒ष्ट्यै॑॥१५॥

संयोनित्वायं स्वधाकृताऽसीत्याह दायद्वेदं भरति जायन्ते बृहस्पतिः समंष्ट्रैः॥—[२]

पूर्वेद्युरिध्माबर्हिः करोति। यज्ञमेवारभ्यं गृहीत्वोपवसति। प्रजापतिर्यज्ञमसृजत। तस्योखे अंस्रं सेताम्। यज्ञो वै प्रजापतिः। यत्सांन्नाय्योखे भवतः। यज्ञस्यैव तदुखे उपदधात्यप्रंस्रं साय। शुन्धध्वन्द्वेव्याय कर्मणे देवयज्याया इत्याह। देवयज्याया एवैनानि शुन्धति। मातरिश्वनो घर्मोऽसीत्याह॥१६॥

अन्तरिक्षं वै मातरिश्वनो घर्मः। एषां लोकानां विधृत्यै। द्यौरसि पृथिव्यसीत्याह। दिवश्च ह्येषा पृथिव्याश्च सम्भृता। यदुखा। तस्मादेवमाह। विश्वधाया असि परमेण धाम्नेत्याह। वृष्टिर्वै विश्वधायाः। वृष्टिमेवावरुन्धे। दृहंस्व मा हारित्याह धृत्यै॥१७॥

वसूनां पवित्रमसीत्याह। प्राणा वै वसवः। तेषां वा एतद्भागधेयम्। यत्पवित्रम्। तेभ्यं एवैनंत्करोति। शतधारं सहस्रधारमित्याह। प्राणेष्वेवायुर्दधाति सर्वत्वायं। त्रिवृत्पलाशशाखायान्दर्भमयं भवति। त्रिवृद्वै प्राणः। त्रिवृतमेव प्राणं मध्यतो यजमाने दधाति॥१८॥

सौम्यः पूर्णः संयोनित्वायं। साक्षात्पवित्रन्दर्भाः। प्राख्सायमधिनि दधाति। तत्प्राणापानयो रूपम्। तिर्यक्प्रातः। तद्दर्शस्य रूपम्। दार्श्यं ह्येतदहं। अन्नं वै चन्द्रमाः। अन्नं

प्राणाः। उभयमेवोपैत्यजामित्वाय॥१९॥

तस्मादयं सर्वतः पवते। हुतः स्तोको हुतो द्रप्स
इत्याह प्रतिष्ठित्यै। हविषोऽस्कन्दाय। न हि हुतं
स्वाहाकृतं स्कन्दति। दिवि नाको नामाग्निः। तस्य
विप्रुषो भागधेयम्। अग्नये बृहते नाकयेत्याह। नाकमेवाग्निं
भागधेयेन समर्धयति। स्वाहा द्यावापृथिवीभ्यामित्याह।
द्यावापृथिव्योरेवैनत्प्रतिष्ठापयति॥२०॥

पवित्रवत्यानयति। अपाञ्चैवौषधीनां च रसं सृजति।
अथो ओषधीष्वेव पशून्प्रतिष्ठापयति। अन्वारभ्य वाचं
यच्छति। यज्ञस्य धृत्यै। धारयन्नास्ते। धारयन्त इव हि
दुहन्ति। कामधुक्ष इत्याहातृतीयस्यै। त्रयं इमे लोकाः।
इमानेव लोकान्यजमानो दुहे॥२१॥

अमूमिति नाम गृह्णाति। भद्रमेवासां कर्मा विष्करोति।
सा विश्वायुः सा विश्वव्यचाः सा विश्वकर्मेत्याह।
इयं वै विश्वायुः। अन्तरिक्षं विश्वव्यचाः। असौ
विश्वकर्मा। इमानेवैताभिर्लोकान् यथापूर्वं दुहे। अथो
यथा प्रदात्रे पुण्यमाशास्तै। एवमेवैना एतदुपस्तौति।
तस्मात्प्रादादित्युन्नीय वन्दमाना उपस्तुवन्तः पशून्दु-
हन्ति॥२२॥

बहु दुग्धीन्द्राय देवेभ्यो हविरिति वाचं विसृजते।
यथादेवतमेव प्रसौति। दैव्यस्य च मानुषस्य च व्यावृत्यै।

त्रिरा॑ह। त्रिष॑त्या हि दे॒वाः। अवा॑चं य॒मोऽन॑न्वार॒भ्योत्तराः॑।
अप॑रिमितमे॒वाव॑ रुन्धे। न दा॑रुपा॒त्रेण॑ दुह्यात्। अ॒ग्नि॒वद्वे
दा॑रुपा॒त्रम्। यद्दा॑रुपा॒त्रेण॑ दुह्यात्॥२३॥

या॒तया॑म्ना ह॒विषा॑ यजेत। अथो॒ खल्वा॑हुः। पु॒रोडा॑श॒मुखानि॑
वै ह॒वी॒ऽर्षि॑। नेत॑ इ॒तः पु॒रोडा॑श॒ऽह॒विषो॑ या॒मोऽस्ती॑ति।
का॒र्ममे॒व दा॑रुपा॒त्रेण॑ दुह्यात्। शू॒द्र ए॒व न दु॑ह्यात्। अ॒स॒तो
वा ए॒ष स॒म्भू॑तः। यच्छू॒द्रः। अ॒ह॒विरे॒व तदि॑त्याहुः। यच्छू॒द्रो
दो॒ग्धी॑ति॥२४॥

अ॒ग्नि॒होत्र॑मे॒व न दु॑ह्याच्छू॒द्रः। तद्धि॑ नोत्पु॒नन्ति॑। य॒दा खलु॑ वै
प॒वित्र॑म॒त्येति॑। अथ॒ तद्धि॑ विरि॒ति। स॒मृ॒च्यध्व॑मृतावरी॒रित्या॑ह।
अ॒पा॒श्चैवौष॑धीनां च॒ रस॑ऽस॒ऽसृ॑जति। तस्मा॑द॒पा॒श्चौष॑धीनां
च॒ रस॑मुप॒जीवा॑मः। म॒न्द्रा धन॑स्य सा॒तय॑ इत्या॑ह। पु॒ष्टिमे॒व
यज॑माने दधाति। सोमे॑न॒ त्वात॑न॒च्मीन्द्रा॑य॒ दधी॑त्याह॥२५॥

सोम॑मे॒वैन॑त्करोति। यो वै सोम॑ भक्षयित्वा। स॒व॒त्स॒र॒ऽसोमं॑
न पिब॑ति। पु॒न॒र्भक्ष्यो॑ऽस्य सोमपी॒थो भ॑वति। सोमः
खलु॑ वै सा॑न्नाय्यम्। य ए॒वं वि॒द्वान्त्सा॑न्नाय्यं पिब॑ति।
अ॒पु॒न॒र्भक्ष्यो॑ऽस्य सामपी॒थो भ॑वति। न मृ॒न्मये॒नापि॑ दध्यात्।
यन्मृ॒न्मयो॑नापि॒दध्यात्। पि॒तृदे॒वत्य॑ऽस्यात्॥२६॥

अ॒य॒स्पा॒त्रेण॑ वा दा॒रुपा॒त्रेण॑ वाऽपि॑ दधाति। तद्धि॑ सदे॒वम्।
उ॒द॒न्वद्भव॑ति। आपो॒ वै र॑क्षो॒घ्नीः। रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। अद॑स्तमसि॒
विष्णा॑वे त्वेत्या॑ह। य॒ज्ञो वै विष्णुः॑। य॒ज्ञायै॒वैन॑दद॑स्तं करोति।

विष्णो॑ ह॒व्यः र॑क्ष॒स्वेत्या॑ह॒ गुप्त्यै॑। अन॑धः सादयति। गर्भा॑णां
धृ॒त्या अ॒प्र॒पादा॑य। तस्मा॒द्गर्भाः॑ प्र॒जाना॑मप्र॒पादु॑काः। उ॒परी॑व
नि॒दधा॑ति। उ॒परी॑व हि सु॒वर्गो॑ लो॒कः। सु॒वर्ग॑स्य लो॒कस्य॑
सम॑ष्ट्यै॥ २७॥

असीत्याह धृत्यै यजमाने दधात्यजामित्वाय स्थापयति दुहे दुहन्ति दुह्यादोग्धीति दधीत्याह
स्यात्सादयति पञ्च च॥ [३]

कर्म॑णे वां दे॒वेभ्यः॑ श॒केय॑मित्या॑ह॒ शक्त्यै॑। य॒ज्ञस्य॑ वै
सन्त॑तिमनु॒ प्रजाः॑ प॒शवो॑ यज॑मानस्य॒ सन्ता॑यन्ते। य॒ज्ञस्य॑
विच्छि॑त्तिमनु॒ प्रजाः॑ प॒शवो॑ यज॑मानस्य॒ विच्छि॑द्यन्ते। य॒ज्ञस्य॑
सन्त॑तिरसि य॒ज्ञस्य॑ त्वा सन्त॑त्यै स्तृणामि॒ सन्त॑त्यै त्वा
य॒ज्ञस्ये॑त्याह॒वनी॑यात्सन्त॑नोति। यज॑मानस्य॒ प्रजा॑यै पशूनां
सन्त॑त्यै। अ॒पः प्र॑णयति। श्रद्धा॒ वा आ॒पः। श्रद्धा॑मे॒वारभ्य॑
प्र॒णीय॑ प्रच॑रति। अ॒पः प्र॑णयति। य॒ज्ञो वा आ॒पः॥ २८॥

य॒ज्ञमे॒वारभ्य॑ प्र॒णीय॑ प्रच॑रति। अ॒पः प्र॑णयति। वज्रो॒ वा
आ॒पः। वज्र॑मे॒व भ्रातृ॑व्येभ्यः प्र॒हृत्य॑ प्र॒णीय॑ प्रच॑रति। अ॒पः
प्र॑णयति। आपो॒ वै र॑क्षो॒घ्नीः। रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। अ॒पः प्र॑णयति।
आपो॒ वै दे॒वानां॑ प्रि॒यन्धाम॑। दे॒वानां॑मे॒व प्रि॒यन्धाम॑ प्र॒णीय॑
प्रच॑रति॥ २९॥

अ॒पः प्र॑णयति। आपो॒ वै सर्वा॑ दे॒वताः॑। दे॒वता॑ ए॒वारभ्य॑ प्र॒णीय॑
प्रच॑रति। वे॒षाय॑ त्वेत्या॑ह। वे॒षाय॑ ह्ये॒नदा॑दत्ते। प्रत्यु॑ष्टं रक्षः

प्रत्युष्टा अरांतय इत्याह। रक्षसामपंहत्यै। धूरसीत्याह। एष
वै धुर्योऽग्निः। तं यदनुपस्पृश्यातीयात्॥३०॥

अध्वर्युं च यजमानं च प्रदहेत्। उपस्पृश्यात्येति। अध्वर्योश्च
यजमानस्य चाप्रदाहाय। धूर्व तं योऽस्मान्धूर्वति तं धूर्व यं वयं
धूर्वाम् इत्याह। द्वौ वाव पुरुषौ। यश्चैव धूर्वति। यश्चैनन्धूर्वति।
तावुभौ शुचाऽर्पयति। त्वं देवानामसि सस्त्रितमं पप्रितमं
जुष्टतमं वह्नितमन्देवहूतममित्याह। यथायजुरेवैतत्॥३१॥

अहुतमसि हविर्धानमित्याहानात्यै। दृ२हंस्व मा ह्वारित्याह
धृत्यै। मित्रस्य त्वा चक्षुषा प्रेक्ष इत्याह मित्रत्वाय। मा भेर्मा
संविक्था मा त्वा हि२सिषमित्याहाहि२सायै। यद्वै किं च
वातो नाभि वाति। तथ्सर्वं वरुणदेवत्यम्। उरु वातायेत्याह।
अवारुणमेवैनत्करोति। देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याह
प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह॥३२॥

अश्विनौ हि देवानामध्वर्यु आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह
यत्यै। अग्नये जुष्टं निर्वपामीत्याह। अग्नय एवेनां जुष्टं
निर्वपति। त्रिर्यजुषा। त्रय इमे लोकाः। एषां लोकानामाप्त्यै।
तूष्णीं चतुर्थम्। अपरिमितमेवाव रुन्धे। स एवमेवानुपूर्व२
हवी२षि निर्वपति॥३३॥

इदं देवानामिदमु नः सहेत्याह व्यावृत्यै। स्फात्यै त्वा
नारात्या इत्याह गुप्त्यै। तमसीव वा एषोऽन्तश्चरति।

यः प॑री॒णहि॑। सु॒व॑र॒भि वि ख्ये॑षं वै॒श्वान॒र॒ज्योति॒रित्या॑ह।
 सु॒व॑रे॒वाभि वि प॑श्यति वै॒श्वान॒र॒ज्योतिः॑। द्या॒वापृ॑थि॒वी ह॒विषि॑
 गृ॒हीत॑ उद॒वेपे॑ताम्। दृ॒५ह॑न्ता॒न्दुर्या॑ द्या॒वापृ॑थि॒व्योरित्या॑ह।
 गृ॒हाणां॑ द्या॒वापृ॑थि॒व्योर्धृत्यै॑। उ॒र्वन्त॑रि॒क्षम॑न्विहीत्या॒ह गत्यै॑।
 अदि॑त्यास्त्वोप॒स्थे सा॑दया॒मीत्या॑ह। इ॒यं वा अदि॑तिः। अ॒स्या
 ए॒वैन॑दुप॒स्थे सा॑दयति। अ॒ग्ने ह॒व्य५ र॑क्ष॒स्वेत्या॑ह गु॒त्यै॥ ३४॥

यज्ञो वा आपो धामं प्रणीय प्रचरत्यतीयादेतद्वाहुभ्यामित्याह हवी५षि निर्वपति गत्यै चत्वारि
 च॥

[४]

इन्द्रो॑ वृ॒त्रम॑हन्। सोऽपः॑। अ॒भ्य॑ग्नियत। तासां॑ यन्मे॒ध्यं
 य॒ज्ञिय॑५ सदे॒वमासी॑त्। तदपो॑द॒क्राम॑त्। ते द॒र्भा अ॑भवन्।
 यद्द॒र्भैर॑प उ॒त्पु॑नाति। या ए॒व मे॒ध्या य॒ज्ञियाः॑ सदे॒वा आपः॑।
 ताभि॑रे॒वैना॒ उ॒त्पु॑नाति। द्वा॒भ्यामु॑त्पु॒नाति॥ ३५॥

द्वि॒पाद्य॑ज॒मानः॒ प्रति॑ष्ठित्यै। दे॒वो वः॑ स॒वितो॑त्पु॒नात्त्वित्या॑ह।
 स॒वि॒तृप्र॑सूत ए॒वैना॒ उ॒त्पु॑नाति। अ॒च्छि॒द्रेण॑ प॒वित्रे॑णेत्या॒ह।
 अ॒सौ वा आ॑दि॒त्योऽच्छि॑द्रं प॒वित्र॑म्। तेनै॒वैना॒ उ॒त्पु॑नाति।
 व॒सोः सूर्य॑स्य र॒श्मिभि॑रित्या॒ह। प्रा॒णा वा आपः॑। प्रा॒णा
 व॒सवः॑। प्रा॒णा र॒श्मयः॑॥ ३६॥

प्रा॒णैरे॒व प्रा॒णान्ध॑सं पृ॒णक्ति॑। सा॒वि॒त्रि॒यर्चा॑। स॒वि॒तृप्र॑सूतं
 मे क॒र्मास॑दिति। स॒वि॒तृप्र॑सूतमे॒वास्य॑ क॒र्म भ॑वति। प॒च्छो
 गा॑य॒त्रिया॑ त्रि॒ष्वमृ॑द्ध॒त्वाय॑। आपो॑ दे॒वीर॑ग्रेपु॒वो अ॒ग्रेगु॑व

इत्याह। रूपमेवासांमेतन्महिमानं व्याचष्टे। अग्रं इमं यज्ञं नयताग्रं यज्ञपतिमित्याह। अग्रं एव यज्ञं नयन्ति। अग्रं यज्ञपतिम्॥ ३७॥

युष्मानिन्द्रोऽवृणीत वृत्रतूर्यं यूयमिन्द्रमवृणीध्वं वृत्रतूर्यं इत्याह। वृत्रं हं हनिष्यन्निन्द्र आपो वव्रे। आपो हेन्द्रं वव्रिरे। संज्ञामेवासांमेतत्सामानं व्याचष्टे। प्रोक्षिताः स्थेत्याह। तेनापः प्रोक्षिताः। अग्नये वो जुष्टं प्रोक्षाम्यग्नीषोमभ्यामित्याह। यथादेवतमेवैनान्प्रोक्षति। त्रिः प्रोक्षति। त्र्यावृद्धि यज्ञः॥ ३८॥

अथो रक्षसामपंहत्यै। शुन्धध्वं दैव्याय कर्मणे देवयज्याया इत्याह। देवयज्याया एवैनानि शुन्धति। त्रिः प्रोक्षति। त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय। अवधूतं रक्षोऽवधूता आरातय इत्याह। रक्षसामपंहत्यै। अदित्यास्त्वगसीत्याह। इयं वा अदितिः॥ ३९॥

अस्या एवैनत्त्वचं करोति। प्रति त्वा पृथिवी वेत्त्वित्याह प्रतिष्ठित्यै। पुरस्तात्प्रतीचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तृणाति मेध्यत्वाय। तस्मात्पुरस्तात्प्रत्यञ्चः पशवो मेधमुपतिष्ठन्ते। तस्मात्प्रजा मृगं ग्राहुकाः। यज्ञो देवेभ्यो निलायत। कृष्णो रूपं कृत्वा। यत्कृष्णाजिने हविरध्यवहन्ति। यज्ञादेव तद्यज्ञं प्रयुङ्क्ते। हविषोऽस्कन्दाय॥ ४०॥

अधिषवणमसि वानस्पत्यमित्याह। अधिषवणमेवैनत्करोति।

प्रति॒ त्वाऽदि॑त्या॒स्त्वग्वे॒त्त्वित्या॑ह॒ सय॑त्वाय॑। अ॒ग्नेस्त॒नूर॒सी॒
त्या॑ह। अ॒ग्नेर्वा ए॒षा त॒नूः। यदोष॑धयः। वा॒चो वि॒सर्ज॑न॒मित्या॑ह।
य॒दा हि प्र॒जा ओष॑धीनाम॒श्नन्ति॑। अथ॒ वाचं॑ वि॒सृज॑न्ते।
दे॒ववी॑तये त्वा गृह्णामीत्या॑ह॥४१॥

दे॒वता॑भिरे॒वैन॒त्सम॑र्धयति। अ॒द्रिर॑सि वा॒नस्प॑त्य इत्या॑ह।
ग्रा॒वा॒णमे॒वैन॑त्करोति। स इ॒दं दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यः सु॑शमि॒
शमि॑ष्वेत्या॑ह॒ शान्त्यै॑। हवि॑ष्कृ॒देही॑त्या॑ह। य ए॒व दे॒वाना॑
हवि॑ष्कृतः। तान् ह॒यति॑। त्रि॒ह्वय॑ति। त्रिष॑त्या हि दे॒वाः।
इष॑माव॒दोर्ज॑माव॒देत्या॑ह॥४२॥

इष॑मे॒वोर्जं॑ यज॑माने दधाति। द्यु॒मद्व॑दत व॒यः स॑ङ्घा॒तं
जे॒ष्मेत्या॑ह॒ भ्रातृ॑व्याभिभूत्यै। मनोः॑ श्र॒द्धादे॑वस्य॒ यज॑मानस्या॒
सुर॒घ्नी वाक्। य॒ज्ञायु॑धेषु प्रवि॑ष्टाऽऽसीत्। तेऽसु॑रा याव॑न्तो
य॒ज्ञायु॑धाना॒मुद्व॑दतामुपाशृ॑ण्वन्। ते परा॑भवन्। तस्मा॒त्स्वानां॑
मध्यै॑ऽव॒साय॑ यजेत। याव॑न्तोऽस्य॒ भ्रातृ॑व्या य॒ज्ञायु॑धाना॒
मुद्व॑दतामुपशृ॑ण्वन्ति। ते परा॑ भवन्ति। उ॒च्चैः स॒माह॑न्त॒ वा
आ॑ह॒ विजि॑त्यै॥४३॥

वृ॒ङ्क् ए॑षामिन्द्रि॒यं वी॒र्य॑म्। श्रेष्ठं॑ एषां भवति। व॒र्षवृ॑द्धमसि॒
प्रति॑ त्वा व॒र्षवृ॑द्धं वे॒त्त्वित्या॑ह। व॒र्षवृ॑द्धा वा ओष॑धयः।
व॒र्षवृ॑द्धा इ॒षीकाः॑ समृ॑द्ध्यै। य॒ज्ञः र॒क्षाः स्य॑न् प्रावि॑शन्।
तान्य॒स्मा प॒शुभ्यो॑ नि॒रवा॑दयन्त। तुषै॒रोष॑धीभ्यः। परा॑पू॒तः

रक्षः परापूता अरातय इत्याह। रक्षसामपंहत्यै॥४४॥

रक्षसां भागोऽसीत्याह। तुषैरेव रक्षांसि निरवन्दयते। अप
उपस्पृशति मेध्यत्वाय। वायुर्वो विविनक्तित्याह। पवित्रं वै
वायुः। पुनात्येवैनान्। अन्तरिक्षादिव वा एते प्रस्कन्दन्ति।
ये शूर्पात्। देवो वः सविता हिरण्यपाणिः प्रतिगृह्णात्वित्याह
प्रतिष्ठित्यै। हविषोऽस्कन्दाय। त्रिष्फलीकर्तुवा आह।
त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय॥४५॥

द्वाभ्यामुत्पुनाति रश्मयो नयन्त्यग्रे यज्ञपतिं यज्ञोऽदितिरस्कन्दाय गृह्णामीत्याह वदेत्याह विजित्या
अपंहत्या अस्कन्दाय त्रीणि च॥ [५]

अवधूतः रक्षोऽवधूता अरातय इत्याह। रक्षसामपंहत्यै।
अदित्यास्त्वगसीत्याह। इयं वा अदितिः। अस्या एवैनत्त्वचं
करोति। प्रति त्वा पृथिवी वेत्त्वित्याह प्रतिष्ठित्यै।
पुरस्तात्प्रतीचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तृणाति मेध्यत्वाय।
तस्मात्पुरस्तात्प्रत्यञ्चः पशवो मेधमुपतिष्ठन्ते। तस्मात्प्रजा
मृगं ग्राहकाः। यज्ञो देवेभ्यो निलायत॥४६॥

कृष्णो रूपं कृत्वा। यत्कृष्णाजिने हविरधिपिनष्टि।
यज्ञादेव तद्यज्ञं प्रयुङ्क्ते। हविषोऽस्कन्दाय। द्यावापृथिवी
सुहास्ताम्। ते शम्यामात्रमेकमहर्व्येताः शम्यामात्रमेकमहः।
दिवः स्कम्भनिरसि प्रति त्वाऽदित्यास्त्वग्वेत्त्वित्याह।
द्यावापृथिव्योर्वीत्यै। धिषणाऽसि पर्वत्या प्रति त्वा दिवः
स्कम्भनिर्वेत्त्वित्याह। द्यावापृथिव्योर्विधृत्यै॥४७॥

धिषणांसि पार्वतेयी प्रति त्वा पर्वतिर्वेत्त्वित्याह।
 द्यावापृथिव्योर्धृत्यै। देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याह
 प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यु
 आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। अधिवपामीत्याह।
 यथादेवतमेवैनानधि वपति। धान्यमसि धिनुहि देवानित्याह।
 एतस्य यजुषो वीर्येण॥४८॥

यावदेका देवता कामयते यावदेका। तावदाहुतिः प्रथते। न हि
 तदस्ति। यत्तावदेव स्यात्। यावञ्जुहोति। प्राणाय त्वाऽपानाय
 त्वेत्याह। प्राणानेव यजमाने दधाति। दीर्घामनु प्रसितिमायुषे
 धामित्याह। आयुरेवास्मिन्दधाति। अन्तरिक्षादिव वा एतानि
 प्रस्कन्दन्ति। यानि दृषदः। देवो वः सविता हिरण्यपाणिः
 प्रतिगृह्णात्वित्याह प्रतिष्ठित्यै। हविषोऽस्कन्दाय। असंवपन्ती
 पिष्पाणूनि कुरुतादित्याह मेध्यत्वाय॥४९॥

निर्लायत विधृत्यै वीर्येण स्कन्दन्ति चत्वारि च॥ [६]

धृष्टिरसि ब्रह्म यच्छेत्याह धृत्यै। अपाग्नेऽग्निमामादं जहि
 निष्क्रव्यादं सेधा देवयजं वहेत्याह। य एवामात्क्रव्यात्।
 तमपहत्य। मेध्येऽग्नौ कपालमुपदधाति। निर्दग्धं
 रक्षो निर्दग्धा अरातय इत्याह। रक्षांस्येव निर्दहति।
 अग्निवत्युपदधाति। अस्मिन्नेव लोके ज्योतिर्धत्ते। अङ्गारमधि
 वर्तयति॥५०॥

अ॒न्तरि॑क्ष ए॒व ज्योति॑र्धत्ते। अ॒दि॒त्यमे॒वामुष्मि॑ल्लो॒के
ज्योति॑र्धत्ते। ज्योति॑ष्मन्तोऽस्मा इ॒मे लो॒का भ॑वन्ति। य ए॒वं
वेद॑। ध्रु॒वम॑सि पृथि॒वीं दृ॒ह॒हेत्या॑ह। पृथि॒वीमे॒वैतेन॑ दृ॒ह॒हति॑।
ध॒र्त्रम॑स्यन्तरि॑क्षं दृ॒ह॒हेत्या॑ह। अ॒न्तरि॑क्षमे॒वैतेन॑ दृ॒ह॒हति॑।
ध॒रुण॑मसि दि॒वं दृ॒ह॒हेत्या॑ह। दि॒वंमे॒वैतेन॑ दृ॒ह॒हति॑॥५१॥

ध॒र्मा॑सि दि॒शो दृ॒ह॒हेत्या॑ह। दि॒शं ए॒वैतेन॑ दृ॒ह॒हति॑।
इ॒माने॒वैतैर्लो॒कान्दृ॒ह॒हति॑। दृ॒ह॒हन्ते॑ऽस्मा इ॒मे लो॒काः प्र॒जया॑
प॒शुभिः॑। य ए॒वं वेद॑। त्री॒ण्यग्रे॑ क॒पाला॒न्युप॑दधाति। त्रयं इ॒मे
लो॒काः। ए॒षां लो॒काना॒माप्त्यै॑। ए॒कम॑ग्रे क॒पाल॒मुप॑ दधाति।
ए॒कं वा अ॑ग्रे क॒पालं॑ पु॒रुष॑स्य स॒म्भव॑ति॥५२॥

अथ॒ द्वे। अथ॒ त्रीणि॑। अथ॑ च॒त्वारि॑। अथाष्टौ॑।
तस्मा॑द॒ष्टाक॑पालं पु॒रुष॑स्य शि॒रः। यदे॒वं क॒पाला॒न्युप॑दधाति।
य॒ज्ञो वै प्र॒जाप॑तिः। य॒ज्ञमे॒व प्र॒जाप॑ति॒ः स॒ऽस्क॑रोति।
आ॒त्मान॑मे॒व तथ्स॑ऽस्क॑रोति। त॒ः स॒ऽस्कृ॑तमा॒त्मानम्॑॥५३॥

अ॒मुष्मि॑ल्लो॒केऽनु॒ परै॑ति। यद॒ष्टावु॑प॒दधा॑ति। गा॒य॒त्रिया॑
तथ्स॑मि॒तम्। यन्न॑वं। त्रि॒वृता॒ तत्। यद्व॑शं। वि॒राजा॒ तत्।
यदे॒काद॑श। त्रि॒ष्टुभा॒ तत्। यद्वा॑द॒श॥५४॥

जग॑त्या॒ तत्। छ॒न्दः स॑मि॒तानि॒ स उ॑प॒दध॑त्क॒पाला॑नि।
इ॒माँल्लो॒कान॑नुपूर्वं दि॒शो वि॑धृत्यै दृ॒ह॒हति॑। अथायुः
प्रा॒णान्प्र॒जां प॒शून् यज॑माने दधाति। स॒जा॒तान॑स्मा

अ॒भि॒तो॑ ब॒हु॒ला॒न्क॑रोति। चि॒तः॒ स्वे॒त्या॒ह। य॒था॒य॒जु॒रे॒वै॒तत्।
भृ॒गू॒णा॒म॒ङ्गि॑र॒सान्त॑प॒सा त॒प्य॒ध्व॒मि॒त्या॒ह। दे॒वता॑ना॒मे॒वै॒ना॒नि
त॒प॒सा त॒प॒ति। ता॒नि त॒तः स॒ंस्थि॑ते। या॒नि घ॒र्मे
क॒पा॒ला॒न्यु॒पचि॑न्वन्ति वे॒धस॒ इति॑ च॒तु॒ष्प॒द॒य॒र्चा वि मु॑ञ्चति।
च॒तु॒ष्पा॒दः प॒शवः॑। प॒शु॒ष्वे॒वो॒परि॑ष्ठात्प्रति॑ तिष्ठति॥५५॥

वर्तयति दिवमेवैतेन दृ॒हति॑ सम्भवति त॒ स॒ंस्कृ॑तमात्मानं द्वाद॒श स॒ंस्थि॑ते त्रीणि
च॥

[७]

दे॒वस्य॑ त्वा स॒वि॒तुः प्र॑स॒व इ॒त्या॒ह प्र॑सू॒त्यै। अ॒श्विनो॑र्बा॒हु॒भ्या॒मि॒
त्या॒ह। अ॒श्विनो॑ हि दे॒वाना॑म॒ध्वर्यू॑ आ॒स्ता॑म्। पू॒ष्णो
ह॒स्ता॑भ्या॒मि॒त्या॒ह य॒त्यै। सं व॑पा॒मी॒त्या॒ह। य॒था॒दे॒व॒त॒मे॒वै॒ना॒नि
सं॒व॒प॒ति। स॒मा॒पो अ॒द्वि॒र॒ग॒म॒त॒स॒मोष॑धयो र॒से॒ने॒त्या॒ह। आ॒पो
वा ओष॑धीर्जि॒न्वन्ति॑। ओष॑धयोऽपो जि॒न्वन्ति॑। अ॒न्या वा
ए॒ता॒सा॑म॒न्या जि॑न्वन्ति॥५६॥

तस्मा॑दे॒वमा॑ह। स॒ रे॒वती॒र्ज॒ग॒तीभि॑र्मधु॒मती॒र्मधु॑मतीभिः
सृ॒ज्य॒ध्व॒मि॒त्या॒ह। आ॒पो वै रे॒वतीः॑। प॒शवो॑ ज॒ग॒तीः।
ओष॑धयो मधु॒मतीः॑। आप॒ ओष॑धीः प॒शून्। ता॒ने॒वा॒स्मा॑
ए॒क॒धा स॒ सृ॒ज्य। मधु॑म॒तः क॑रोति। अ॒द्भ्यः परि॑ प्र॒जा॒ताः
स्थ॒ सम॒द्भिः पृ॑च्य॒ध्व॒मि॒ति॑ प॒र्या॒प्ला॑वयति। य॒था सु॒वृ॒ष्ट
इ॒मा॒म॒नु॒वि॒सृ॒त्य॑॥५७॥

आप॒ ओष॑धीर्महयन्ति। ता॒दृ॒गे॒व तत्। ज॒न॒य॒त्यै
त्वा सं॒यौ॒मी॒त्या॒ह। प्र॒जा ए॒वै॒तेन॑ दा॒धार। अ॒ग्नये॑

त्वाऽग्नीषोमाम्यामित्याह व्यावृत्त्यै। मुखस्य शिरो-
ऽसीत्याह। यज्ञो वै मुखः। तस्यैतच्छिरः। यत्पुरोडाशः।
तस्मादेवमाह॥५८॥

घर्मोऽसि विश्वायुरित्याह। विश्वमेवायुर्यजमाने दधाति।
उरु प्रथस्वोरु ते यज्ञपतिः प्रथतामित्याह। यजमानमेव
प्रजयां पशुभिः प्रथयति। त्वचं गृहीष्वेत्याह। सर्वमेवैनं
सतनुं करोति। अथाप आनीय परिमार्ष्टि। मांस एव
तत्त्वचं दधाति। तस्मात्त्वचा मांसं छन्नम्। घर्मो वा
एषोऽशान्तः॥५९॥

अर्धमासेऽर्धमासे प्रवृज्यते। यत्पुरोडाशः। स ईश्वरो
यजमानं शुचा प्रदहः। पर्यग्निं करोति। पशुमेवैनंमकः।
शान्त्या अप्रदाहाय। त्रिः पर्यग्निं करोति। त्र्यावृद्धिं यज्ञः।
अथो रक्षसामपहत्यै। अन्तरितं रक्षोऽन्तरिता अरातय
इत्याह॥६०॥

रक्षसामन्तरहित्यै। पुरोडाशं वा अधिश्रितं रक्षांस्य-
जिघांसन्। दिवि नाको नामाग्नी रक्षोहा। स
एवास्माद्रक्षांस्यपाहन्। देवस्त्वां सविता श्रपयत्वित्याह।
सवितृप्रसूत एवैनं श्रपयति। वर्षिष्ठे अधि नाक
इत्याह। रक्षसामपहत्यै। अग्निस्ते तनुवं माऽतिधागित्याहा-
ऽनंतिदाहाय। अग्ने हव्यं रक्षस्वेत्याह गुप्त्यै॥६१॥

अविदहन्तः श्रपयतेति वाचं विसृजते। यज्ञमेव
हवींष्यभिव्याहृत्य प्रतनुते। पुरोरुचमविदाहाय श्रुत्यै
करोति। मस्तिष्को वै पुरोडाशः। तं यन्नाभिं वासयैत्।
आविर्मस्तिष्कः स्यात्। अभिवासयति। तस्माद्ब्रुह
मस्तिष्कः। भस्मनाऽभिवासयति। तस्मान्मासेनास्थि
छुन्नम्॥६२॥

वेदेनाभिवासयति। तस्मात्केशैः शिरश्छुन्नम्। अखलतिभावुको
भवति। य एवं वेद। पशोर्वै प्रतिमा पुरोडाशः। स
नायजुष्कमभिवास्यः। वृथैव स्यात्। ईश्वरा यजमानस्य
पशवः प्रमेतोः। सं ब्रह्मणा पृच्यस्वेत्याह। प्राणा वै
ब्रह्म॥६३॥

प्राणाः पशवः। प्राणैरेव पशून्धसम्पृणक्ति। न प्रमायुका
भवन्ति। यजमानो वै पुरोडाशः। प्रजा पशवः पुरीषम्।
यदेवमभिधारयति। यजमानमेव प्रजया पशुभिः समर्धयति।
देवा वै हविर्भृत्वाऽब्रुवन्। कस्मिन्निदं म्रक्ष्यामह इति।
सोऽग्निरब्रवीत्॥६४॥

मयि तनूः सं निधध्वम्। अहं वस्तं जनयिष्यामि।
यस्मिन्म्रक्ष्यध्व इति। ते देवा अग्नौ तनूः सन्त्यदधत।
तस्मादाहुः। अग्निः सर्वा देवता इति। सोऽङ्गारेणापः।
अभ्यपातयत्। तत एकतोऽजायत। स द्वितीयमभ्यपातयत्॥६५॥
ततो द्वितोऽजायत। स तृतीयमभ्यपातयत्। ततस्त्रितो-

ऽजायत। यदद्भ्योऽजायन्त। तदाप्यानामाप्यत्वम्।
यदात्मभ्योऽजायन्त। तदात्म्यानामात्म्यत्वम्। ते देवा
आप्येष्वमृजत। आप्या अमृजत सूर्याभ्युदिते। सूर्याभ्युदितः
सूर्याभिनिमृक्ते॥६६॥

सूर्याभिनिमृक्तः कुनखिनिं। कुनखी श्यावदति।
श्यावदन्नग्रदिधिषौ। अग्रदिधिषुः परिवित्ते। परिवित्तो
वीरहणिं। वीरहा ब्रह्महणिं। तद्ब्रह्महणं नात्यच्यवत।
अन्तर्वेदि निनयत्यवरुद्धौ। उल्मुकेनाभि गृह्णाति शृतत्वाय।
शृतकामा इव हि देवाः॥६७॥

अन्या जिन्वन्त्यनु विसृत्वैवमाहाशान्त आह गुत्यै छत्रं ब्रह्माब्रवीद्वितीयंमभ्यंपातयत्सूर्याभिनिमृक्ते
देवाः॥

[८]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति स्प्यमादत्ते प्रसूत्यै।
अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यु
आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। आदद इन्द्रस्य
बाहुरसि दक्षिण इत्याह। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति।
सहस्रभृष्टिः शततेजा इत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमानं
व्याचष्टे। वायुरसि तिग्मतेजा इत्याह। तेजो वै वायुः॥६८॥

तेज एवास्मिन्दधाति। विषाद्वे नामासुर आसीत्। सौऽबिभेत्।
यज्ञेन मा देवा अभिभविष्यन्तीति। स पृथिवीमभ्यवमीत्।
सा मेध्याऽभवत्। अथो यदिन्द्रो वृत्रमहन्। तस्य
लोहितं पृथिवीमनु व्यधावत्। सा मेध्याऽभवत्। पृथिवि

देवयजनीत्याह॥६९॥

मेध्यामेवैनां देवयजनीं करोति। ओषध्यास्ते मूलं मा
हिंसिषमित्याह। ओषधीनामहिंसायै। व्रजं गच्छ
गोस्थानमित्याह। छन्दांसि वै व्रजो गोस्थानः।
छन्दांस्येवास्मै व्रजं गोस्थानं करोति। वर्षतु ते
द्यौरित्याह। वृष्टिर्वै द्यौः। वृष्टिमेवाव रुन्धे। बधान देव
सवितः परमस्यां परावतीत्याह॥७०॥

द्वौ वाव पुरुषौ। यं चैव द्वेष्टि। यश्चैनं द्वेष्टि। तावुभौ बध्नाति
परमस्यां परावति शतेन पाशैः। योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं
द्विष्मस्तमतो मा मौगित्याहानिमुक्तये। अरुरुर्वै नामासुर
आसीत्। स पृथिव्यामुपमुत्तोऽशयत्। तं देवा अपहतोऽरुरुः
पृथिव्या इति पृथिव्या अपाघ्नन्। भ्रातृव्यो वा अरुरुः।
अपहतोऽरुरुः पृथिव्या इति यदाह॥७१॥

भ्रातृव्यमेव पृथिव्या अपहन्ति। तैऽमन्यन्त। दिवं वा
अयमितः पतिष्यतीति। तमरुरुस्ते दिवं माऽस्कानिति दिवः
पर्यबाधन्त। भ्रातृव्यो वा अरुरुः। अरुरुस्ते दिवं मा स्कानिति
यदाह। भ्रातृव्यमेव दिवः परिबाधते। स्तम्बयजुर्हरति।
पृथिव्या एव भ्रातृव्यमपहन्ति। द्वितीयः हरति॥७२॥

अन्तरिक्षादेवैनमपहन्ति। तृतीयः हरति। दिव
एवैनमपहन्ति। तूष्णीं चतुर्थः हरति। अपरिमितादेवैनमपहन्ति।

असुराणां वा इयमग्र आसीत्। यावदासीनः परापश्यति।
तावद्देवानाम्। ते देवा अब्रुवन्। अस्त्वेव नो-
ऽस्यामपीति॥ ७३॥

क्यन्नो दास्यथेति। यावत्स्वयं परिगृहीथेति। ते
वसवस्त्वेति दक्षिणतः पर्यगृह्णन्। रुद्रास्त्वेति पश्चात्।
आदित्यास्त्वेत्युत्तरतः। तेऽग्निना प्राञ्चोऽजयन्। वसुभिर्दक्षिणा।
रुद्रैः प्रत्यञ्चः। आदित्यैरुदञ्चः। यस्यैव विदुषो वेदिं
परिगृह्णन्ति॥ ७४॥

भवत्यात्मना। पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति। देवस्य सवितुः
सव इत्याह प्रसूत्यै। कर्म कृण्वन्ति वेधस इत्याह। इषितं
हि कर्म क्रियते। पृथिव्यै मेध्यं चामेध्यं च व्युदक्रामताम्।
प्राचीनमुदीचीनं मेध्यम्। प्रतीचीनं दक्षिणाऽमेध्यम्।
प्राचीमुदीचीं प्रवणां करोति। मेध्यामेवेनां देवयजनीं
करोति॥ ७५॥

प्राञ्चो वेद्यं सावुन्नयति। आहवनीयस्य परिगृहीत्यै। प्रतीची
श्रोणी। गार्हपत्यस्य परिगृहीत्यै। अथो मिथुनत्वाय। उद्धन्ति।
यदेवास्यां अमेध्यम्। तदपहन्ति। उद्धन्ति। तस्मादोषधयः
पराभवन्ति॥ ७६॥

मूलं छिनत्ति। भ्रातृव्यस्यैव मूलं छिनत्ति। मूलं वा
अतितिष्ठद्रक्षाः स्यनूत्पिपते। यद्धस्तेन छिन्द्यात्। कुनखिनीः

प्रजाः स्युः। स्येनं छिनत्ति। वज्रो वै स्यः। वज्रैणैव
यज्ञाद्रक्षां स्यपहन्ति। पितृदेवत्याऽतिखाता। इयतीं
खनति॥७७॥

प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मिताम्। वेदिदेवेभ्यो निलायत।
तां चतुरङ्गुलेऽन्विन्दन्। तस्माच्चतुरङ्गुलं खेयां। चतुरङ्गुलं
खनति। चतुरङ्गुले ह्योषधयः प्रतितिष्ठन्ति। आ प्रतिष्ठायै
खनति। यजमानमेव प्रतिष्ठां गमयति। दक्षिणतो वर्षीयसीं
करोति। देवयजनस्यैव रूपमंकः॥७८॥

पुरीषवतीं करोति। प्रजा वै पशवः पुरीषम्। प्रजयैवेनं
पशुभिः पुरीषवन्तं करोति। उत्तरं परिग्राहं परिगृह्णाति।
एतावती वै पृथिवी। यावती वेदिः। तस्या एतावत एव
भ्रातृव्यं निर्भज्यं। आत्मन उत्तरं परिग्राहं परिगृह्णाति।
ऋतमस्यृतसदनमस्यृतश्रीरसीत्याह। यथायजुरेवैतत्॥७९॥

क्रूरमिव वा एतत्करोति। यद्वेदिं करोति। धा अंसि
स्वधा असीति योयुष्यते शान्त्यै। उर्वी चासि वस्वीं
चासीत्याह। उर्वीमेवेनां वस्वीं करोति। पुरा क्रूरस्य
विसृपो विरष्णिन्नित्याह मेध्यत्वायं। उदादायं पृथिवीं
जीरदानुर्यामैरयं चन्द्रमसि स्वधाभिरित्याह। यदेवास्या
अमेध्यम्। तदपहत्यं। मेध्यां देवयजनीं कृत्वा॥८०॥

यददश्चन्द्रमसि मेध्यम्। तदस्यामेरयति। तां धीरांसो

अनुदृश्यं यजन्त इत्याहानुख्यात्यै। प्रोक्षणीरा सादय।
 इध्माबर्हिरुपसादय। सुवं च सुचंश्च सम्मृद्धि। पत्नी५
 सन्नह्य। आज्येनोदेहीत्याहानुपूर्वतायै। प्रोक्षणीरा सादयति।
 आपो वै रक्षोघ्नीः॥८१॥

रक्षसामपहत्यै। स्प्यस्य वर्त्मन्त्सादयति। यज्ञस्य सन्तत्यै।
 उवाच हासितो दैवलः। एतावतीर्वा अमुष्मिल्लोक आप
 आसन्। यावतीः प्रोक्षणीरिति। तस्माद्ब्रह्मीरासाद्याः।
 स्प्यमुदस्यन्। यं द्विष्यात्तं ध्यायेत्। शुचैवैनमर्पयति॥८२॥

वै वायुराह परावतीत्याहहं द्वितीयं हर्तीति परिगृह्णति देवयजनीं करोति भवन्ति
 खनत्यकरोतत्कृत्वा रक्षोघ्नीरर्पयति॥ [९]

वज्रो वै स्प्यः। यदन्वञ्चं धारयेत्। वज्रेऽध्वर्युः क्षण्वीत।
 पुरस्तात्तिर्यञ्चं धारयति। वज्रो वै स्प्यः। वज्रेणैव यज्ञस्य
 दक्षिणतो रक्षा५स्यपहन्ति। अग्निभ्यां प्राचंश्च प्रतीचंश्च।
 स्प्येनोदीचश्चाधराचंश्च। स्प्येन वा एष वज्रेणास्यै पाप्मानं
 भ्रातृव्यमपहत्य। उत्करेऽधि प्रवृश्चति॥८३॥

यथोपधाय वृश्चन्त्येवम्। हस्ताववं नेनित्ते। आत्मानमेव
 पवयते। स्प्यं प्रक्षालयति मेध्यत्वाय। अथो पाप्मानं एव
 भ्रातृव्यस्य न्यङ्गं छिनत्ति। इध्माबर्हिरुपसादयति युत्तयै।
 यज्ञस्य मिथुनत्वाय। अथो पुरोरुचमेवैतां दधाति। उत्तरस्य
 कर्मणोऽनुख्यात्यै। न पुरस्तात्प्रत्यगुपसादयेत्॥८४॥

यत्पुरस्तात्प्रत्यगुपसादयेत्। अन्यत्राहुतिपथादिध्मं
 प्रतिपादयेत्। प्रजा वै बर्हिः। अपराध्रुयाद्बर्हिषा
 प्रजानां प्रजननम्। पश्चात्प्रागुपसादयति। आहुतिपथेनेध्मं
 प्रतिपादयति। सम्प्रत्येव बर्हिषां प्रजानां प्रजननमुपैति।
 दक्षिणमिध्मम्। उत्तरं बर्हिः। आत्मा वा इध्मः।
 प्रजा बर्हिः। प्रजा ह्यात्मन उत्तरतरा तीर्थे। ततो
 मेधमुपनीय। यथादेवतमेवैनत्प्रतिष्ठापयति। प्रतितिष्ठति
 प्रजयां पशुभिर्यजमानः॥८५॥

वृश्चति सादयेदिध्मः पञ्च च॥ [१०]

तृतीयस्यां देवस्यांश्चपशुं यो वै पूर्वद्युः कर्मणे वामिन्द्रो वृत्रमहन्त्यसोऽपोऽवधूतं
 धृष्टिर्देवस्येत्याह सं वंपामि देवस्य स्यमा दंदे वज्रो वै स्यो दश॥१०॥

तृतीयस्यां यज्ञस्यानतिरेकाय पवित्रवत्यध्वर्युं चाधिषवणमस्यन्तरिक्ष एव रक्षसामन्तरहित्यै
 द्वौ वाव पुरुषौ यददश्चन्द्रमसि मेध्यं पञ्चाशीतिः॥८५॥

तृतीयस्यां यजमानः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके

द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥तृतीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः॥

प्रत्युष्टं रक्षः प्रत्युष्टा अरांतय इत्याह। रक्षसामपहत्यै।
अग्नेर्वस्तेजिष्ठेन तेजसा निष्टपामीत्याह मेध्यत्वाय। सुचः
सम्मार्ष्टि। सुवमग्रे। पुमांसमेवाभ्यः सश्यति मिथुनत्वाय।
अथ जुहम्। अथोपभृतम्। अथ ध्रुवाम्। असौ वै जुहूः॥१॥
अन्तरिक्षमुपभृत। पृथिवी ध्रुवा। इमे वै लोकाः सुचः। वृष्टिः
सम्मार्जनानि। वृष्टिर्वा इमाँल्लोकाननुपूर्वं कल्पयति। ते ततः
क्लृप्ताः समेधन्ते। समेधन्तेऽस्मा इमे लोकाः प्रजयां पशुभिः।
य एवं वेद। यदि कामयेत वर्षुकः पर्जन्यः स्यादिति।
अग्रतः सम्मृज्यात्॥२॥

वृष्टिमेव नि यच्छति। अवाचीनां ग्रा हि वृष्टिः। यदि
कामयेतावर्षुकः स्यादिति। मूलतः सम्मृज्यात्।
वृष्टिमेवोद्यच्छति। तदु वा आहुः। अग्रत एवोपरिष्ठात्सम्मृज्यात्।
मूलतोऽधस्तात्। तदनुपूर्वं कल्पते। वर्षुको भवतीति॥३॥

प्राचीमभ्याकारम्। अग्रैरन्तरतः। एवमिव ह्यन्नमद्यते।
अथो अग्राद्वा ओषधीनामूर्जं प्रजा उपजीवन्ति। ऊर्ज
एवान्नाद्यस्यावरुद्धौ। अधस्तात्प्राचीम्। दण्डमुत्तमतः।
मूलेन मूलं प्रतिष्ठित्यै। तस्मादरत्नौ प्राञ्च्युपरिष्ठाल्लोमानि।
प्रत्यश्च्यधस्तात्॥४॥

सुग॑ध्येषा। प्रा॒णो वै सु॒वः। जु॒हूर्दक्षि॑णो ह॒स्तः। उ॒प॒भृ॒त्स॒व्यः।
 आ॒त्मा ध्रु॒वा। अन्न॑ꣳ स॒म्मार्ज॑नानि। मुख॒तो वै प्रा॒णोऽपा॒नो
 भू॒त्वा। आ॒त्मान॒मन्नं॑ प्र॒विश्य॑। बा॒ह्यत॒स्तनु॒वꣳ शु॒भय॑ति।
 तस्मा॑त्सु॒वमे॒वाग्रे॑ सम्मा॑र्ष्टि। मुख॒तो हि प्रा॒णोऽपा॒नो
 भू॒त्वा। आ॒त्मान॒मन्नमा॑वि॒शति॑। तौ प्रा॑णापा॒नौ। अव्य॑र्धुकः
 प्रा॒णापा॒नाभ्यां॑ भवति। य ए॒वं वेद॑॥५॥

जुहूर्मृज्याद्भवतीति प्रत्यञ्चधस्तान्माष्टि पञ्च च॥ ————— [१]

दि॒वः शिल्प॑मव॒तत॑म्। पृ॒थि॒व्याः क॒कुभि॑ श्रि॒तम्।
 तेन॑ व॒यꣳ स॒हस्र॑वल्शेन। स॒पत्नं॑ नाशयामसि
 स्वा॒हेति॑ सु॒ख्स॒म्मार्ज॑नान्य॒ग्नौ प्र ह॑रति। आपो॒ वै
 दर्भाः॑। रू॒पमे॒वेषा॑मे॒तन्महि॑मानं॒ व्याच॑ष्टे। अ॒नुष्टु॒भर्चा॑।
 आ॒नुष्टु॒भः प्र॒जाप॑तिः। प्रा॒जाप॒त्यो वे॒दः। वे॒दस्याग्र॑ꣳ
 सु॒ख्स॒म्मार्ज॑नानि॥६॥

स्वेनै॒वैनानि॑ छन्द॑सा। स्वया॑ दे॒वत॑या॒ सम॑र्धयति। अथो॒
 ऋ॒गवा॑व योषा॑। द॒र्भो वृषा॑। तन्मि॑थुनम्। मि॒थुनमे॒वास्य॑
 तद्य॒ज्ञे क॑रोति प्र॒जन॑नाय। प्रजा॑यते प्र॒जया॑ प॒शुभि॑र्यज॑मानः।
 तान्ये॒के वृ॒थैवापा॑स्यन्ति। तत्तथा॒ न का॑र्यम्। आर॑ब्धस्य
 य॒ज्ञिय॑स्य॒ कर्म॑णः॒ सवि॑दोहः॥७॥

यद्ये॒नानि॑ प॒शवो॑ऽभि॒ तिष्ठे॑युः। न तत्प॒शुभ्यः॑ कम्।
 अ॒द्धिर्मा॑र्जयित्वा॒त्क्रे न्य॑स्येत्। यद्वै य॒ज्ञिय॑स्य॒ कर्म॑णो-

ऽन्यत्राहुतीभ्यः सन्तिष्ठते। उत्करो वाव तस्य प्रतिष्ठा। एताः
हि तस्मै प्रतिष्ठां देवाः समभरन्। यदद्भिर्मार्जयति। तेन
शान्तम्। यदुत्करे न्यस्यति। प्रतिष्ठामेवैनानि तद्गमयति॥८॥

प्रतिष्ठति प्रजयां पशुभिर्यजमानः। अथो स्तम्बस्य वा
एतद्रूपम्। यत्सुखसम्मार्जनानि। स्तम्बशो वा ओषधयः।
तासां जरत्कक्षे पशवो न रमन्ते। अप्रियो ह्येषां जरत्कक्षः।
यावदप्रियो ह वै जरत्कक्षः पशूनाम्। तावदप्रियः पशूनां
भवति। यस्यैतान्यन्यत्राग्नेर्दधति। नवदाव्यासु वा ओषधीषु
पशवो रमन्ते॥९॥

नवदावो ह्येषां प्रियः। यावत्प्रियो ह वै नवदावः पशूनाम्।
तावत्प्रियः पशूनां भवति। यस्यैतान्यग्नौ प्रहरन्ति।
तस्मादेतान्यग्नावेव प्रहरेत्। यतरस्मिन्सम्मृज्यात्। पशूनां
धृत्यै। यो भूतानामधिपतिः। रुद्रस्तन्तिचरो वृषा। पशून्स्माकं
मा हिंसीः। एतदस्तु हुतं तव स्वाहेत्यग्निसम्मार्जन्यग्नौ
प्रहरति। एषा वा एतेषां योनिः। एषा प्रतिष्ठा। स्वामेवैनानि
योनिम्। स्वां प्रतिष्ठां गमयति। प्रतिष्ठति प्रजयां
पशुभिर्यजमानः॥१०॥

वेदस्याग्रं सुखसम्मार्जनानि विदोहो गमयति पशवो रमन्ते हिंसीः षट् च॥—[२]

अयंज्ञो वा एषः। योऽपत्नीकः। न प्रजाः प्रजायेरन्।
पत्यन्वास्ते। यज्ञमेवाकः। प्रजानां प्रजननाय। यत्तिष्ठन्ती

सन्नह्येत। प्रियं ज्ञातिः रुन्ध्यात्। आसीना सन्नह्यते।
आसीना ह्येषा वीर्यं करोति॥११॥

यत्पश्चात्प्राच्यन्वासीत। अनया समदन्दधीत। देवानां
पत्न्या समदन्दधीत। देशाद्वक्षिणत उदीच्यन्वास्ते। आत्मनो
गोपीथार्य। आशासाना सौमनसमित्याह। मेध्यामेवैनाङ्केवलीं
कृत्वा। आशिषा समर्धयति। अग्रेरनुव्रता भूत्वा सन्नह्ये
सुकृताय कमित्याह। एतद्वै पत्न्यै व्रतोपनयनम्॥१२॥

तेनैवैनां व्रतमुपनयति। तस्मादाहुः। यश्चैवं वेद यश्च न।
योऽक्रमेव युते। यमन्वास्ते। तस्यामुष्मिल्लोके भवतीति
योऽक्रमेण। यद्योऽक्रमं। स योगः। यदास्ते। स क्षेमः॥१३॥

योगक्षेमस्य कृत्यै। युक्तङ्क्रियाता आशीः कामे युज्याता
इति। आशिषः समृद्धौ। ग्रन्थिं ग्रन्थाति। आशिषं एवास्यां
परि गृह्णाति। पुमान् वै ग्रन्थिः। स्त्री पत्नी। तन्मिथुनम्।
मिथुनमेवास्य तद्यज्ञे करोति प्रजननाय। प्र जायते प्रजया
पशुभिर्यजमानः॥१४॥

अथो अर्धो वा एष आत्मनः। यत्पत्नी। यज्ञस्य धृत्या
अशिथिलम्भावाय। सुप्रजसंस्त्वा वयः सुपत्नीरुपं
सेदिमेत्याह। यज्ञमेव तन्मिथुनीकरोति। ऊनेऽतिरिक्तं
धीयाता इति प्रजात्यै। महीनां पयोऽस्योषधीनां
रस इत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे। तस्य

तेऽक्षीयमाणस्य निर्वपामि देवयज्याया इत्याह।
आशिषमेवैतामा शास्ते॥१५॥

करोति व्रतोपनयनं क्षेमो यजमानः शास्ते॥ [३]

घृतं च वै मधुं च प्रजापतिरासीत्। यतो मध्वासीत्।
ततः प्रजा असृजत। तस्मान्मधुषि प्रजननमिवास्ति।
तस्मान्मधुषा न प्रचरन्ति। यातयाम हि। आज्येन प्रचरन्ति।
यज्ञो वा आज्यम्। यज्ञेनैव यज्ञं प्रचरन्त्ययातयामत्वाय।
पत्यवेक्षते॥१६॥

मिथुनत्वाय प्रजात्यै। यद्वै पत्नी यज्ञस्य करोति। मिथुनं
तत्। अथो पत्न्या एवैष यज्ञस्यान्वारम्भोऽनवच्छित्यै।
अमेध्यं वा एतत्करोति। यत्पत्यवेक्षते। गार्हपत्येऽधि
श्रयति मेध्यत्वाय। आहुवनीयमभ्युद्ववति। यज्ञस्य सन्तत्यै।
तेजोऽसि तेजोऽनु प्रेहीत्याह॥१७॥

तेजो वा अग्निः। तेज आज्यम्। तेजसैव तेजः
समर्धयति। अग्निस्ते तेजो मा विनैदित्याहाहिंसायै।
स्प्यस्य वर्त्मन्सादयति। यज्ञस्य सन्तत्यै। अग्नेर्जिह्वाऽसि
सुभूर्देवानामित्याह। यथायजुरेवैतत्। धाम्नेधाम्ने देवेभ्यो
यजुषेयजुषे भवेत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते॥१८॥

तद्वा अतः पवित्राभ्यामेवोत्पुनाति। यजमानो वा आज्यम्।
प्राणापानौ पवित्रौ। यजमान एव प्राणापानौ दधाति।
पुनराहारम्। एवमिव हि प्राणापानौ सञ्चरतः। शुक्रमसि

ज्योतिरसि तेजोऽसीत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे।
त्रिर्यजुषा। त्रयं इमे लोकाः॥१९॥

एषां लोकानामाप्त्यै। त्रिः। त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय।
अथाज्यवतीभ्यामपः। रूपमेवासांमेतद्वर्णं दधाति। अपि
वा उताहुः। यथा ह वै योषां सुवर्णं५ हिरण्यं पेशलं
बिभ्रती रूपाण्यास्तै। एवमेता एतर्हीति। आपो वै सर्वा
देवताः॥२०॥

एषा हि विश्वेषां देवानां तनूः। यदाज्यम्। तत्रोभयोर्मीमांसा।
जामि स्यात्। यद्यजुषाऽऽज्यं यजुषाऽप उत्पुनीयात्।
छन्दसाऽप उत्पुनात्यजामित्वाय। अथो मिथुनत्वाय।
सावित्रियर्चा। सवितृप्रसूतं मे कर्मासदिति। सवितृप्रसूतमेवास्य
कर्म भवति। पृच्छो गायत्रिया त्रिष्वमृद्धत्वाय। अद्विरेवौषधीः
सं नयति। ओषधीभिः पशून्। पशुभिर्यजमानम्। शुक्रं
त्वां शुक्रायां ज्योतिस्त्वा ज्योतिष्यर्चिस्त्वाऽर्चिषीत्याह
सर्वत्वाय। पर्याप्त्या अनन्तरायाय॥२१॥

ईक्षत आह शास्ते लोका देवता भवति षट् च॥

[४]

देवासुराः संयन्ता आसन्। स एतमिन्द्र आज्यस्यावकाशमपश्यत्।
तेनावैक्षत। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः। य
एवं विद्वानाज्यमवेक्षते। भवत्यात्मना। पराऽस्य
भ्रातृव्यो भवति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यदाज्येनान्यानि

हवीं॑ष्य॑भिघारय॑ति॥२२॥

अथ॑ के॒नाज्य॑मि॒ति। स॒त्येने॑ति॒ ब्रूयात्। चक्षुर्वै॑ स॒त्यम्।
स॒त्येने॑वैन॒दभि॑ घा॒रय॑ति। ई॒श्वरो॑ वा ए॒षोऽन्धो॑ भवि॑तोः।
यश्चक्षु॑षाऽऽज्य॑म॒वेक्ष॑ते। नि॒मील्यावै॑क्षे॒त। दा॒धारा॒त्मश्चक्षुः॑।
अ॒भ्याज्य॑ङ्घ्रा॒रय॑ति। आ॒ज्यं गृ॑ह्णाति॥२३॥

छ॒न्दाँसि॑ वा आ॒ज्यम्। छ॒न्दाँस्ये॑व प्री॒णाति॑। च॒तुर्जु॑ह्वां
गृ॑ह्णाति। च॒तुष्पा॑दः प॒शवः॑। प॒शूने॒वाव॑ रु॒न्धे। अ॒ष्टावु॑प॒भृति॑।
अ॒ष्टाक्ष॑रा गाय॒त्री। गा॒य॒त्रः प्रा॒णः। प्रा॒णमे॒व प॒शुषु॑ दधाति।
च॒तुर्ध्रु॑वायाम्॥२४॥

च॒तुष्पा॑दः प॒शवः॑। प॒शुष्वे॒वोपरि॑ष्ठात्प्रति॑ तिष्ठति।
य॒ज॒मा॒नदे॒वत्या॑ वै जु॒हूः। भ्रा॒तृव्य॑दे॒वत्यो॑प॒भृत्। च॒तुर्जु॑ह्वां
गृ॒ह्ण॒न्भूयो॑ गृ॒ह्णीयात्। अ॒ष्टावु॑प॒भृति॑ गृ॒ह्ण॒न्कनी॑यः। यज॑मानायै॒व
भ्रा॒तृव्य॑मुप॑स्तिं करोति। गौर्वै॑ सु॒चः। च॒तुर्जु॑ह्वां गृ॑ह्णाति।
तस्मा॑च्च॒तुष्प॑दी॥२५॥

अ॒ष्टावु॑प॒भृति॑। तस्मा॑द॒ष्टाश॑फा। च॒तुर्ध्रु॑वायाम्। तस्मा॑च्च॒तुः
स्त॒ना। गा॒मे॒व तथ्स॑स्करोति। सा॒स्मै स॑स्कृ॒तेषु॑मूर्ज॑न्दुहे।
य॒ज्जु॑ह्वां गृ॑ह्णाति। प्र॒या॒जेभ्य॑स्तत्। यदु॑प॒भृति॑। प्र॒या॒जा॒नूया॒जेभ्य॑स्तत्।
सर्व॑स्मै वा ए॒तद्य॑ज्ञाय॑ गृह्यते। य॒द्ध्रु॑वाया॒माज्य॑म्॥२६॥

अभिघारयति गृह्णाति ध्रुवायां चतुष्पदी प्रयाजानूयाजेभ्यस्तद्वे च॥ ————— [५]

आपो॑ दे॒वीर॒ग्रेपु॒वो अ॒ग्रेगु॒व॒ इत्या॑ह। रू॒पमे॒वासा॑मे॒तन्म॑हि॒मानं॑

व्याचष्टे। अग्रं इमं यज्ञन्नयताग्रं यज्ञपतिमित्याह। अग्रं एव
 यज्ञन्नयन्ति। अग्रं यज्ञपतिम्। युष्मानिन्द्रोऽवृणीत वृत्रतूर्यं
 यूयमिन्द्रमवृणीध्वं वृत्रतूर्य इत्याह। वृत्रं हं हनिष्यन्निन्द्र
 आपो वव्रे। आपो हेन्द्रं वव्रिरे। संज्ञामेवासांमेतत्सामानं
 व्याचष्टे। प्रोक्षिताः स्थेत्याह॥२७॥

तेनापः प्रोक्षिताः। अग्निर्देवेभ्यो निलायत। कृष्णो रूपं
 कृत्वा। स वनस्पतीन्प्राविशत्। कृष्णोऽस्याखरेष्ठोऽग्नये त्वा
 स्वाहेत्याह। अग्नयं एवैनं जुष्टं करोति। अथो अग्नेरेव
 मेधमव रुन्धे। वेदिरसि बर्हिषे त्वा स्वाहेत्याह। प्रजा वै
 बर्हिः। पृथिवी वेदिः॥२८॥

प्रजा एव पृथिव्यां प्रतिष्ठापयति। बर्हिरसि सुग्भ्यस्त्वा
 स्वाहेत्याह। प्रजा वै बर्हिः। यजमानः सुचः। यजमानमेव
 प्रजासु प्रतिष्ठापयति। दिवे त्वाऽन्तरिक्षाय त्वा पृथिव्यै त्वेति
 बर्हिरासाद्य प्रोक्षति। एभ्य एवैनंलोकेभ्यः प्रोक्षति। अथ ततः
 सह सुचा पुरस्तात्प्रत्यञ्च ग्रन्थिं प्रत्युक्षति। प्रजा वै बर्हिः।
 यथा सूत्यै काल आपः पुरस्ताद्यन्ति॥२९॥

तादृगेव तत्। स्वधा पितृभ्य इत्याह। स्वधाकारो हि
 पितृणाम्। ऊर्ध्वं बर्हिषद् इति दक्षिणायै श्रोणरोत्तरस्यै
 निनयति सन्तत्यै। मासा वै पितरो बर्हिषदः। मासानेव
 प्रीणाति। मासा वा ओषधीर्वर्धयन्ति। मासाः पचन्ति समृद्धौ।

अन॑तिस्कन्दन् ह पर्जन्यो॑ वर्षति। यत्रै॒तदे॒वङ्क्रियते॑॥३०॥

ऊ॒र्जा पृ॑थि॒वीं ग॑च्छ॒तेत्या॑ह। पृ॒थि॒व्यामे॒वोर्जं॑ दधाति।
तस्मा॑त्पृ॒थि॒व्या ऊ॒र्जा भु॑ञ्जते। ग्र॒न्थिं वि॑ स्र॒सय॑ति।
प्रज॑नयत्ये॒व तत्। ऊ॒र्ध्वं प्राश्च॑मु॒द्रूढं॑ प्र॒त्यश्च॑मा यच्छति।
तस्मा॑त्प्रा॒चीन॑ रेतो॑ धीयते। प्र॒तीचीः॑ प्र॒जा जा॑यन्ते। विष्णोः॑
स्तूपो॑ऽसीत्या॑ह। य॒ज्ञो वै विष्णुः॑॥३१॥

य॒ज्ञस्य॑ धृ॒त्यै। पु॒रस्ता॑त्प्र॒स्तरं॑ गृह्णाति। मुख्य॑मे॒वैनं॑ करोति।
इय॑न्तं गृह्णाति। प्र॒जाप॑तिना य॒ज्ञमुखे॑न॒ सम्मि॑तम्। इय॑न्तं
गृह्णाति। य॒ज्ञप॑रुषा॒ सम्मि॑तम्। इय॑न्तं गृह्णाति। ए॒ताव॑द्वै पु॒रुषे॑
वी॒र्यम्। वी॒र्य॑सम्मि॒तम्॥३२॥

अप॑रिमितं गृह्णाति। अप॑रिमित॒स्याव॑रुद्धौ। तस्मि॑न्प॒वित्रे॑
अपि॑ सृजति। यज॑मानो॒ वै प्र॑स्तरः। प्रा॒णापा॑नौ प॒वित्रे॑।
यज॑मान ए॒व प्रा॑णापा॒नौ द॑धाति। ऊ॒र्णाम्र॑दसं॒ त्वा
स्तृ॒णामी॑त्या॑ह। य॒थाय॑जुरे॒वैतत्। स्वा॒स॒स्थं दे॒वेभ्य॑ इत्या॑ह।
दे॒वेभ्य॑ ए॒वैन॑श्स्वा॒स॒स्थं करो॑ति॥३३॥

ब॒र्हिः स्तृ॑णाति। प्र॒जा वै ब॒र्हिः। पृ॒थि॒वी वेदिः॑। प्र॒जा ए॒व
पृ॒थि॒व्यां प्रति॑ष्ठापयति। अन॑तिदृश्जं॒ स्तृ॑णाति। प्र॒जयै॒वैनं॑
प॒शुभि॑रन॑तिदृश्जं करोति। धा॒रय॑न्प्र॒स्तरं॑ प॒रि॒धीन्प॑रि॒ दधा॑ति।
यज॑मानो॒ वै प्र॑स्तरः। यज॑मान ए॒व तश्च॑यं प॒रि॒धीन्प॑रि॒
दधा॑ति। ग॒न्ध॒र्वोऽसि॑ वि॒श्वाव॑सुरि॒त्याह॑॥३४॥

विश्वमेवायुर्यजमाने दधाति। इन्द्रस्य बाहुरसि दक्षिण
इत्याह। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति। मित्रावरुणौ
त्वोत्तरतः परिधत्तामित्याह। प्राणापानौ मित्रावरुणौ।
प्राणापानावेवास्मिन्दधाति। सूर्यस्त्वा पुरस्तात् पात्वित्याह।
रक्षसामपहत्यै। कस्याश्चिदभिशस्त्या इत्याह। अपरिमितादेवेन
पाति॥ ३५॥

वीतिहोत्रं त्वा कव इत्याह। अग्निमेव होत्रेण समर्धयति।
द्युमन्तः५ समिधीमहीत्याह समिद्धौ। अग्ने बृहन्तमध्वर
इत्याह वृद्धौ। विशो यन्त्रे स्थ इत्याह। विशां
यत्यै। उदीचीनाग्ने नि दधाति प्रतिष्ठित्यै। वसूनाः५
रुद्राणामादित्यानाः५ सदसि सीदेत्याह। देवतानामेव सदेन
प्रस्तरः५ सादयति। जुहूरसि घृताची नाम्नेत्याह॥ ३६॥

असौ वै जुहूः। अन्तरिक्षमुपभृत्। पृथिवी ध्रुवा। तासामेतदेव
प्रियन्नाम। यद्घृताचीति। यद्घृताचीत्याह। प्रियेणैवेना नाम्ना
सादयति। एता असदन्धसुकृतस्य लोक इत्याह। सत्यं वै
सुकृतस्य लोकः। सत्य एवैनाः सुकृतस्य लोके सादयति।
ता विष्णो पाहीत्याह। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञस्य धृत्यै।
पाहि यज्ञं पाहि यज्ञपतिं पाहि मां यज्ञनियमित्याह। यज्ञाय
यजमानायात्मनै। तेभ्य एवाशिषमाशास्तेऽनात्यै॥ ३७॥

स्थेत्याह पृथिवी वेदिर्यन्ति क्रियते वीणुर्वीर्यसम्मितं करोत्याह पाति नाम्नेत्याह लोके सादयति

अ॒ग्निना॒ वै हो॒त्रा॑। दे॒वा असु॑रान॒भ्य॑भवन्। अ॒ग्नये॑
समि॒ध्यमा॑ना॒यानु॑ब्रूहीत्याह॒ भ्रातृ॑व्याभिभूत्यै। एक॑विंशतिमिध्मदा॒रूपा॑
भवन्ति। एक॑विंशो वै पुरु॑षः। पुरु॑षस्याप्त्यै। पञ्च॑दशेध्मदा॒रूपा॑भ्या
द॑धाति। पञ्च॑दश॒ वा अ॑र्धमा॒सस्य॑ रात्रयः। अ॒र्धमा॒सशः॑
संव॑त्सर आ॒प्यते। त्री॒न्परि॑धी॒न्परि॑ दधाति॥३८॥

ऊ॒र्ध्वे समि॑धा॒वा द॑धाति। अनु॒याजे॑भ्यः समिध॒मति॑ शिनष्टि।
षट्थ॑सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋ॒तवः॑। ऋ॒तूने॒व प्री॑णाति। वे॒देनो॑प॒
वाज॑यति। प्रा॒जाप॒त्यो वै वे॒दः। प्रा॒जाप॒त्यः प्रा॒णः। यज॑मान
आह॑वनीयः। यज॑मान ए॒व प्रा॒णं द॑धाति॥३९॥

त्रिरु॑प॒ वाज॑यति। त्रयो॒ वै प्रा॒णाः। प्रा॒णाने॒वास्मि॑न्दधाति।
वे॒देनो॑प॒यत्य॑ सु॒वेण॑ प्रा॒जाप॒त्यमा॑घार॒मा घा॑रयति। य॒ज्ञो
वै प्र॒जाप॑तिः। य॒ज्ञमे॒व प्र॒जाप॑तिं मुख॒त आर॑भते। अथो॑
प्र॒जाप॑तिः सर्वा॑ दे॒वताः॑। सर्वा॑ ए॒व दे॒वताः॑ प्रीणाति।
अ॒ग्निम॑ग्नी॒त्रिस्त्रिः॑ सं मृ॒द्धीत्या॑ह। त्र्या॑वृद्धि य॒ज्ञः॥४०॥

अथो॑ रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। परि॒धीन्त्सं मा॑र्ष्टि। पु॒नात्ये॒वैनान्।
त्रिस्त्रिः॑ सं मा॑र्ष्टि। त्र्या॑वृद्धि य॒ज्ञः। अथो॑ मे॒ध्यत्वा॑य। अथो॑
ए॒ते वै दे॒वाश्वाः॑। दे॒वाश्वा॑ने॒व तत्सं मा॑र्ष्टि। सु॒वर्ग॑स्य लो॒कस्य॑
सम॑ष्ट्यै। आसी॑नोऽन्यमा॑घार॒मा घा॑रयति॥४१॥

तिष्ठ॑न्नन्यम्। यथाऽनो॑ वा रथं॑ वा यु॒ञ्ज्यात्। ए॒वमे॒व
तद॑ध्व॒र्युर्य॒ज्ञं यु॑नक्ति। सु॒वर्ग॑स्य लो॒कस्या॒भ्यूढ्यै॑। वह॑न्त्येनं

ग्रा॒म्याः पु॒शवः॑। य ए॒वं वेद॑। भुव॑नमसि॒ वि प्र॑थ॒स्वेत्या॑ह।
य॒ज्ञो वै भुव॑नम्। य॒ज्ञ ए॒व यज॑मानं प्र॒जया॑ पु॒शुभिः॑
प्रथयति। अ॒ग्ने यष्ट॑रि॒दन्न॑म॒ इत्या॑ह॥४२॥

अ॒ग्निर्वै दे॒वानां॑ यष्टा॑। य ए॒व दे॒वानां॑ यष्टा॑। तस्मा॑ ए॒व
नम॑स्करोति। जु॒ह्वेह्य॑ग्निस्त्वा॑ ह्वयति दे॒वय॑ज्याया॒ उप॑भृदेहि॑
दे॒वस्त्वा॑ सवि॒ता ह्व॑यति दे॒वय॑ज्याया॒ इत्या॑ह। आ॒ग्नेयी॑ वै
जु॒हूः। सा॒वि॒त्र्युप॑भृत्। ताभ्या॑मे॒वैने॒ प्रसू॑त आद॑त्ते। अ॒ग्नाविष्णू॑
मा वा॒मव॑ क्रमिष॒मित्या॑ह। अ॒ग्निः पु॒रस्ता॑त्। विष्णु॑र्य॒ज्ञः
प॒श्चात्॥४३॥

ताभ्या॑मे॒व प्र॑ति॒प्रोच्या॒त्या क्रा॑मति। विजि॑हाथां॒ मा
मा स॒न्ता॑प्त॒मित्या॑हाहि॑सायै। लो॒कं मे॑ लो॒ककृ॑तौ
कृ॒णुत॑मित्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैता॑मा शा॑स्ते। विष्णोः
स्थान॑म॒सीत्या॑ह। य॒ज्ञो वै विष्णुः॑। ए॒तत्ख॒लु वै
दे॒वाना॑मप॒राजि॑तमा॒यत॑नम्। यद्य॒ज्ञः। दे॒वाना॑मे॒वाप॑राजित
आ॒यत॑ने तिष्ठति। इ॒त इन्द्रो॑ अकृ॒णोद्वी॒र्या॑णीत्या॑ह॥४४॥

इन्द्रि॑यमे॒व यज॑माने दधाति। स॒मा॒र॒भ्योर्ध्वो॑ अ॒ध्वरो
दि॒वि॒स्पृश॑मित्या॑ह वृद्धै॑। आ॒घा॒र॒मा॒घार्य॑माण॒मनु॑ स॒मा॒र॒भ्यः।
ए॒तस्मि॑न्का॒ले दे॒वाः सु॑व॒र्गं लो॒कमा॑यन्। सा॒क्षादे॒व यज॑मानः
सु॒व॒र्गं लो॒कमे॑ति। अथो॒ समृ॑द्धे॒नैव॑ य॒ज्ञेन॑ यज॑मानः
सु॒व॒र्गं लो॒कमे॑ति। अहु॑तो य॒ज्ञो य॒ज्ञप॑ते॒रित्या॑हाना॑त्यै।
इन्द्रा॑वा॒न्त्स्वाहे॑त्या॑ह। इन्द्रि॑यमे॒व यज॑माने दधाति। बृ॒हद्वा

इत्याह॥४५॥

सुव॒र्गो वै लो॒को बृ॒हद्भाः। सुव॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ सम॑ष्ट्यै।
य॒ज॒मा॒न॒दे॒व॒त्या वै जु॒हूः। भ्रा॒तृ॒व्य॒दे॒व॒त्योप॑भृत्। प्रा॒ण
आ॒घ्रा॒रः। यथ्सं॑स्पर्शय॑त्। भ्रा॒तृ॒व्येऽस्य॑ प्रा॒णं द॑ध्यात्।
असं॑स्पर्शयन्न॒त्या क्रा॑मति। यज॑मान ए॒व प्रा॒णं द॑धाति।
पा॒हि मा॑ऽग्ने दुश्च॑रिता॒दा मा॒ सुच॑रिते भ॒जेत्या॑ह॥४६॥

अ॒ग्नि॒र्वा॒व प॒वि॒त्रम्। वृ॒जि॒नम॑नृतं दुश्च॑रितम्। ऋ॒जु॒क॒र्म॑
स॒त्यं सुच॑रितम्। अ॒ग्नि॒रे॒वैनं॑ वृ॒जि॒नाद॑नृता॒दुश्च॑रितात्पाति।
ऋ॒जु॒क॒र्मे स॒त्ये सुच॑रिते भजति। तस्मा॑दे॒वमा॑ शा॒स्ते।
आ॒त्म॒नो गो॑पी॒थाय॑। शिरो॒ वा ए॒तद्य॑ज्ञस्य॑। यदा॑घ्रा॒रः।
आ॒त्मा ध्रु॒वा॥४७॥

आ॒घ्रा॒रमा॑घ्रा॒र्य ध्रु॒वां॑ सम॑नक्ति। आ॒त्म॒न्ने॒व य॑ज्ञस्य॒ शिरः॑
प्रति॑ दधाति। द्विः सम॑नक्ति। द्वौ हि प्रा॑णापा॒नौ। तदा॑हुः।
त्रि॒रे॒व सम॑ज्यात्। त्रिधा॑तु हि शि॒र इति॑। शिरं॑ इ॒वैतद्य॑ज्ञस्य॑।
अथो॒ त्रयो॒ वै प्रा॑णाः। प्रा॒णाने॒वास्मि॑न्दधाति। म॒खस्य॑
शिरो॑ऽसि स॒ज्योति॑षा॒ ज्योति॑रङ्गामि॒त्याह॑। ज्योति॑रे॒वास्मा॑
उ॒परि॑ष्ठाद॒धाति॑। सुव॒र्गस्य॑ लो॒कस्या॑नु॒ख्यात्यै॑॥४८॥

परि॑दधाति प्रा॒णं द॑धाति हि य॒ज्ञो घ्रा॑यति नम् इत्याह प॒श्चाद्वि॒र्याणी॑त्याह भा इत्याह
भ॒जेत्या॑ह ध्रु॒वैवास्मि॑न्दधाति त्रीणि॑ च॥

[७]

धि॒ष्णि॒या वा ए॒ते न्यु॑प्यन्ते। यद्व॒ह्मा। यद्वो॒ता। यद॑ध्व॒र्युः।

यदग्रीत्। यद्यजमानः। तान् यदन्तरेयात्। यजमानस्य प्राणान्त्सङ्कर्षेत्। प्रमायुकः स्यात्। पुरोडाशमपगृह्य सञ्चरत्यध्वर्युः॥४९॥

यजमानायैव तल्लोकः शिषति। नास्य प्राणान्त्सङ्कर्षति। न प्रमायुको भवति। पुरस्तात् प्रत्यङ्मासीनः। इडाया इडाया दधाति। हस्त्याः होत्रे। पशवो वा इडा। पशवः पुरुषः। पशुष्वेव पशून्प्रतिष्ठापयति। इडायै वा एषा प्रजातिः॥५०॥

तां प्रजातिं यजमानोऽनु प्र जायते। द्विरङ्गुलावनक्ति पर्वणोः। द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै। सकृदुप स्तृणाति। द्विरा दधाति। सकृदभि घोरयति। चतुः सम्पद्यते। चत्वारि वै पशोः प्रतिष्ठानानि। यावानेव पशुः। तमुपह्वयते॥५१॥

मुखमिव प्रत्युपह्वयेत। सम्मुखानेव पशूनुप ह्वयते। पशवो वा इडा। तस्मात्त्साऽन्वारभ्या। अध्वर्युणा च यजमानेन च। उपहृतः पशुमानं सानीत्याह। उप ह्येनौ ह्वयते होता। इडायै देवतानामुपह्वे। उपहृतः पशुमान्भवति। य एवं वेद॥५२॥

यां वै हस्त्यामिडाया दधाति। वाचः सा भागधेयम्। यामुपह्वयते। प्राणानाः सा। वाचं चैव प्राणाश्चाव रुन्धे। अथ वा एतर्ह्युपहृतायामिडायाम्। पुरोडाशस्यैव बर्हिषदो मीमाः सा। यजमानं देवा अब्रुवन्। हविर्नो निर्वपेति। नाहमभागो निर्वपस्यामीत्यब्रवीत्॥५३॥

न मया ऽभा॒गया ऽनु॒वक्ष्य॑थेति॒ वाग॑ब्रवीत्। नाहम॑भा॒गा
पु॒रोनु॒वाक्या॑ भविष्या॒मीति॑ पु॒रोनु॒वाक्या॑। नाहम॑भा॒गा या॒ज्या
भविष्या॒मीति॑ या॒ज्या। न मया॑ ऽभा॒गेन॒ वष॑ट्कारिष्य॑थेति॒
वष॑ट्कारः। यद्य॑जमानभा॒गं नि॒धाय॑ पु॒रोडा॑शं ब॒र्हिष॑दं
क॒रोति॑। ताने॒व तद्वा॒ग्निः क॒रोति॑। च॒तुर्धा॑ क॒रोति॑। च॒तस्रो॑
दि॒शः। दि॒क्ष्वे॒व प्र॒ति॒तिष्ठ॑ति। ब॒र्हिष॑दं क॒रोति॑॥५४॥

यज॑मानो वै पु॒रोडा॑शः। प्र॒जा ब॒र्हिः। यज॑मानमे॒व
प्र॒जासु॑ प्र॒तिष्ठा॑पयति। तस्मा॑द॒स्त्रा ऽन्याः॑ प्र॒जाः
प्र॒ति॒तिष्ठ॑न्ति। मा॒९से॒ना॒न्याः। अथो॑ ख॒ल्वाहुः॑। दक्षि॑णा
वा ए॒ता ह॑वि॒र्यज्ञ॑स्या॒न्तर्वे॒द्यं रु॒ध्यन्ते॑। यत्पु॒रोडा॑शं
ब॒र्हिष॑दं क॒रोतीति॑। च॒तुर्धा॑ क॒रोति॑। च॒त्वारो॑ ह्ये॒ते
ह॑वि॒र्यज्ञ॑स्य॒र्त्विजः॑॥५५॥

ब्र॒ह्मा हो॒ता ऽध्व॑र्युर॒ग्रीत्। तम॑भि मृ॒शेत्। इ॒दं ब्र॒ह्मणः॑। इ॒दं
हो॒तुः। इ॒दम॑ध्व॒र्योः। इ॒दम॑ग्री॒ध इति॑। यथै॒वादः॑ सौ॒म्ये ऽध्व॑रे।
आ॒देश॑मृ॒त्विग्भ्यो॑ दक्षि॑णा नी॒यन्ते॑। ता॒दृगे॒व तत्। अ॒ग्रीधे॑
प्रथ॑माया द॑धाति॥५६॥

अ॒ग्निमु॑खा ह्यृ॒द्धिः। अ॒ग्निमु॑खामे॒वर्द्धि॑ यज॑मान ऋ॒ध्नोति॑।
स॒कृदु॑प॒स्तीर्य॑ द्वि॒राद॑धत्। उ॒प॒स्तीर्य॑ द्वि॒रभि॑ घा॒रय॑ति।
षट्त्स॑म्प॒द्यन्ते॑। षड्वा॑ ऋ॒तवः॑। ऋ॒तूने॒व प्री॑णाति। वे॒देन॑
ब्र॒ह्मणे॑ ब्र॒ह्मभा॒गं परि॑हरति। प्रा॒जाप॒त्यो वै वे॒दः। प्रा॒जाप॒त्यो
ब्र॒ह्मा॥५७॥

स॒वि॒ता य॒ज्ञस्य॒ प्रसू॑त्यै। अथ॒ काम॑म॒न्येन॑। ततो॒ होत्रे॑।
म॒ध्यं वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑। यद्धो॒ता। म॒ध्यत॑ ए॒व य॒ज्ञं प्री॑णाति।
अथा॑ध्व॒र्यवे॑। प्र॒ति॒ष्ठा वा ए॒षा य॒ज्ञस्य॑। यदध्व॒र्युः।
तस्मा॑द्धवि॒र्यज्ञस्यै॒तामे॒वावृ॑त॒मनु॑॥५८॥

अ॒न्या दक्षि॑णा नीयन्ते। य॒ज्ञस्य॒ प्रति॑ष्ठित्यै। अ॒ग्निम॑ग्नी॒थ्सकृ॑त्स॒कृत्सं॑
मृ॒द्धीत्या॑ह। परा॑डि॒व ह्ये॒तर॑हि य॒ज्ञः। इ॒षि॒ता दै॒व्या हो॒तार॑
इत्या॑ह। इ॒षि॒तः हि क॑र्म क्रि॒यते॑। भ॒द्रवा॒च्याय॑ प्रे॒षितो॑
मा॒नुषः॑ सू॒क्तवा॒काय॑ सू॒क्ता ब्रू॑हीत्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैता॒मा
शा॑स्ते। स्व॒गा दै॒व्या हो॒तृभ्य॑ इत्या॑ह। य॒ज्ञमे॒व तत्स्व॒गा
क॑रोति। स्व॒स्तिर्मा॒नुषे॒भ्य इत्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैता॒मा
शा॑स्ते। शं योर्ब्रू॑हीत्या॑ह। शं॒युमे॒व बा॑र्हस्प॒त्यं भा॑ग॒धेये॑न॒
सम॑र्धयति॥५९॥

च॒रत्य॑ध्व॒र्युः प्र॒जाति॑र्हयते वेदा॑ब्रवी॒द्वर्हि॑षदं करोत्यृ॒त्विजो॑ दधाति ब्र॒ह्माऽनु॑करोति च॒त्वारि॑
च॥

[८]

अथ॒ स्रुचा॑व॒नुष्टु॒ग्भ्यां वाज॑वती॒भ्यां व्यू॑हति। प्र॒ति॒ष्ठा वा
अ॒नुष्टु॒क्। अन्नं॒ वाजः॑ प्र॒ति॒ष्ठित्यै॑। अ॒न्नाद्य॒स्याव॑रुद्धौ। प्राचीं॑
जुहू॑मूहति। जा॒ताने॒व भ्रात॑र्व्या॒न्प्रणु॑दते। प्र॒तीची॑मु॒पभृ॑तम्।
ज॒निष्य॑मा॒णाने॒व प्र॒ति॒नुद॑ते। सवि॑षू॒च ए॒वापो॒ह्य स॒पत्नान्
यज॑मानः। अ॒स्मिँल्लो॒के प्र॒ति॒ति॒ष्ठति॑॥६०॥

द्वाभ्या॑म्। द्विप्र॑तिष्ठो हि। वसु॑भ्यस्त्वा रु॒द्रेभ्य॑स्त्वा-
ऽऽदि॒त्येभ्य॑स्त्वेत्या॑ह। य॒थाय॑जुरे॒वैतत्। स्रु॒क्षु प्र॑स्तर॒मन॑क्ति।

इ॒मे वै लो॒काः सु॒चः। यज॑मानः प्र॒स्त॒रः। यज॑मानमे॒व
तेज॑साऽन॒क्ति। त्रे॒धाऽन॑क्ति। त्रयं इ॒मे लो॒काः॥६१॥

ए॒भ्य ए॒वैनं॑ लो॒केभ्यो॑ऽन॒क्ति। अ॒भिपूर्व॑म॒न॒क्ति। अ॒भिपूर्व॑मे॒व
यज॑मानं तेज॑साऽन॒क्ति। अ॒क्तं रि॑हा॒णा इ॒त्याह॑। तेजो॑ वा
आज्य॑म्। यज॑मानः प्र॒स्त॒रः। यज॑मानमे॒व तेज॑साऽन॒क्ति।
वि॒यन्तु॑ वय॒ इत्या॑ह। वयं ए॒वैनं॑ कृ॒त्वा। सु॒व॒र्गं लो॒कं
ग॑मयति॥६२॥

प्र॒जां योनिं॑ मा निर्मृ॑क्ष॒मित्या॑ह। प्र॒जायै॑ गोपी॒थाय॑।
आ॒प्याय॑न्ता॒माप॑ ओष॑धय॒ इत्या॑ह। आप॑ ए॒वौष॑धी॒रा
प्या॑ययति। म॒रुतां॑ पृष॑तयः स्थे॒त्याह॑। म॒रुतो॑ वै वृ॒ष्ट्या
ई॒शते॑। वृ॒ष्टिमे॒वाव॑ रुन्धे। दि॒वं गच्छ॑ ततो॑ नो वृ॒ष्टिमे॒रये॒त्याह॑।
वृ॒ष्टिर्वै द्यौः। वृ॒ष्टिमे॒वाव॑ रुन्धे॥६३॥

याव॑द्वा अ॒ध्व॒र्युः प्र॑स्त॒रं प्र॒हर॑ति। ताव॑द॒स्यायु॑र्म॒ीयते॑।
आ॒युष्पा॑ अ॒ग्नेऽस्यायु॑र्म॒ पा॒हीत्या॑ह। आ॒युरे॒वात्म॑न्ध॒त्ते।
याव॑द्वा अ॒ध्व॒र्युः प्र॑स्त॒रं प्र॒हर॑ति। ताव॑दस्य॒ चक्षु॑र्म॒ीयते॑।
च॒क्षुष्पा॑ अ॒ग्नेऽसि॑ चक्षु॑र्म॒ पा॒हीत्या॑ह। चक्षु॑रे॒वात्म॑न्ध॒त्ते।
ध्रु॒वाऽसी॒त्याह॑ प्र॒तिष्ठि॑त्यै। यं प॑रि॒धिं प॒र्यध॑त्था॒ इत्या॑ह॥६४॥

य॒थाय॑जुरे॒वैतत्। अ॒ग्ने दे॒व पु॒णिभिर्वी॑यमा॒ण इत्या॑ह। अ॒ग्नयं॑
ए॒वैनं॑ जु॒ष्टं करो॑ति। तन्त॑ ए॒तमनु॑ जोषं भ॒रामी॑त्याह।
स॒जा॒ताने॒वास्मा॑ अनु॑कान्करोति। ने॒देष॑ त्वद॑प॒चेत॑या॒ता
इ॒त्या॒हानु॑ख्यात्यै। य॒ज्ञस्य॑ पाथ॒ उप॑ स॒मि॒तमि॑त्याह।

भूमानमेवोपैति। परिधीन्प्र हरति। यज्ञस्य समिष्ट्यै॥६५॥

स्रुचौ सं प्रस्रावयति। यदेव तत्र क्रूरम्। तत्तेन शमयति। जुह्वामुपभृतम्। यजमानदेवत्या वै जुहूः। भ्रातृव्यदेवत्योपभृत्। यजमानायैव भ्रातृव्यमुपस्तिं करोति। सः३स्रावभागाः स्थेत्याह। वसवो वै रुद्रा आदित्याः सः३स्रावभागाः। तेषान्तद्भागधेयम्॥६६॥

तानेव तेन प्रीणाति। वैश्वदेव्यर्चा। एते हि विश्वे देवाः। त्रिष्टुभभवति। इन्द्रियं वै त्रिष्टुक्। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति। अग्नेर्वामपन्नगृहस्य सदसि सादयामीत्याह। इयं वा अग्निरपन्नगृहः। अस्या एवैने सदेने सादयति। सुम्नाय सुम्निनी सुम्ने मां धत्तमित्याह॥६७॥

प्रजा वै पशवः सुम्नम्। प्रजामेव पशूनात्मन्धत्ते। धुरि धुर्यो पातमित्याह। जायापत्योर्गोपीथाय। अग्नेऽदब्धायोऽशीततनो इत्याह। यथायजुरेवैतत्। पाहि माऽद्य दिवः पाहि प्रसित्यै पाहि दुरिष्ट्यै पाहि दुरन्ध्रन्यै पाहि दुश्चरितादित्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। अविषन्नः पितुं कृणु सुषदा योनिः३ स्वाहेतीध्मसंवृश्चनान्यन्वाहार्यपचनेऽभ्याधाय फलीकरणहोमं जुहोति। अतिरिक्तानि वा इध्मसं वृश्चनानि॥६८॥

अतिरिक्ताः फलीकरणाः। अतिरिक्तमाज्योच्छेषणम्। अतिरिक्त एवातिरिक्तं दधाति। अथो अतिरिक्तेनैवातिरिक्तमास्वाऽव

रुन्धे। वेदिर्देवेभ्यो निलायत। तां वेदेनान्वविन्दन्। वेदेन वेदिं विविदुः पृथिवीम्। सा पंप्रथे पृथिवी पार्थिवानि। गर्भं बिभर्ति भुवनेष्वन्तः। ततो यज्ञो जायते विश्वदानिरिति पुरस्तात्स्थितम्बयजुषो वेदेन वेदिं सम्मार्ष्ट्यनुवित्यै॥६९॥

अथो यद्वेदश्च वेदिश्च भवतः। मिथुनत्वाय प्रजात्यै। प्रजापतेर्वा एतानि श्मश्रूणि। यद्वेदः। पत्न्या उपस्थ आस्यति। मिथुनमेव करोति। विन्दते प्रजाम्। वेदं होताऽऽहवनीयांस्तृणत्रैति। यज्ञमेव तत्सन्तनोत्योत्तरस्मादर्धमासात्। तं सन्ततमुत्तरेऽर्धमास आलभते॥७०॥

तं कालेकाल आगते यजते। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। स त्वा अध्वर्युः स्यात्। यो यतो यज्ञं प्रयुङ्क्ते। तदेनं प्रतिष्ठापयतीति। वाताद्वा अध्वर्युर्यज्ञं प्रयुङ्क्ते। देवा गातुविदो गातुं वित्वा गातुमितेत्याह। यत एव यज्ञं प्रयुङ्क्ते। तदेनं प्रतिष्ठापयति। प्रति तिष्ठति प्रजयां पशुभिर्यजमानः॥७१॥

तिष्ठतीमे लोका गमयति द्यौर्वृष्टिमेवाव रुन्धे पर्यधत्वा इत्याह समिष्टे भागधेयन्धत्मित्याह वा इध्मसं वृश्नान्यनुवित्यै लभते यजमानः॥ [९]

यो वा अयथादेवतं यज्ञमुपचरति। आ देवताभ्यो वृश्च्यते। पापीयान्भवति। यो यथादेवतम्। न देवताभ्य आवृश्च्यते। वसीयान्भवति। वारुणो वै पाशः। इमं विष्यामि वरुणस्य पाशमित्याह। वरुणपाशादेवैनां मुञ्चति। सवितृप्रसूतो यथादेवतम्॥७२॥

न देवताभ्य आवृश्च्यते। वसीयान्भवति। धातुश्च योनौ
सुकृतस्य लोक इत्याह। अग्निर्वै धाता। पुण्यं कर्म
सुकृतस्य लोकः। अग्निरेवैनौ धाता। पुण्ये कर्मणि
सुकृतस्य लोके दधाति। स्योनं मे सह पत्या करोमीत्याह।
आत्मनश्च यजमानस्य चानात्यै सन्त्वाय। समायुषा सं
प्रजयेत्याह॥ ७३॥

आशिषमेवैतामा शास्ते पूर्णपात्रे। अन्ततोऽनुष्टुभा। चतुष्पद्वा
एतच्छन्दः प्रतिष्ठितं पत्नियै पूर्णपात्रे भवति। अस्मिंल्लोके
प्रतिष्ठितानीति। अस्मिन्नेव लोके प्रतिष्ठितति। अथो वाग्वा
अनुष्टुक्। वाङ्मिथुनम्। आपो रेतः प्रजननम्। एतस्माद्वै
मिथुनाद्विद्योतमानः स्तनयन्वर्षति। रेतः सिञ्चन्॥ ७४॥

प्रजाः प्रजनयन्। यद्वै यज्ञस्य ब्रह्मणा युज्यते। ब्रह्मणा वै तस्य
विमोकः। अद्भिः शान्तिः। विमुक्तं वा एतर्हि योऽक्रं ब्रह्मणा।
आदायैतत्पत्नीं सहाप उपगृहीते शान्त्यै। अञ्जलौ पूर्णपात्रमा
नयति। रेत एवास्यां प्रजां दधाति। प्रजया हि मनुष्यः पूर्णः।
मुखं वि मृष्टे। अवभृथस्यैव रूपं कृत्वोत्तिष्ठति॥ ७५॥

सवितुप्रसूतो यथादेवतं प्रजयेत्याह सिञ्चन्मृष्ट एकं च॥ [१०]

परिवेषो वा एष वनस्पतीनाम्। यदुपवेषः। य एव
वेद। विन्दते परिवेष्टारम्। तमुत्क्रे। यं देवा मनुष्येषु।
उपवेषमधारयन्। ये अस्मदपं चेतसः। तानस्मभ्यमिहा
कुरु। उपवेषोपं विद्धि नः॥ ७६॥

प्रजां पुष्टिमथो धनम्। द्विपदो नृश्चतुष्पदः। ध्रुवाननपगान्कुर्विति
 पुरस्तात्प्रत्यश्चमुप गूहति। तस्मात्पुरस्तात्प्रत्यश्चः शूद्रा
 अवस्यन्ति। स्थविमत उपगूहति। अप्रतिवादिन
 एवैनान्कुरुते। धृष्टिर्वा उपवेषः। शुचर्तो वज्रो ब्रह्मणा
 स०शितः। योपवेषे शुक्। साऽमुमृच्छतु यं द्विष्म
 इति॥७७॥

अथास्मै नाम गृह्य प्रहरति। निरमुनुद ओकंसः। सपत्नो
 यः पृतन्यति। निर्बाध्येन हविषा। इन्द्र एणं पराशरीत्। इहि
 तिस्रः परावतः। इहि पञ्च जना० अति। इहि तिस्रोऽति
 रोचनायावत्। सूर्यो असद्विवि। परमान्त्वा परावतम्॥७८॥
 इन्द्रो नयतु वृत्रहा। यतो न पुनरायसि। शश्वतीभ्यः
 समभ्य इति। त्रिवृद्धा एष वज्रो ब्रह्मणा स०शितः। शुचैवेनं
 विध्वा। एभ्यो लोकेभ्यो निर्णुद्य। वज्रेण ब्रह्मणा स्तृणुते।
 हतोऽसाववधिष्मामुमित्याह स्तृत्यै। यं द्विष्यात्तन्ध्यायेत्।
 शुचैवेनमर्पयति॥७९॥

प्रत्युष्टं दिवः शिल्पमयज्ञो घृतं च देवासुराः स एतमिन्द्र आपो देवीग्निना धिष्ण्या
 अथ स्रुचौ यो वा अयथादेवतं परिवेषो वा एकादश॥११॥

प्रत्युष्टमयज्ञ एषा हि विश्वेषां देवानामूर्जा पृथिवीमथो रक्षसान्तां प्रजातिं द्वाभ्यां तं
 कालेकाले नवसप्ततिः॥७९॥

प्रत्युष्टमर्पयति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके तृतीयः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥चतुर्थः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः॥

ब्रह्मणे ब्राह्मणमालभते। क्षत्राय राजन्यम्। मरुद्भ्यो वैश्यम्।
तपसे शूद्रम्। तमसे तस्करम्। नारकाय वीरहणम्। पाप्मने
क्लीबम्। आक्रयायायोगूम्। कामाय पुङ्ग्वलूम्। अतिक्रुष्टाय
मागधम्॥१॥

गीताय सूतम्। नृत्ताय शैलूषम्। धर्माय सभाचरम्। नर्माय
रेभम्। नरिष्ठायै भीमलम्। हसाय कारिम्। आनन्दाय
स्त्रीषखम्। प्रमुदे कुमारीपुत्रम्। मेधायै रथकारम्। धैर्याय
तक्षाणम्॥२॥

श्रमाय कौलालम्। मायायै कार्मारम्। रूपाय मणिकारम्।
शुभे वपम्। शरव्याया इषुकारम्। हेत्यै धन्वकारम्। कर्मणे
ज्याकारम्। दिष्टाय रज्जुसर्गम्। मृत्यवे मृगयुम्। अन्तकाय
श्वनितम्॥३॥

सन्ध्यै जारम्। गेहायोपपतिम्। निर्ऋत्यै परिवित्तम्।
आर्त्यै परिविविदानम्। अराध्यै दिधिषूपतिम्। पवित्राय
भिषजम्। प्रज्ञानाय नक्षत्रदर्शम्। निष्कृत्यै पेशस्कारीम्।
बलायोपदाम्। वर्णायानूरुधम्॥४॥

नदीभ्यः पौञ्जिष्टम्। ऋक्षीकाभ्यो नैषादम्। पुरुषव्याघ्राय
दुर्मदम्। प्रयुज्य उन्मत्तम्। गन्धर्वाप्सरभ्यो ब्रात्यम्।

स॒र्पदे॒वज॒नेभ्योऽप्र॑तिपदम्। अवे॑भ्यः कि॒तव॑म्। इ॒र्यता॑या
अकि॑तवम्। पि॒शाचे॑भ्यो बि॒दलका॑रम्। या॒तुधा॑ने॒भ्यः
कण्ट॑कका॒रम्॥५॥

उ॒त्सादे॑भ्यः कु॒ञ्जम्। प्र॒मुदे॑ वाम॒नम्। द्वा॒र्भ्यः स्ना॑मम्।
स्वप्रा॑या॒न्धम्। अध॑र्माय॒ बधि॑रम्। सं॒ज्ञाना॑य स्मरका॒रीम्।
प्र॒का॒मोद्या॑योप॒सद॑म्। आ॒शि॒क्षायै॑ प्र॒श्जिन॑म्। उ॒प॒शि॒क्षाया॑
अभि॑प्र॒श्जिन॑म्। म॒र्यादा॑यै प्र॒श्नवि॑वा॒कम्॥६॥

ऋ॒त्यै स्ते॒नहृ॑दयम्। वैर॑ह॒त्याय॒ पिशु॑नम्। वि॒वित्त्यै॑ क्ष॒त्तार॑म्।
औप॑न्द्र॒ष्टाय॒ सङ्ग॑ही॒तार॑म्। बला॑यानुच॒रम्। भू॒म्ने परि॑ष्क॒न्दम्।
प्रि॒याय॑ प्रि॒यवा॑दिनम्। अरि॑ष्ट्या अश्व॒साद॑म्। मे॒धाय॑ वासः
पल्पू॑लीम्। प्र॒का॒माय॑ रजयि॒त्रीम्॥७॥

भा॒यै दा॑र्वाहा॒रम्। प्र॒भाया॑ आग्ने॒न्धम्। नाक॑स्य
पृ॒ष्ठाया॑भिषे॒त्तार॑म्। ब्र॒ध्नस्य॑ वि॒ष्टपा॑य पात्रनिर्णे॒गम्।
दे॒वलो॒काय॑ पे॒शिता॑रम्। म॒नुष्य॑लो॒काय॑ प्र॒करि॑तारम्।
सर्वे॑भ्यो लो॒केभ्य॑ उप॒सेत्ता॑रम्। अव॑र्त्यै व॒धायो॑पमन्थि॒तार॑म्।
सुव॑र्गाय॒ लो॒काय॑ भाग॒दुघ॑म्। व॒र्षि॑ष्ठाय॒ नाका॑य
परि॑वे॒ष्टार॑म्॥८॥

अ॒र्मेभ्यो॑ ह॒स्ति॒पम्। ज॒वाया॑श्च॒पम्। पु॒ष्ट्यै गो॑पा॒लम्।
तेज॑सेऽजपा॒लम्। वी॒र्या॑याविपा॒लम्। इ॒रायै॑ की॒नाश॑म्।
की॒लाला॑य॒ सुरा॑का॒रम्। भ॒द्राय॑ गृह॒पम्। श्रेय॑से वि॒त्तध॑म्।

अध्यक्षायानुक्षत्तारम्॥९॥

म॒न्यवे॑ऽयस्ता॒पम्। क्रो॒धा॒य॒ नि॒स॒रम्। शो॒का॒या॒भि॒स॒रम्।
उ॒त्कूल॑वि॒कूला॒भ्यां॑ त्रि॒स्थि॒नम्। यो॒गा॒य॒ यो॒क्ता॒रम्। क्षे॒मा॒य॒
वि॒मो॒क्ता॒रम्। व॒पु॒षे॒ मान॑स्कृतम्। शी॒ला॒या॒ञ्जनी॑का॒रम्।
नि॒र॒ऋ॒त्यै॒ को॒शका॒रीम्। य॒मा॒या॒सू॒म्॥१०॥

य॒म्यै॒ यम॑सूम्। अथ॑र्व॒भ्यो॒ऽव॑तो॒काम्। सं॒व॒त्स॒राय॑
पर्या॒रिणी॑म्। प॒रि॒व॒त्स॒राया॑वि॒जा॒ताम्। इ॒दा॒व॒त्स॒राया॑प॒स्क॒द्व॒रीम्।
इ॒द्व॒त्स॒राया॑ती॒त्वं॒वरी॑म्। व॒त्स॒राय॑ वि॒ज॒र्ज॒राम्। स॒र्व॒व॒त्स॒राय॑
प॒लि॒क्री॑म्। वना॑य वन॒पम्। अ॒न्य॒तोर॑ण्याय दा॒व॒पम्॥११॥

सरो॑भ्यो धै॒व॒रम्। वेश॑न्ता॒भ्यो॒ दा॒शम्। उ॒प॒स्था॑व॒री॒भ्यो॒
बै॒न्दम्। न॒ङ्ग॒ला॒भ्यः॒ शौ॒ष्क॒लम्। पा॒र्या॑य कै॒व॒र्तम्। अ॒वा॒र्या॑य
मा॒र्गा॒रम्। ती॒र्थे॒भ्य॑ आ॒न्दम्। वि॒ष॒मे॒भ्यो॒ मै॒ना॒लम्। स्व॒नै॑भ्यः
प॒र्ण॑कम्। गुहा॑भ्यः कि॒रा॑तम्। सा॒नु॒भ्यो॒ ज॒म्भ॑कम्। प॒र्व॒ते॒भ्यः॒
कि॒म्पू॑रुषम्॥१२॥

प्र॒ति॒श्रु॒त्का॑या ऋ॒तु॒लम्। घो॒षा॒य॒ भ॒षम्। अ॒न्ता॑य बहु॒वा॒दि॒नम्।
अ॒न॒न्ता॑य॒ मू॒कम्। मह॑से वीणावा॒दम्। क्रो॒शा॒य॒ तू॒ण॒व॒ध्मम्।
आ॒क्र॒न्दा॑य॒ दु॒न्दु॒भ्या॑घा॒तम्। अ॒व॒र॒स्प॒राय॑ शङ्ख॒ध्मम्।
ऋ॒भु॒भ्यो॑जिनसन्धा॒यम्। सा॒ध्ये॒भ्य॑श्च॒र्म॒ग्णम्॥१३॥

बी॒भ॒त्सा॑यै॒ पौ॒ल्क॒सम्। भू॒त्यै॒ जा॒गर॒णम्। अ॒भू॑त्यै॒ स्व॒प॒नम्।
तु॒ला॑यै॒ वा॒णि॒जम्। वर्णा॑य हि॒र॒ण्य॑का॒रम्। वि॒श्वे॑भ्यो दे॒वे॒भ्यः॒

सिध्मलम्। पश्चाद्दोषाय ग्लान्वम्। ऋत्यै जनवादिनम्। व्युद्ध्या
अपगल्भम्। स॒शराय॑ प्रच्छिदम्॥१४॥

हसाय॑ पु॒श्चलूमा॑ ल॒भते। वी॒णावा॒दङ्गण॑कङ्गीताय॑।
याद॑से शाबुल्याम्। न॒र्माय॑ भद्रवतीम्। तू॒णव॒ध्मं ग्रा॑म॒ण्यं
पा॒णिसङ्घा॑तनृत्ताय॑। मोदा॑यानुक्रोशकम्। आ॒न॒न्दाय॑
तल॒वम्॥१५॥

अ॒क्षरा॒जाय॑ कि॒त॒वम्। कृ॒ताय॑ सभा॒विनम्॑। त्रेता॑या
आदि॒नव॒द॒र॒शम्। द्वा॒प॒राय॑ ब॒हिः सद॑म्। कल॑ये सभा॒स्था॒णुम्।
दुष्कृ॒ताय॑ च॒रका॑चार्यम्। अध्व॑ने ब्रह्मचा॒रिणम्॑। पि॒शा॒चेभ्यः॑
सैल॑गम्। पि॒पा॒सायै॑ गोव्यच्छम्। नि॒र्ऋत्यै॑ गोघा॒तम्। क्षु॒धे
गौ॒विक॑र्तम्। क्षु॒त्तृष्णा॑भ्या॒न्तम्। यो गां वि॒कृ॒न्त॑न्तं मा॒सं
भि॒क्ष॑माण उप॒तिष्ठ॑ते॥१६॥

भूम्यै॑ पी॒ठस॒र्पिण॑मा ल॒भते। अ॒ग्नये॑ऽस॒लम्। वा॒यवे॑
चाण्डा॒लम्। अ॒न्तरि॑क्षाय व॒श॒न॒र्ति॒नम्॑। दि॒वे ख॑ल॒तिम्।
सूर्या॑य ह॒र्य॒क्षम्। च॒न्द्रम॑से मि॒र्मि॒रम्। नक्ष॑त्रेभ्यः कि॒ला॒सम्॑।
अ॒ह्ने शु॒क्लं पि॑ङ्ग॒लम्। रा॒त्रियै॑ कृ॒ष्णं पि॑ङ्गा॒क्षम्॥१७॥

वा॒चे पु॒रुष॑मा ल॒भते। प्रा॒णम॑पा॒नव्या॑नमु॒दान॑सं स॒मा॒न॒न्तान्
वा॒यवे॑। सूर्या॑य चक्षु॒रा ल॒भते। मन॑श्च॒न्द्रम॑से। दि॒ग्भ्यः श्रो॒त्रम्॑।
प्र॒जाप॑तये पु॒रुष॑म्॥१८॥

अथै॒तान॑रूपेभ्य॒ आल॑भते। अति॑ह॒स्वम॑तिदीर्घम्।

अतिकृशमत्य॑सलम्। अतिशुक्लमतिकृष्णम्। अतिश्लक्ष्ण-
मति॑लोमशम्। अति॑किरिटमति॑दन्तुरम्। अति॑मिर्मिरमति॑मेमिषम्।
आशा॑यै जा॒मिम्। प्र॒तीक्षा॑यै कुमा॒रीम्॥१९॥

ब्रह्म॑णे गी॒ताय॑ श्रमा॑य स॒न्धये॑ न॒दीभ्य॑ उ॒त्सा॒देभ्य॑ ऋ॒त्यै भा॒या अ॒र्मेभ्यो॑ म॒न्यवे॑ य॒म्यै
दश॑दश॒ सरो॑भ्यो द्वा॒दश॑ प्र॒तिश्रु॒त्कायै॑ बी॒भ॒त्सायै॑ दश॑दश॒ हसा॑य स॒प्ताक्ष॑रा॒जाय॑ त्रयो॑दश॒
भू॒म्यै दश॑ वा॒चे षड॑थ॒ नवैका॑न्नवि॑ंशतिः॥१९॥

ब्रह्म॑णे य॒म्यै नव॑दश॥१९॥

ब्रह्म॑णे कुमा॒रीम्॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके चतुर्थः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥पञ्चमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः॥

स॒त्यं प्र॑पद्ये। ऋ॒तं प्र॑पद्ये। अ॒मृतं प्र॑पद्ये। प्र॒जाप॑तेः प्रि॒यां
त॒नुव॑मना॒र्तां प्र॑पद्ये। इ॒दम॒हं प॑ञ्चद॒शेन॒ वज्रे॑ण। द्विष॑न्तं
भ्रातृ॑व्यम॒व क्रामा॑मि। योऽ॒स्मान्द्वेष्टि॑। यं च॒ व॒यं द्विष्मः॑।
भूर्भुवः॑ सु॒वः। हिम्॥१॥

स॒त्यं द॑श॥ [१]

प्र वो॒ वाजा॑ अ॒भिद्य॑वः। ह॒विष्म॑न्तो घृ॒ताच्य॑। दे॒वाञ्जि॑गाति
सु॒म॒न्युः। अ॒ग्न आ॑या॒हि वी॒तये॑। गृ॒णानो॑ ह॒व्यदा॑तये। नि होता॑
स॒त्सि ब॒र्हिषि॑। तं त्वा॑ स॒मिद्वि॑र॒ङ्गिरः॑। घृ॒तेन॑ वर्धयामसि।
बृ॒हच्छो॑चा यविष्म। स नः॑ पृथुः श्र॒वाय्य॑म्॥२॥

अच्छा॑ दे॒व वि॒वास॑सि। बृ॒हद॑ग्ने सु॒वीर्य॑म्। ई॒डेन्यो॑
नम॒स्यस्ति॑रः। तमा॑सि द॒र्शतः॑। स॒म॒ग्निरि॑ध्यते वृषा॑। वृषो॑
अ॒ग्निः स॒मिध्य॑ते। अ॒श्वो न॑ दे॒ववा॑हनः। तं ह॒विष्म॑न्त
ई॒डते॑। वृष॑णं त्वा व॒यं वृष॑न्। वृषा॑णः स॒मिधी॑महि॥३॥

अ॒ग्ने दी॑द्यतं बृ॒हत्। अ॒ग्निं दू॑तं वृ॒णीम॑हे। होता॑रं वि॒श्ववे॑दसम्।
अ॒स्य य॒ज्ञस्य॑ सु॒क्रतु॑म्। स॒मिध्य॑मानो अध्व॒रे। अ॒ग्निः पा॑व॒क
ई॒ड्यः। शो॒चिष्के॑श॒स्तमी॑महे। स॒मिद्धो॑ अ॒ग्न आ॑हुत। दे॒वान्
य॑क्षि स्वध्व॒र। त्वं हि ह॑व्य॒वाड॑सि। आ जु॑होत दु॒व॒स्यता॑।
अ॒ग्निं प्र॑य॒त्यध्व॑रे। वृ॒णीध्व॑ ह॒व्यवा॑हनम्। त्वं वरु॑ण उ॒त
मि॒त्रो अ॑ग्ने। त्वां वर्ध॑न्ति म॒तिभि॑र्व॒सिष्ठाः॑। त्वे वसु॑ सुषण॒नानि॑

सन्तु। यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः॥४॥

श्रवाय्यमिधीमह्यसि सप्त चं॥ [२]

अग्ने॑ म॒हा॑ अ॒सि ब्रा॒ह्मण॑ भार॒ता। असा॒वसौ॑। दे॒वेद्धो॑
मन्वि॑द्धः। ऋषि॑ष्टुतो वि॒प्रा॒नुम॑दितः। क॒वि॒श॒स्तो ब्र॒ह्म॑स॒ शितो॑
घृ॒ताह॑वनः। प्र॒णीर्य॑ज्ञाना॒म्। र॒थीर॑ध्व॒राणा॑म्। अ॒तूर्तो॑ हो॒ता।
तूर्णि॑र॒हव्य॑वाट्। आ॒स्पात्रं॑ जुहू॒र्दे॒वाना॑म्॥५॥

च॒म॒सो दे॒वपा॑नः। अ॒रा॑ इ॒वाग्ने॑ ने॒मिर्दे॒वाऽस्त्वं प॑रिभू॒रसि॑।
आ व॑ह दे॒वान् यज॑मानाय। अ॒ग्निम॑ग्न॒ आव॑ह। सोम॒माव॑ह।
अ॒ग्निमाव॑ह। प्र॒जाप॑ति॒माव॑ह। अ॒ग्नीषो॑मा॒वाव॑ह। इन्द्रा॒ग्नी
आव॑ह। इन्द्र॒माव॑ह। म॒हेन्द्र॑माव॑ह। दे॒वाऽ आ॑ज्य॒पाऽ
आव॑ह। अ॒ग्निऽ हो॒त्रायाव॑ह। स्वं म॑हि॒मान॒मा व॑ह। आ चा॑ग्ने
दे॒वान् व॑ह। सु॒यजा॑ च यज जा॒तवे॑दः॥६॥

दे॒वाना॑मिन्द्र॒मा व॑ह पद चं॥ [३]

अ॒ग्निर्हो॒ता वे॒त्व॒ग्निः। हो॒त्रं वै॑त्तु प्रावि॒त्रम्। स्मो व॒यम्। सा॒धु
ते॑ यज॒मान॑ दे॒वता॑। घृ॒तव॑तीमध्व॒र्यो सु॒च॒मास्य॑स्व। दे॒वायु॑व॒
वि॒श्ववा॑राम्। ई॒डा॒महै॑ दे॒वाऽ ई॒डे॒न्यान्। न॒म॒स्याम॑ नम॒स्यान्।
यजा॑म॒ यज्ञि॑यान्॥७॥

अ॒ग्निर्हो॒ता न॑व॥ [४]

स॒मिधो॑ अ॒ग्न आ॒ज्य॑स्य वियन्तु। तनून॑पा॒दग्न॑ आ॒ज्य॑स्य
वे॒तु। इ॒डो अ॒ग्न आ॒ज्य॑स्य वियन्तु। ब॒र्हि॒र॒ग्न आ॒ज्य॑स्य

वेतु। स्वाहाऽग्निम्। स्वाहा सोमम्। स्वाहाऽग्निम्। स्वाहा
प्रजापतिम्। स्वाहाऽग्नीषोमौ। स्वाहेन्द्राग्नी। स्वाहेन्द्रम्।
स्वाहा महेन्द्रम्। स्वाहा देवाः आज्यपान्। स्वाहाऽग्निः
होत्राञ्जुषाणाः। अग्न आज्यस्य वियन्तु॥८॥

इन्द्राग्नी पञ्च च॥ [५]

अग्निर्वृत्राणि जङ्घनत्। द्रविणस्युर्विपन्यया। समिद्धः शुक्र
आहुतः। जुषाणो अग्निराज्यस्य वेतु। त्वः सोमासि
सत्पतिः। त्वः राजोत वृत्रहा। त्वं भद्रो असि क्रतुः।
जुषाणः सोम आज्यस्य हविषो वेतु। अग्निः प्रत्नेन
जन्मना। शुम्भानस्तनुवः स्वाम्। कविर्विप्रेण वावृधे।
जुषाणो अग्निराज्यस्य वेतु। सोमं गीर्भिष्ठा वयम्। वर्धयामो
वचोविदः। सुमृडीको न आविश। जुषाणः सोम आज्यस्य
हविषो वेतु॥९॥

स्वाः षट् च॥ [६]

अग्निर्मूर्धा दिवः ककुत्। पतिः पृथिव्या अयम्। अपाः
रेताः सि जिन्वति। भुवो यज्ञस्य रजसश्च नेता। यत्रा नियुद्धिः
सचसे शिवाभिः। दिवि मूर्धानन्दधिषे सुवर्षाम्। जिह्वामग्ने
चकृषे हव्यवाहम्। प्रजापते न त्वदेतान्यन्यः। विश्वा जातानि
परि ता बभूव। यत्कामास्ते जहुमस्तं नो अस्तु॥१०॥

वयः स्याम पतयो रयीणाम्। स वेद पुत्रः पितरः स

मातरम्। स सूनुर्भुवत्स भुवत्पुनर्मघः। स द्यामौर्णोदन्तरिक्षं
 स सुवः। स विश्वा भुवो अभवत्स आभवत्। अग्नीषोमा
 सवेदसा। सहृती वनतङ्गिरः। सन्देवत्रा बभूवथुः। युवमेतानि
 दिवि रोचनानि। अग्निश्च सोम सक्रतू अधत्तम्॥११॥

युवः सिन्धूः रभिशस्तेरवद्यात्। अग्नीषोमावमुञ्चतं
 गृभीतान्। इन्द्राग्नी रोचना दिवः। परि वाजेषु भूषथः।
 तद्वाञ्छेति प्रवीर्यम्। श्वथद्वृत्रमुत संनोति वाजम्। इन्द्रा
 यो अग्नी सहृरी सपर्यात्। इरज्यन्ता वसव्यस्य भूरैः।
 सहस्तमा सहसा वाजयन्ता। एन्द्र सानसिः रयिम्॥१२॥

सजित्वानः सदासहम्। वर्षिष्ठमृतये भर। प्रसंसाहिषे
 पुरुहूत शत्रून्। ज्येष्ठस्ते शुष्म इह रातिरस्तु। इन्द्रा भर
 दक्षिणेना वसूनि। पतिः सिन्धूनामसि रेवतीनाम्। महाः
 इन्द्रो य ओजसा। पर्जन्यो वृष्टिमाः इव। स्तोमैर्वत्सस्य
 वावृधे। महाः इन्द्रो नृवदाचर्षणिप्राः॥१३॥

उत द्विबर्हा अमिनः सहोभिः। अस्मद्रियंग्वावृधे वीर्याय।
 उरुः पृथुः सुकृतः कर्तृभिर्भूत्। पिप्रीहि देवाः उशतो
 यविष्ठ। विद्वाः ऋतूः ऋतुपते यजेह। ये दैव्या
 ऋत्विजस्तेभिर्ग्रे। त्वः होतृणामस्यायजिष्ठः। अग्निः
 स्विष्टकृतम्। अयाङ्गिरग्नेः प्रिया धामानि। अयादत्सोमस्य
 प्रिया धामानि॥१४॥

अयाङ्ग्रेः प्रिया धामानि। अयाङ्ग्रेजापतेः प्रिया धामानि।
 अयाङ्ग्रीषोमयोः प्रिया धामानि। अयाङ्गिन्द्राग्नियोः प्रिया
 धामानि। अयाङ्गिन्द्रस्य प्रिया धामानि। अयाङ्गमहेन्द्रस्य
 प्रिया धामानि। अयाङ्गैवानामाज्यपानां प्रिया धामानि।
 यक्षदग्नेर्होतुः प्रिया धामानि। यक्षश्च मंहिमानम्।
 आयजतामेज्या इषः। कृणोतु सो अध्वरा जातवेदाः।
 जुषतां हविः। अग्ने यदद्य विशो अध्वरस्य होतः। पावक
 शोचे वेष्ट्वं हि यज्वां। ऋता यजासि महिना वियद्भूः।
 हव्या वह यविष्ठ या ते अद्य॥१५॥

अस्त्वधत्तं रयिं चरषणिप्राः सोमस्य प्रिया धामानीषः षट्॥ [७]

उपहूतं रथन्तरं सह पृथिव्या। उप मा रथन्तरं सह
 पृथिव्या ह्वयताम्। उपहूतं वामदेव्यं सहान्तरिक्षेण। उप मा
 वामदेव्यं सहान्तरिक्षेण ह्वयताम्। उपहूतं बृहत्सह दिवा।
 उप मा बृहत्सह दिवा ह्वयताम्। उपहूताः सप्त होत्राः। उप
 मा सप्त होत्रां ह्वयन्ताम्। उपहूता धेनुः सहर्षभा। उप मा
 धेनुः सहर्षभा ह्वयताम्॥१६॥

उपहूतो भक्षः सखा। उप मा भक्षः सखा ह्वयताम्।
 उपहूतां(४)हो। इडोपहूता। उपहूतेडा। उपो अस्मां
 इडां ह्वयताम्। इडोपहूता। उपहूतेडा। मानवी घृतपदी
 मैत्रावरुणी। ब्रह्म देवकृतमुपहूतम्॥१७॥

दैव्या अध्वर्यव उपहूताः। उपहूता मनुष्याः। य इमं

य॒ज्ञमवा॑न्। ये य॒ज्ञप॑तिं॒ वर्धा॑न्। उप॑हू॒ते द्या॑वा॒पृथि॒वी।
 पूर्॒वजे॑ ऋ॒ताव॑री। दे॒वी दे॒वपु॑त्रे। उप॑हू॒तोऽयं॑ य॒जमा॑नः।
 उत्त॑रस्या॒न्देव॑य॒ज्याया॑मु॒पहू॑तः। भूय॑सि ह॒विष्क॑रण॒ उप॑हूतः।
 दि॒व्ये धा॑म॒न्नुप॑हूतः। इ॒दं मे॑ दे॒वा ह॒विर्जु॑षन्ता॒मिति॑
 तस्मि॒न्नुप॑हूतः। वि॒श्वम॑स्य प्रि॒यमु॑प॒हूतम्। वि॒श्वस्य॑
 प्रि॒यस्यो॑प॒हूत॒स्योप॑हूतः॥१८॥

स॒हर्ष॑भा ह्य॒यता॑मु॒पहू॑तः ह॒विष्क॑रण॒ उप॑हूतश्च॒त्वारि॑ च॥ [८]

दे॒वं ब॒र्हिः। व॒सुव॑ने॒ वसु॑धेय॒स्य वे॒तु। दे॒वो न॒राश॑सः।
 व॒सुव॑ने॒ वसु॑धेय॒स्य वे॒तु। दे॒वो अ॒ग्निः स्वि॑ष्ट॒कृत्। सु॒द्रवि॑णा
 म॒न्द्रः क॒विः। स॒त्यम॑न्मा॒यजी॑ होता॑। हो॒तुर्हो॒तुरा॑य॒जीया॑न्।
 अ॒ग्ने या॑न् दे॒वानया॑ट्। या॑ अ॒पिप्रेः॑। ये ते॑ हो॒त्रे अ॑म॒थ्स॒त।
 ता॑ स॒स॒नुषी॑ हो॒त्रा॑न्दे॒वङ्ग॑मा॒म्। दि॒वि दे॒वेषु॑ य॒ज्ञमे॑र॒येम॑म्।
 स्वि॑ष्ट॒कृच्चा॒ग्ने हो॒ताऽभूः॑। व॒सुव॑ने॒ वसु॑धेय॒स्य न॑मोवा॒के
 वी॒हि॑॥१९॥

अ॒पिप्रेः॑ प॒ञ्च च॥ [९]

इ॒दं द्या॑वा॒पृथि॒वी भ॒द्रम॑भूत्। आ॒र्धं सू॑क्तवा॒कम्। उ॒त
 न॑मोवा॒कम्। ऋ॒ध्यास्म॑ सू॒क्तोच्य॑म॒ग्ने। त्व॑ सू॒क्तवा॑ग॒ंसि।
 उप॑श्रि॒तो दि॒वः पृ॑थि॒व्योः। ओ॒मन्व॑ती ते॒ऽस्मिन् य॒ज्ञे य॑ज॒मान॑
 द्या॑वा॒पृथि॒वी स्ता॑म्। श॒ङ्गये॑ जी॒रदा॑न्। अ॒त्रसू॑ अ॒प्रवे॑दे।
 उ॒रुग॑व्यूती अ॒भयं॑ कृ॒तौ॥२०॥

वृष्टिद्यावा रीत्यापा। शम्भुवौ मयोभुवौ। ऊर्जस्वती च
 पयस्वती च। सूपचरणा च स्वधिचरणा च। तयोराविदि।
 अग्निरिदं हविरंजुषत। अवीवृधत महो ज्यायोऽकृत।
 सोमं इदं हविरंजुषत। अवीवृधत महो ज्यायोऽकृत।
 अग्निरिदं हविरंजुषत॥२१॥

अवीवृधत महो ज्यायोऽकृत। प्रजापतिरिदं हविरंजुषत।
 अवीवृधत महो ज्यायोऽकृत। अग्नीषोमाविदं
 हविरंजुषेताम्। अवीवृधेतां महो ज्यायोऽक्राताम्। इन्द्राग्नी
 इदं हविरंजुषेताम्। अवीवृधेतां महो ज्यायोऽक्राताम्।
 इन्द्रं इदं हविरंजुषत। अवीवृधत महो ज्यायोऽकृत।
 महेन्द्र इदं हविरंजुषत॥२२॥

अवीवृधत महो ज्यायोऽकृत। देवा आज्यपा आज्यमजुषन्त।
 अवीवृधन्त महो ज्यायोऽकृत। अग्निर्होत्रेणेदं हविरंजुषत।
 अवीवृधत महो ज्यायोऽकृत। अस्यामृधद्धोत्रायान्देवङ्गमायाम्।
 आशास्तेऽयं यजमानोऽसौ। आयुरा शास्ते। सुप्रजास्त्वमा
 शास्ते। सजातवनस्यामा शास्ते॥२३॥

उत्तरान्देवयज्यामा शास्ते। भूयो हविष्करणमा शास्ते।
 दिव्यन्धामा शास्ते। विश्वं प्रियमा शास्ते। यदनेन हविषा-
 ऽऽशास्ते। तदश्यात्तदध्यात्। तदस्मै देवा रासन्ताम्।
 तदग्निर्देवो देवेभ्यो वनते। वयमग्नेर्मानुषाः। इष्टं च वीतं च।

उ॒भे च॑ नो॒ द्यावा॑पृथि॒वी अ॒ह॑स॒स्पाता॑म्। इ॒ह गति॑र्वा॒मस्ये॑दं
च॑। नमो॑ दे॒वेभ्यः॑॥२४॥

अभ्यं कृतावकृताग्निरिदं हविरंजुषत महेन्द्र इदं हविरंजुषत सजातवनस्यामा शांस्ते वीतं
च त्रीणि च॥ [१०]

तच्छुं॑ योरावृ॑णीमहे। गा॒तुं य॒ज्ञाय॑। गा॒तुं य॒ज्ञप॑तये। दैवीं
स्व॒स्तिर॑स्तु नः। स्व॒स्तिर्मा॑नु॒षेभ्यः॑। ऊ॒र्ध्वञ्जि॑गातु भेष॒जम्।
शं नो॑ अस्तु द्वि॒पदे॑। शं चतु॑ष्पदे॥२५॥

तच्छुं योरष्टौ॥ [११]

आप्या॑यस्व सन्तो॑। इ॒ह त्वष्टा॑रम॒ग्निय॑न्त॒न्नस्तु॑रीपम्। दे॒वानां॑
पत्नी॑रु॒शती॑र॒वन्तु नः॑। प्रा॒वन्तु नस्तु॑जये॒ वाज॑सातये। याः
पा॒र्थिवा॑सो॒ या अ॒पाम॑पि॒ व्रते॑। ता नो॑ दे॒वीः सु॒हवाः॑ शर्म
यच्छ॑त। उ॒त ग्रा वि॑यन्तु दे॒वप॑त्नीः। इन्द्रा॑ण्य॒ग्राय्य॑श्विनी
रा॒ट्। आ रो॑द॒सी वरु॑णा॒नी शृ॑णोतु। वि॒यन्तु॑ दे॒वीर्य॑
ऋ॒तुर्जनी॑नाम्॥२६॥

अ॒ग्निर्हो॑ता गृ॒हप॑तिः स राजा॑। वि॒श्वा वे॒द ज॑नि॒मा
जा॒तवे॑दाः। दे॒वाना॑मु॒त यो म॑र्त्या॒नाम्। यजि॑ष्ठः स प्र
य॑जतामृ॒तावा॑। व॒यमु॑ त्वा गृ॒हप॑ते जना॒नाम्। अ॒ग्ने अ॒कर्म॑
स॒मिधा॑ बृ॒हन्त॑म॒। अ॒स्थूरि॑ णो॒ गार्ह॑पत्यानि सन्तु। ति॒ग्मेन॑
न॒स्तेज॑सा॒ स॒शिशि॑धा॥२७॥

जनीनामष्टौ च॥ [१२]

उपंहूतः रथन्तरः सह पृथिव्या। उपं मा रथन्तरः सह
पृथिव्या ह्वयताम्। उपंहूतं वामदेव्यः सहान्तरिक्षेण। उपं मा
वामदेव्यः सहान्तरिक्षेण ह्वयताम्। उपंहूतं बृहत्सह दिवा।
उपं मा बृहत्सह दिवा ह्वयताम्। उपंहूताः सप्त होत्राः। उपं
मा सप्त होत्रा ह्वयन्ताम्। उपंहूता धेनुः सहर्षभा। उपं मा
धेनुः सहर्षभा ह्वयताम्॥२८॥

उपंहूतो भक्षः सखा। उपं मा भक्षः सखा ह्वयताम्।
उपंहूताँ(४)हो। इडोपंहूता। उपंहूतेडा। उपो अस्माः
इडा ह्वयताम्। इडोपंहूता। उपंहूतेडा। मानवी घृतपदी
मैत्रावरुणी। ब्रह्म देवकृतमुपंहूतम्॥२९॥

दैव्या अध्वर्यव उपंहूताः। उपंहूता मनुष्याः। य इमं
यज्ञमवान्। ये यज्ञपत्नीं वर्धन्। उपंहूते द्यावापृथिवी। पूर्वजे
ऋतावरी। देवी देवपुत्रे। उपंहूतेयं यजमाना। इन्द्राणीवा-
ऽविधुवा। अदितिरेव सुपुत्रा। उत्तरस्यान्देवयुज्यायामुपंहूता।
भूयंसि हविष्करण उपंहूता। दिव्ये धामन्नुपंहूता। इदं मै देवा
हविर्जुषन्तामिति तस्मिन्नुपंहूता। विश्वमस्याः प्रियमुपंहूतम्।
विश्वस्य प्रियस्योपंहूतस्योपंहूता॥३०॥

सहर्षभा ह्वयतामुपंहूतः सुपुत्रा षट्॥ [१३]

सत्यं प्रवोऽग्ने महानग्निर्होता समिधोऽग्निर्वृत्राण्यग्निर्मूर्धोपंहूतं देवं बर्हिदिदं द्यावापृथिवी
तच्छुं योरा प्यायस्वोपंहूतत्रयोदश॥१३॥

सत्यं वयः स्याम वृष्टिद्यावा त्रिशत्॥३०॥

सत्यमुपहूता॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके पञ्चमः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥षष्ठमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके षष्ठः प्रपाठकः॥

अ॒ञ्जन्ति॒ त्वाम॑ध्वरे॒ दे॒व॒यन्तः॑। वन॑स्पते॒ मधु॑ना॒ दैव्ये॑न।
यद॑र्ध्वस्ति॑ष्ठा॒द्ववि॑णे॒ह ध॑त्तात्। यद्वा॒ क्षयो॑ मा॒तुर॒स्या
उ॒पस्थे॑। उच्छ्र॑यस्व वनस्पते। वर्ष्म॑न्पृथि॒व्या अधि॑। सुमि॑ती
मी॒यमा॑नः। वर्चो॑धा य॒ज्ञवा॑हसे। समि॑द्धस्य॒ श्रय॑माणः
पुर॑स्तात्। ब्रह्म॑ वन्वा॒नो अ॒जरः॑ सु॒वीर॑म्॥१॥

आ॒रे अ॒स्मद॑म॒तिं बा॑ध॒मानः॑। उच्छ्र॑यस्व म॒हते॑ सौभ॑गाय।
ऊ॒र्ध्व ऊ॒षुणं॑ ऊ॒तये॑। ति॒ष्ठा दे॒वो न स॑वि॒ता। ऊ॒र्ध्वो वा॒जस्य॑
स॒निता॒ यद॑ञ्जिभिः। वा॒घद्वि॑र्वि॒ह्वया॑महे। ऊ॒र्ध्वो नः॑ पा॒ह्यः॑ ह॒सो
नि के॒तुना॑। वि॒श्वः॑ स॒म॒त्रिण॑न्दह। कृ॒धी न॑ ऊ॒र्ध्वा च॒ रथा॑य
जी॒वसे॑। वि॒दा दे॒वेषु॑ नो॒ दुवः॑॥२॥

जा॒तो जा॑यते सुदि॒न॒त्वे अ॒ह्नाम्। स॒म॒र्य आ वि॒दथे॑ वर्ध॒मानः॑।
पुन॑न्ति॒ धीरा॑ अप॒सो मनी॑षा। दे॒व॒या वि॒प्र उ॒दि॒यर्ति॑ वाच॒म्।
युवा॑ सु॒वासाः॒ परि॑वीत॒ आगा॑त्। स उ॒ श्रेया॑न्भवति॒
जाय॑मानः। तं धीरा॑सः क॒वय॑ उन्नयन्ति। स्वा॒धियो॑
मन॑सा दे॒व॒यन्तः॑। पृथु॑पाजा॒ अम॑र्त्यः। घृ॒तनि॑र्णि॒रख्वा॑हुतः।
अ॒ग्निर्य॑ज्ञस्य॒ हव्य॑वाद्। तः॑ सु॒बाधो॑ य॒तः सु॑चः। इ॒त्था
धिया॑ य॒ज्ञव॑न्तः। आच॑क्रु॒रग्नि॑मू॒तये॑। त्वं वरु॑ण उ॒त मि॒त्रो
अ॒ग्ने। त्वां वर्ध॑न्ति म॒तिभि॑र्वसि॑ष्ठाः। त्वे वसु॑ सुषण॒नानि॑

सन्तु। यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः॥३॥

सुवीरं दुवः स्वाहुतोऽष्टौ च॥ [१]

होता यक्षदग्निं॑ समिधा॑ सुषमिधा॑ समिद्धं॑ नाभां पृथिव्याः
सङ्ग॑थे वा॒मस्य॑। वर्ष्म॑न्दिव इडस्प॑दे वेत्वाऽऽज्य॑स्य
होत॑र्यजं। होता यक्षत्तनून॑पातमदि॑तेर्गर्भं॑ भुवन॑स्य गो॒पाम्।
मध्वा॑द्य दे॒वो दे॒वेभ्यो॑ दे॒वयाना॑न्प॒थो अ॑नक्तु वेत्वाऽऽज्य॑स्य
होत॑र्यजं। होता यक्षन्नरा॑शं॒सं नृ॑शस्त्रं॒ नृ॑ः प्र॑णेत्रम्।
गोभि॑र्वपावा॒न्थस्याद्वी॑रैः शक्ती॑वा॒न्नथैः॑ प्रथ॑मया वा हिर॑ण्यैश्च॒न्द्री
वेत्वाऽऽज्य॑स्य होत॑र्यजं। होता यक्षदग्निमि॑ड ईडि॑तो दे॒वो
दे॒वां॑ आ॒वक्ष॑द्दूतो ह॒व्यवा॑डमूरः। उपे॑मं य॒ज्ञमु॑पे॒मां दे॒वो
दे॒वहू॑तिमवतु वेत्वाऽऽज्य॑स्य होत॑र्यजं। होता यक्षद्व॒र्हिः
सु॒ष्टरी॑मोर्ण॑म्रदा अ॒स्मिन् य॒ज्ञे वि च प्र च॑ प्रथ॑तां
स्वा॒स॒स्थं दे॒वेभ्यः॑। एमे॑नदद्य वस॑वो रु॒द्रा आ॑दि॒त्याः स॑दन्तु
प्रि॒यमिन्द्र॑स्यास्तु वे॒त्याज्य॑स्य होत॑र्यजं॥४॥

होता यक्षद्व॒रं ऋ॒ष्याः क॑व॒ष्यो को॑षधावनीरु॒दाता॑भी॒र्जिह॑तां
विपक्षो॑भिः श्रय॑न्ताम्। सु॒प्रा॒य॒णा अ॒स्मिन् य॒ज्ञे
विश्र॑यन्तामृता॒वृधो॑ वि॒यन्त्वाज्य॑स्य होत॑र्यजं। होता
यक्षदु॒षासा॑नक्ता बृ॒हती॑ सु॒पेश॑सा॒ नृ॑ः पति॑भ्यो॒ योनि॑
कृ॒ण्वा॒ने। स॒ंस्म॑र्यमाने इन्द्रे॑ण दे॒वैरे॑दं ब॒र्हिः सी॑दतां
वी॒तामा॑ज्य॑स्य होत॑र्यजं। होता यक्षद्वै॒व्या होता॑रा

मुन्द्रा पोता॑रा क॒वी प्रचै॑तसा। स्वि॑ष्टमु॒द्यान्यः क॑रदि॒षा
 स्व॑भिगूर्तम॒न्य ऊ॒र्जा सत॑वसे॒मं य॒ज्ञं दि॒वि दे॒वेषु॑ धत्तां
 वी॒तामाज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं। होता॑ यक्ष॒त्तिस्रो दे॒वीर॒पसा॑म॒पस्त॑मा
 अ॒च्छि॑द्रम॒द्येदम॑स्तन्वताम्। दे॒वेभ्यो॑ दे॒वीर्दे॒वमपो॑
 वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं। होता॑ यक्ष॒त्त्वष्टा॑र॒मचि॑ष्टुम॒पाक॑ ५
 रेतो॒धां विश्र॑वसं यशो॒धाम्। पु॒रुरूप॑म॒काम॑कर्शन ५
 सु॒पोषः पोषैः॑ स्यात्सु॒वीरो वी॒रैर्वे॒त्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं।
 होता॑ यक्ष॒द्वन॒स्पति॑मु॒पाव॑स्रक्षद्वि॒यो जो॒ष्टार॑ ५ श॒शम॒न्नरः॑।
 स्वदा॒थस्व॑धि॒तिर्ऋ॒तुथा॑द्य दे॒वो दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यावा॑ङ्के॒त्वाऽऽज्य॑स्य॒
 होत॑र्यजं। होता॑ यक्ष॒दग्नि॑ ५ स्वाहाऽऽज्य॑स्य॒ स्वाहा॒ मेद॑सः
 स्वाहा॑ स्तो॒काना॑ ५ स्वाहा॒ स्वाहा॑कृ॒तीना॑ ५ स्वाहा॑
 ह॒व्यसू॑क्तीनाम्। स्वाहा॑ दे॒वा ५ आ॑ज्य॒पान्थ॒स्वाहा॑ऽग्नि ५
 हो॒त्राञ्जु॑षाणा अ॒ग्न आ॑ज्य॒स्य वि॒यन्तु॑ होत॒र्यजं॥ ५॥

प्रियमिन्द्रस्यास्तु वेत्वाऽऽज्यस्य होत॒र्यजं सु॒वीरो वी॒रैर्वे॒त्वाऽऽज्य॑स्य होत॒र्यजं च॒त्वारि॑
 च (अ॒ग्निन्त॑नूनपा॒तन्नरा॑श ५ सं॒मग्नि॑मि॒ड ई॒डितो ब॒र्हिर्दु॑र उ॒पासा॑न॒क्ता दै॒व्या तिस्र॑स्त्वष्टा॒रं
 वन॒स्पति॑म॒ग्निम्। पञ्च वे॒त्वेको वि॒यन्तु॑ द्विर्वी॒तामे॒को वि॒यन्तु॑ द्विर्वे॒त्वेको वि॒यन्तु॑ होत॒र्यजं॥) [२]

समि॑द्धो अ॒द्य मनु॑षो दुरो॒णे। दे॒वो दे॒वान् य॑जसि जा॒तवे॑दः।
 आ च॒ वह॑ मि॒त्रम॒हश्चि॑कित्वा॒न्। त्वन्दू॑तः क॒विर॑सि प्रचै॑ताः।
 तनू॑नपा॒त्पथ॑ ऋ॒तस्य॒ याना॑न्। मध्वा॑ सम॒ञ्जन्थ॑स्व॒दया सु॑जिह्व।
 मन्मा॑नि धी॒भिरु॑त य॒ज्ञमृ॑न्धन्। दे॒वत्रा॑ च॒ कृणु॑ह्यध्व॒रन्नः॑।
 नरा॒श ५ सं॑स्य॒ महि॑मान॒मेषा॑म्। उप॑ स्तोषाम॒ यज॑तस्य॒

यज्ञैः॥६॥

ते सु॒क्रत॑वः शुच॑यो धिय॒न्धाः। स्वद॑न्तु दे॒वा उ॒भया॑नि ह॒व्या।
आ॒जुह्वा॑न् ई॒ड्यो व॑न्द्यश्च। आया॑ह्य॒ग्ने वसु॑भिः स॒जोषाः॑। त्वं
दे॒वाना॑मसि य॒ह्म हो॒ता। स ए॑नान् यक्षी॑षितो य॒जीया॑न्।
प्रा॒चीनं॑ ब॒र्हिः प्र॒दिशा॑ पृथि॒व्याः। वस्तो॑र॒स्या वृ॑ज्यते
अ॒ग्ने अ॒ह्ना॑म्। व्यु॑ प्रथते वि॒तरं॑ वरी॑यः। दे॒वेभ्यो॑ अ॒दित॑ये
स्यो॒नम्॥७॥

व्यच॑स्वतीरुर्वि॒या वि॒श्रय॑न्ताम्। पति॑भ्यो न ज॒नयः॑
शु॒म्भमा॑नाः। दे॒वीर्द्वा॑रो बृ॒हती॑र्वि॒श्वमि॑न्वाः। दे॒वेभ्यो॑ भवथ
सु॒प्राय॑णाः। आसु॑ष्वय॒न्ती य॒जते॑ उपा॑के। उ॒षासा॑न॒क्ता
सद॑तां नि यो॒नौ। दि॒व्ये योष॑णे बृ॒हती॑ सु॒रुक्मे। अधि॑
श्रिय॑ः शु॒क्रपि॑शं दधा॑ने। दै॒व्या हो॒तारा॑ प्रथ॒मा सु॒वाचा॑।
मि॒मा॒ना य॒ज्ञं म॒नुषो॑ यज॑ध्यै॥८॥

प्र॒चोद॑य॒न्ता वि॒दथे॑षु का॒रू। प्रा॒चीनं॑ ज्योतिः प्र॒दिशा॑ दि॒शन्ता॑।
आ नो॑ य॒ज्ञं भा॑र॒ती तू॒यमे॑तु। इ॒डा म॒नुष्व॑दि॒ह चे॒तय॑न्ती। ति॒स्रो
दे॒वीर्ब॒र्हिरे॑दः स्यो॒नम्। सर॑स्वती स्व॒पंसः॑ सद॑न्तु। य इ॒मे
द्यावा॑पृथि॒वी ज॒नि॒त्री। रू॒पैर॑पि॒शद्भु॑वनानि वि॒श्वा। तम॑द्य
हो॑तरिषि॒तो य॒जीया॑न्। दे॒वं त्व॑ष्टा॒रमि॑ह य॒क्षि वि॒द्वान्॥९॥

उ॒पाव॑सृज॒त्मन्या॑ सम॒ञ्जन्। दे॒वानां॑ पाथं ऋ॒तुथा॑ ह॒वीःषि॑।
व॒नस्प॑तिः शमि॒ता दे॒वो अ॒ग्निः। स्वद॑न्तु ह॒व्यं म॑धु॒ना घृ॑तेन।
स॒द्यो जा॒तो व्य॑मिमीत य॒ज्ञम्। अ॒ग्निर्दे॒वाना॑मभवत्पु॒रोगाः॑।

अस्य होतुः प्रदिश्यृतस्य वाचि। स्वाहाकृतं हविरदन्तु
देवाः॥१०॥

यज्ञैः स्योनं यजध्ये विद्वान्धौ च॥ [३]

अग्निर्होता नो अध्वरे। वाजी सन्परिणीयते। देवो देवेषु
यज्ञियः। परित्रिविष्टपध्वरम्। यात्यग्नी रथीरिव। आ देवेषु
प्रयो दधत्। परि वाजपतिः कविः। अग्निर्हव्यान्यक्रमीत्।
दधद्रत्नानि दाशुषे॥११॥

अग्निर्होता नो नव॥ [४]

अजैदग्निः। असन्द्वाजन्नि। देवो देवेभ्यो हव्यावाँद।
प्राञ्जोभिर्हिन्वानः। धेनाभिः कल्पमानः। यज्ञस्यायुः
प्रतिरन्। उप प्रेष्य होतः। हव्या देवेभ्यः॥१२॥

अजैदधौ॥ [५]

दैव्याः शमितार उत मनुष्या आरभध्वम्। उपनयत मेध्या
दुरः। आशासाना मेधपतिभ्यां मेधम्। प्रास्मा अग्निं भरत।
स्तृणीत बर्हिः। अन्वेनं माता मन्यताम्। अनु पिता। अनु
भ्राता सगर्भ्यः। अनु सखा सयूथ्यः। उदीचीनां अस्य पदो
निधत्तात्॥१३॥

सूर्यश्चक्षुर्गमयतात्। वातं प्राणमन्ववसृजतात्। दिशः
श्रोत्रम्। अन्तरिक्षमसुम्। पृथिवीं शरीरम्। एकधाऽस्य
त्वचमाच्छतात्। पुरा नाभ्या अपिशसो वृषामुत्खिदतात्।
अन्तरेवोष्माणं वारयतात्। श्येनमस्य वक्षः कृणुतात्।

प्रशसां बाहू॥१४॥

शला दोषणी। कश्यपेवा९सा। अच्छिद्रे श्रोणी।
कवषोरू स्नेकपर्णाष्टीवन्ता। षड्विंशतिरस्य वङ्कयः।
ता अनुष्ठोच्यावयतात्। गात्रङ्गात्रमस्यानूनं कृणुतात्।
ऊवध्यगोहं पार्थिवङ्घनतात्। अस्त्रा रक्षः स९सृजतात्।
वनिष्ठुमस्य मा राविष्ट॥१५॥

उरूकं मन्यमानाः। नेद्वस्तोके तनये। रवितारवच्छमितारः।
अग्निगो शमीध्वम्। सुशमिं शमीध्वम्। शमीध्वमग्निगो।
अग्निगुश्चापापश्च। उभौ देवाना९ शमितारौ। ताविमं पशु९
श्रपयतां प्रविद्धा९सौ। यथायथाऽस्य श्रपणन्तथातथा॥१६॥

धृत्ताद्बाहू मा राविष्ट तथातथा॥ [६]

जुषस्व सप्रथस्तमम्। वचो देवप्सरस्तमम्। हव्या जुह्वान
आसनिं। इमं नो यज्ञममृतैषु धेहि। इमा हव्या जातवेदो
जुषस्व। स्तोकानामग्ने मेदसो घृतस्य। होतः प्राशान प्रथमो
निषद्य। घृतवन्तः पावक ते। स्तोकाः श्रोतन्ति मेदसः। स्वधर्म
देववीतये॥१७॥

श्रेष्ठं नो धेहि वार्यम्। तुभ्य९ स्तोका घृतश्रुतः। अग्ने
विप्राय सन्त्य। ऋषिः श्रेष्ठः समिध्यसे। यज्ञस्य प्राविता
भवा। तुभ्य९ श्रोतन्त्यग्निगो शचीवः। स्तोकासौ अग्ने
मेदसो घृतस्य। कविशस्तो बृहता भानुनागाः। हव्या

जुषस्व मेधिर। ओजिष्ठन्ते मध्यतो मेद उद्धृतम्। प्र ते वयं ददामहे। श्रोतन्ति ते वसो स्तोका अधित्वचि। प्रति तान्देवशोर्विहि॥१८॥

देववीतय उद्धृतश्रीणि च॥ [७]

आवृत्रहणा वृत्रहभिः शुष्मैः। इन्द्र यातन्नमोभिरग्ने अर्वाक्। युव९ राधोभिरकवेभिरिन्द्र। अग्ने अस्मे भवतमुत्तमेभिः। होता यक्षदिन्द्राग्नी। छागस्य वपाया मेदसः। जुषेता९ हविः। होतर्यजं। विह्यख्यन्मनसा वस्य इच्छन्। इन्द्राग्नी ज्ञास उत वा सजातान्॥१९॥

नान्या युवत्प्रमतिरस्ति मह्यम्। स वान्धियं वाजयन्तीमतक्षम्। होता यक्षदिन्द्राग्नी। पुरोडाशस्य जुषेता९ हविः। होतर्यजं। त्वामीडते अजिरन्दूत्याय। हविष्मेन्तः सदमिन्मानुषासः। यस्य देवैरासदो बरहिरग्ने। अहान्यस्मै सुदिना भवन्तु। होता यक्षदग्निम्। पुरोडाशस्य जुषेता९ हविः। होतर्यजं॥२०॥

सजातान्निन्दे च॥ [८]

गीर्भिर्विप्रः प्रमतिमिच्छमानः। ईदृ रयिं यशसं पूर्वभाजम्। इन्द्राग्नी वृत्रहणा सुवज्रा। प्र णो नव्येभिस्तिरतं देष्णैः। माच्छेद्म रश्मीरिति नाधमानाः। पितृणा९ शक्तीरनुयच्छमानाः। इन्द्राग्निभ्याङ्कं वृषणो मदन्ति। ताह्यद्री धिषणाया उपस्थे। अग्नि९ सुदीति९ सुदृशं गृणन्तः। नमस्यामस्त्वेडां जातवेदः। त्वान्दूतमरति९ हव्यवाहम्।

देवा अकृण्वन्नमृतस्य नाभिम्॥२१॥

जातवेदो द्वे च॥ [९]

त्व९ ह्यग्ने प्रथमो मनोता॥ अस्या धियो अभवो दस्महोता॥
त्व९ सीं वृषन्नकृणोर्दुष्टरीतु। सहो विश्वस्मै सहसे सहध्वै।
अधा होता न्यसीदो यजीयान्। इडस्पद इषयन्नीड्यः
सन्। तं त्वा नरः प्रथमन्देवयन्तः। महो राये चितयन्तो
अनुगमन्। वृतेव यन्तं बहुभिर्वसव्यैः। त्वे रयिञ्जागृवा९ सो
अनुगमन्॥२२॥

रुशन्तमग्निं दर्शतम्बृहन्तम्। वपावन्तं विश्वहां दीदिवा९सम्।
पदं देवस्य नमसा वियन्तः। श्रवस्यवः श्रवं आपन्नमृक्तम्।
नामानि चिद्वधिरे यज्ञियानि। भद्रायान्ते रणयन्तं सन्दृष्टौ।
त्वां वर्धन्ति क्षितयः पृथिव्याम्। त्व९ राय उभयांसो
जनानाम्। त्वन्नाता तरणे चेत्योभूः। पिता माता
सदमिन्मानुषाणाम्॥२३॥

सपर्येण्यः स प्रियो विक्ष्वग्निः। होता मन्द्रो निषसादा
यजीयान्। तन्त्वा वयन्दम आ दीदिवा९सम्। उपजुबाधो
नमसा सदेम। तन्त्वा वय९ सुधियो नव्यमग्ने। सुम्रायव
ईमहे देवयन्तः। त्वं विशो अनयो दीद्यानः। दिवो अग्ने
बृहता रोचनेन। विशां कविं विशपति९ शश्वतीनाम्।
नितोशनं वृषभं चर्षणीनाम्॥२४॥

प्रेतीषणि मिषयन्तं पावकम्। राजन्तमग्निं यजत९

र॒यी॒णाम्। सो अ॒ग्न ई॒जे श॒शमे च॒ म॒र्तः। यस्तु
आ॒न॒ट्थ॒स॒मिधा॑ ह॒व्यदा॑तिम्। य आहु॑तिं परि वेदा॒ नमो॑भिः।
वि॒श्वे॒त्सवा॒मा द॑धते॒ त्वोतः॑। अ॒स्मा उ॑ ते॒ महि॑ म॒हे वि॑धेम।
नमो॑भिर॒ग्ने स॒मिधो॑त ह॒व्यैः। वेदी॑सू॒नो सह॑सो गी॒र्भिरु॒क्थैः।
आ ते भ॒द्राया॑ सु॒मतौ य॑तेम॥ २५॥

आ यस्त॒तन्थ॒ रोद॑सी विभा॒सा। श्रवो॑भिश्च श्रव॒स्य॑स्तरु॒त्रः।
बृ॒हद्वि॒र्वाजैः॒ स्थवि॑रेभिर॒स्मे। रे॒वद्वि॑र॒ग्ने वि॒तरं॑ वि भा॑हि।
नृ॒वद्व॑सो स॒दमि॑द्धे॒ह्यस्मे। भूरि॑तो॒काय॑ तन॒याय॑ प॒श्वः। पूर्वी॑रिषो
बृ॒हती॑रा॒रे अ॑घाः। अ॒स्मे भ॒द्रा सौ॑श्रव॒सानि॑ सन्तु। पु॒रू॒ण्य॒ग्ने
पु॒रु॒धा त्वा॒या। वसू॑नि रा॒जन्व॒सुता॑ते अ॒श्याम्। पु॒रू॒णि हि
त्वे पु॑रु॒वार॒ सन्ति॑। अ॒ग्ने वसु॑ वि॒धते॑ रा॒जनि॑त्वे॥ २६॥

जागृ॒वांसो॒ अनु॑ग्मन्मानु॒षाणा॑श्च॒र॒षणी॑नां य॑तेमा॒श्या॒न्द्वे च॑॥ [१०]

आभ॑रत॒ शि॒क्षतं॑ वज्रबा॒हू। अ॒स्मा इ॒न्द्रा॒ग्नी अव॑त॒ श॒ची॑भिः। इ॒मे नु॑ ते र॒श्मयः॑ सूर्य॒स्य। येभिः॑ स॒पित॑त्वं पि॒तरो॑
न॒ आयन्।॑ हो॒ता य॑क्षदिन्द्रा॒ग्नी। छा॒गस्य॑ ह॒विष॑ आ॒त्ताम॑द्य।
म॒ध्य॒तो मे॒द उ॒द्धृत॑म्। पु॒रा द्वे॒षोभ्यः॑। पु॒रा पौ॑रु॒षेय्या॑ गृ॒भः।
घ॒स्ता॒न्नून॑म्॥ २७॥

घा॒से अ॑ज्राणां॒ यव॑सप्रथमानाम्। सु॒म॒त्क्ष॑राणां॒ श॒तरु॑द्रियाणाम्। अ॒ग्नि॒ष्वा॒त्तानां॑ पी॒वोप॑वसनानाम्। पा॒श्व॒तः
श्रो॑णितः शि॒ताम॑त॒ उ॒त्सा॑द॒तः। अ॒ङ्गा॑द॒ङ्गा॒दव॑त्तानाम्। क॒र॑त
ए॒वेन्द्रा॒ग्नी। जु॒षेता॑ ह॒विः। हो॒तर्य॑ज॒ दे॒वेभ्यो॑ वनस्पते

हवीं॑षि। हिरण्यपर्णं प्रदिवंस्ते अर्थम्॥२८॥

प्रदक्षिणिद्रंशनया॑ नियूय। ऋतस्य॑ वक्षि पृथिभी॑
रजिष्ठैः। होता॑ यक्षद्वनस्पतिमभिहि। पिष्टतमया॑
रभिष्ठया॑ रशनयाधित। यत्रेन्द्राग्नि॑योश्छागस्य॑ हविषः॑
प्रिया॑ धामानि। यत्र वनस्पतेः॑ प्रिया॑ पाथांसि।
यत्र देवाना॑माज्यपाना॑ प्रिया॑ धामानि। यत्राग्नेर्होतुः॑
प्रिया॑ धामानि। तत्रैतं प्रस्तुत्येवोपस्तुत्ये॑ वोपावस्रक्षत्।
रभीया॑समिव कृत्वी॥२९॥

करदे॒वं दे॒वो वन॒स्पतिः॑। जुषतां॑ ह॒विः। होत॒र्यजं॑। पि॒प्रीहि॑
दे॒वा उ॒शतो॑ यविष्ठ। वि॒द्वा ऋ॒तूँर्ऋ॒तुपते॑ यजे॒ह।
ये दै॒व्या ऋ॒त्विज॑स्तेभि॒रग्ने॑। त्वं होत॑वृणाम॒स्याय॑जिष्ठः।
होता॑ यक्षद॒ग्निं स्वि॑ष्टकृतम्। अया॑ड॒ग्निरिन्द्रा॑ग्नि॒योश्छाग॑स्य
ह॒विषः॑ प्रिया॑ धामानि। अया॑ड्वनस्पतेः॑ प्रिया॑ पाथांसि।
अया॑ड्वे॒वाना॑माज्यपाना॑ प्रिया॑ धामानि। यक्षद॒ग्नेर्होतुः॑
प्रिया॑ धामानि। यक्ष॒त्स्वं म॑हिमानम्। आय॑जतामे॒ज्या
इ॒षः। कृ॒णोतु॑ सो अ॒ध्वरा॑ जा॒तवे॑दाः। जुषतां॑ ह॒विः।
होत॒र्यजं॑॥३०॥

नूनमर्थं कृत्वी पाथांसि सप्त च॥ [११]

उपो॑ ह॒ यद्वि॑दथ॑ वा॒जिनो॑ गूः। गी॒र्भिर्वि॑प्राः प्रम॑तिमिच्छमा॒नाः।
अ॒र्वन्तो॑ न का॒ष्ठान्नक्ष॑माणाः। इन्द्रा॑ग्नी जोहु॑वतो॒ नर॑स्ते।
वन॑स्पते रशनया॑ऽभि॒धाय॑। पिष्टतमया॑ व॒युना॑नि वि॒द्वान्।

वहं देवत्रा दिधिषो हवींषि। प्र चंदातारममृतेषु वोचः।
अग्निं स्विष्टकृतम्। अयाङ्गिरिन्द्राग्नियोश्छगस्य हविषः
प्रिया धामानि॥३१॥

अयाङ्गनस्पतेः प्रिया पाथांसि। अयाङ्गैवानामाज्यपानां
प्रिया धामानि। यक्षदग्नेर्होतुः प्रिया धामानि। यक्षत्स्व
महिमानम्। आयजतामेज्या इषः। कृणोतु सो अध्वरा
जातवेदाः। जुषतां हविः। अग्ने यदद्य विशो अध्वरस्य
होतः। पावक शोचे वेष्ट्वं हि यज्वा। ऋता यजासि महिना
वियद्भूः। हव्या वह यविष्ठ या ते अद्य॥३२॥

धामानि भूरेकं च॥—————[१२]

देवं बरुहिः सुदेवं देवैः स्यात्सुवीरं वीरैर्वस्तोर्वृज्येताक्तोः
प्रभ्रियेतात्यन्यान्नाया बरुहिष्मतो मदेम वसुवने वसुधेयस्य
वेतु यजं। देवीद्वारः सङ्घाते विद्वीर्यामञ्छिथिरा ध्रुवा
देवहूतौ वत्स ईमेनास्तरुण आमिमीयात्कुमारो
वा नवजातो मैना अर्वा रेणुककाटः पृणंगवसुवने
वसुधेयस्य वियन्तु यजं। देवी उषासानक्ताऽद्यास्मिन्यज्ञे
प्रयत्यहेतामपि नूनन्देवीर्विशः प्रायांसिष्टां सुप्रीते
सुधिते वसुवने वसुधेयस्य वीतां यजं। देवी जोष्टी
वसुधिति ययोरन्याऽघाद्वेषांसि यूयवदान्यावक्षद्वसु
वार्याणि यजमानाय वसुवने वसुधेयस्य वीतां यजं।

दे॒वी ऊ॒र्जाहु॑ती॒ इष॒मूर्ज॑म॒न्याव॑क्ष॒त्सग्धि॒॑ स॒पीति॑म॒न्या
 न॒वेन॑ प॒र्वन्द॑य॒मानाः॒ स्याम॑ पुरा॒णेन॑ न॒वन्ता॑मूर्ज॑मूर्जाहु॑ती
 ऊ॒र्जय॑माने अ॒धातां॑ वसु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वी॒तां यज॑।
 दे॒वा दै॒व्या हो॑ता॒रा ने॑ष्टा॒रा पो॑ता॒रा ह॒ताघ॑श॒सावा॑भ॒रद्व॑सू
 वसु॒वने वसु॑धेय॒स्य वी॒तां यज॑। दे॒वीस्ति॑स्र॒स्तिस्त्रो॑ दे॒वीरि॑डा
 सर॑स्वती॒ भार॑ती॒ द्यां भार॑त्यादि॒त्यैर॑स्पृक्ष॒त्सर॑स्वतीम॒॥
 रु॒द्रैर्य॑ज्ञमा॒वीदि॑हैवे॒डया॑ वसु॑म॒त्या स॒धमा॑द॒ मदे॑म वसु॒वने॑
 वसु॑धेय॒स्य वि॒यन्तु॑ यज॑। दे॒वो न॒राश॑सं॒स्त्रिशी॑रू॒षा
 ष॑ड॒क्षः श॒तमि॑दे॒नसि॑तिपृ॒ष्ठा आ॑द॒धति॑ स॒हस्र॑मीं
 प्र॒वह॑न्ति मि॒त्रावरु॑णे॒दस्य॑ हो॒त्रम॑र॒हतो॑ बृ॒हस्प॑तिः
 स्तो॒त्रम॒श्विनाऽऽध्व॑र्य॒वं वसु॑वने॒वसु॑धेय॒स्य वे॒तु यज॑।
 दे॒वो व॒नस्प॑तिर्व॒रुष॑प्रा॒वा घृ॒तनि॑र्णि॒ग्दाम॑ग्रे॒णास्पृ॑क्ष॒दान्तरि॑क्षं
 म॒ध्येना॑प्राः पृ॒थि॒वीमु॑परे॒णादृ॑ही॒द्वसु॑वने॒ वसु॑धेय॒स्य वे॒तु
 यज॑। दे॒वं ब॒र्हिर्वा॑रि॒तीनां॑ नि॒धेधा॑सि॒ प्रच्यु॑तीना॒मप्र॑-
 च्यु॒तन्नि॑का॒मध॑रणं पुरु॒स्पारु॑हं यश॑स्वदे॒ना ब॒र्हिषा॑ऽन्या
 ब॒र्हीऽप्य॑भि॒ष्याम॑ वसु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वे॒तु यज॑। दे॒वो
 अ॒ग्निः स्वि॑ष्ट॒कृत्सु॑द्रवि॒णा म॒न्द्रः क॒विः स॒त्यम॑न्माऽऽय॒जी
 हो॒ता हो॒तुरु॑हो॒तुराय॑जीया॒नग्रे॑ या॒न्दे॒वान॑या॒ड्याः अपि॑प्रे॒र्ये
 ते हो॒त्रे अ॑म॒त्सत॑ ता॒सं॒सनु॑षी॒ होत्रा॑न्दे॒वङ्ग॒मान्दि॑वि
 दे॒वेषु॑ य॒ज्ञमे॑रये॒मस्वि॑ष्ट॒कृच्चा॑ग्रे हो॒ताऽभू॑र्वसु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य
 न॒मोवा॑के वी॒हि यज॑॥ ३३॥

यजैकं च॥ ————— [१३]

दे॒वं ब॒रु॒हिः। व॒सु॒वने॑ व॒सु॒धेय॑स्य वेतु। दे॒वीर्द्वा॑रः। व॒सु॒वने॑ व॒सु॒धेय॑स्य वियन्तु। दे॒वी उ॒पासा॑न॒क्तौ। व॒सु॒वने॑ व॒सु॒धेय॑स्य वीताम्। दे॒वी जो॒ष्ट्री॑। व॒सु॒वने॑ व॒सु॒धेय॑स्य वीताम्। दे॒वी ऊ॒र्जा॑ह॒ती। व॒सु॒वने॑ व॒सु॒धेय॑स्य वीताम्॥ ३४॥

दे॒वा दै॒व्या॒ होता॑रा। व॒सु॒वने॑ व॒सु॒धेय॑स्य वीताम्। दे॒वीस्ति॒स्रस्ति॒स्रो दे॒वीः। व॒सु॒वने॑ व॒सु॒धेय॑स्य वियन्तु। दे॒वो नरा॑श॒सः। व॒सु॒वने॑ व॒सु॒धेय॑स्य वेतु। दे॒वो वन॑स्पतिः। व॒सु॒वने॑ व॒सु॒धेय॑स्य वेतु। दे॒वं ब॒रु॒हिर्वा॑रितीनाम्। व॒सु॒वने॑ व॒सु॒धेय॑स्य वेतु॥ ३५॥

दे॒वो अ॒ग्निः स्वि॑ष्ट॒कृत्। सु॒द्रवि॑णा म॒न्द्रः क॒विः। स॒त्यम॑न्मा॒यजी॑ होता॑। होतु॑र्होतुराय॑जीयान्। अ॒ग्ने या॑न्दे॒वानया॑द्। या॑ अ॒पि॒प्रेः। ये ते॑ हो॒त्रे अम॑त्स॒त। ता॑ स॒स॒नुषी॒॑ होत्रा॑न्दे॒वङ्ग॑माम्। दि॒वि दे॒वेषु॑ य॒ज्ञमे॑रये॒मम्। स्वि॑ष्ट॒कृच्चा॒ग्ने होता॑ऽभूः। व॒सु॒वने॑ व॒सु॒धेय॑स्य नमो॒वा॒के वी॑हि॒॥ ३६॥

वीतां वेत्वभूरेकं च॥ ————— [१४]

अ॒ग्निम॒द्य होता॑रमवृणीता॒यं यज॑मानः पच॑न्प॒त्तीः पच॑न्पु॒रोडा॑शं ब॒ध्नन्नि॒न्द्रा॒ग्निभ्या॑ञ्छा॒गं सू॒प॒स्था अ॒द्य दे॒वो वन॑स्पति॑रभवदिन्द्रा॒ग्निभ्यां॑ छा॒गेना॑घस्ता॒न्तं मै॒दस्तः॑

प्रतिप॒च॒ताग्र॑भी॒ष्टाम॑वी॒वृधे॑तां पु॒रोडा॑शेन॒ त्वाम॑द्य॒र्ष आ॑र्षेय
 ऋ॒षीणा॑न्नपादवृणीता॒यं यज॑मानो ब॒हुभ्य॑ आ सङ्ग॑तेभ्य
 ए॒ष मे॑ दे॒वेषु॑ वसु॒ वार्या॑ यक्ष्यत॒ इति॑ ता या दे॒वा
 दे॒व॒दाना॑न्यदु॒स्तान्य॑स्मा॒ आ च॑ शा॒स्वा च॑ गुर॒स्वेषि॑तश्च
 हो॒त॒रसि॑ भ॒द्र॒वाच्या॑य॒ प्रेषि॑तो॒ मानु॑षः सू॒क्तवा॒काय॑ सू॒क्ता
 ब्रू॑हि॥ ३७॥

अ॒ग्निम॒द्यैक॑म्॥ [१५]

अ॒ञ्जन्ति॑ होता॑ यक्ष॒त्समि॑द्धो अ॒द्याग्नि॑रजै॒द्देव्या॑ जुष॒स्वा वृ॑त्रह॒णा गी॑र्भिस्त्व॒ ह्याभ॑रत॒मुपो॑ह
 यद्दे॒वं ब॒रुहिः॑ सु॒दे॒वं दे॒वं ब॒रुहि॑र॒ग्निम॑द्य पञ्च॑दश॥ १५॥

अ॒ञ्जन्त्य॑ग्नि॒रहो॑ता॑ नो गी॒र्भिरु॑पो॑ ह॒ यद्वि॑दथ॑ वा॒जिनः॑ स॒प्तत्रि॑ंशत्॥ ३७॥

अ॒ञ्जन्ति॑ सू॒क्ताब्रू॑हि॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके षष्ठः
 प्रपाठकः समाप्तः॥

॥सप्तमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः॥

सर्वान् वा ए॒षोऽग्नौ॑ कामा॒न्प्रवेश॑यति। योऽ॒ग्नीन॑न्वा॒धाय॑
व्र॒तमु॑पैति। स॒यद॑नि॒ष्ट्वा प्र॑या॒यात्। अ॒काम॑प्री॒ता ए॒नं कामा॑
ना॒नुप्र॑या॒युः। अ॒तेजा॑ अ॒वीर्यः॑ स्यात्। स जु॒हुयात्। तुभ्य॑न्ता
अ॒ङ्गिर॑स्तम। वि॒श्वाः सु॑क्षि॒तयः॑ पृथक्। अ॒ग्ने कामा॑य॒ येमि॑र॒
इति॑। कामा॑ने॒वास्मि॑न्दधाति॥१॥

काम॑प्री॒ता ए॒नं कामा॑ अनु॒ प्रया॑न्ति। ते॒ज॒स्वी वी॒र्या॑वान्भवति।
सन्त॑ति॒र्वा ए॒षा य॒ज्ञस्य॑। योऽ॒ग्नीन॑न्वा॒धाय॑ व्र॒तमु॑पैति। स
यदु॑द्वायति। वि॒च्छि॑त्तिरे॒वास्य॑ सा। तं प्रा॒ञ्चमु॑द्धृत्य।
मन॑सोप॒तिष्ठे॑त। मनो॒ वै प्र॒जाप॑तिः। प्रा॒जाप॑त्यो य॒ज्ञः॥२॥

मन॑सै॒व य॒ज्ञः सन्त॑नोति। भूरि॑त्या॒ह। भू॒तो वै प्र॒जाप॑तिः।
भूति॑मे॒वोपै॑ति। वि॒ वा ए॒ष इ॒न्द्रि॒येण॑ वी॒र्ये॑ण॒र्ध्यते॑।
यस्या॑हि॒ताग्ने॑र॒ग्निर॑प॒क्षाय॑ति। याव॑च्छ॒म्यया॑ प्र॒विध्ये॑त्। यदि॑
ताव॑दप॒क्षायै॑त्। त॑ सम्भ॑रेत्। इ॒दन्त॑ एकं॒ पर॑ उ॒त
एक॑म्॥३॥

तृतीये॑न॒ ज्योति॑षा॒ संवि॑शस्व। सं॒वेश॑नस्त॒नुवै॑ चारु॑रेधि। प्रि॒ये
दे॒वानां॑ पर॒मे ज॒नित्र॑ इति॑। ब्रह्म॑णै॒वैन॑ सम्भ॑रति। सै॒व ततः॑
प्राय॑श्चित्तिः। यदि॑ पर॒स्तराम॑प॒क्षायै॑त्। अनु॒प्रया॑याव॒स्येत्। सो
ए॒व ततः॑ प्राय॑श्चित्तिः। ओष॑धी॒र्वा ए॒तस्य॑ प॒शून्प॑यः प्रवि॑शति।

यस्य हविषे वृथा अपाकृता धरन्ति॥४॥

तान् यदुह्यात्। यातयाम्ना हविषा यजेत। यन्न दुह्यात्।
यज्ञपरुरन्तरियात्। वायव्यां यवागून्निर्वपेत्। वायुर्वै पयसः
प्रदापयिता। स एवास्मै पयः प्रदापयति। पयो वा ओषधयः।
पयः पयः। पयसैवास्मै पयोऽव रुन्धे॥५॥

अथोत्तरस्मै हविषे वृथानपाकुर्यात्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः।
अन्यतरान् वा एष देवान्भागधेयेन व्यर्धयति। ये यजमानस्य
सायं गृहमा गच्छन्ति। यस्य सायं दुग्धं हविरार्तिमाच्छति।
इन्द्राय व्रीहीन्निरुप्योप वसेत्। पयो वा ओषधयः। पय
एवारभ्य गृहीत्वोप वसति। यत्प्रातः स्यात्। तच्छृतं
कुर्यात्॥६॥

अथेतर एन्द्रः पुरोडाशः स्यात्। इन्द्रिये एवास्मै समीचीं
दधाति। पयो वा ओषधयः। पयः पयः। पयसैवास्मै पयो-
ऽव रुन्धे। अथोत्तरस्मै हविषे वृथानपाकुर्यात्। सैव ततः
प्रायश्चित्तिः। उभयान् वा एष देवान्भागधेयेन व्यर्धयति। ये
यजमानस्य सायं च प्रातश्च गृहमा गच्छन्ति। यस्योभयं
हविरार्तिमाच्छति॥७॥

एन्द्रं पञ्चशरावमोदननिर्वपेत्। अग्निं देवतानां प्रथमं यजेत्।
अग्निमुखा एव देवताः प्रीणाति। अग्निं वा अन्वन्या देवताः।
इन्द्रमन्वन्याः। ता एवोभयीः प्रीणाति। पयो वा ओषधयः।

पयः पयः। पयसैवास्मै पयोऽवं रुन्धे। अथोत्तरस्मै हविषे
वृत्सानपाकुर्यात्॥८॥

सैव ततः प्रायश्चित्तिः। अर्धो वा एतस्य यज्ञस्य मीयते।
यस्य व्रत्येऽहन्यत्यनालम्बुका भवति। तामपुरुध्यं यजेत।
सर्वेणैव यज्ञेन यजते। तामिद्वोपं ह्वयेत। अमूहमस्मि।
सा त्वम्। द्यौरहम्। पृथिवी त्वम्। सामाहम्। ऋक्त्तम्।
तावेहि सम्भवाव। सह रेतो दधावहै। पुंसे पुत्राय वेत्तवै।
रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्यायेति। अर्ध एवैनामुप
ह्वयेत। सैव ततः प्रायश्चित्तिः॥९॥

दधाति यज्ञ उत एकन्धयन्ति रुन्धे कुर्यादार्च्छत्यपाकुर्यात्पृथिवी त्वमष्टौ च (सर्वान् वि वै
यदि परस्तरामोषंधीरन्यतरानुभयानर्धो वै॥)॥ [१]

यद्विष्णुणेन जुहुयात्। अप्रजा अपशुर्यजमानः स्यात्।
यदनायतने निनयेत्। अनायतनः स्यात्। प्राजापत्ययर्चा
वल्मीकवपायामव नयेत्। प्राजापत्यो वै वल्मीकः। यज्ञः
प्रजापतिः। प्रजापतावेव यज्ञं प्रतिष्ठापयति। भूरित्याह।
भूतो वै प्रजापतिः॥१०॥

भूतिमेवोपैति। तत्कृत्वा। अन्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्।
सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यत्कीटावपन्नेन जुहुयात्। अप्रजा
अपशुर्यजमानः स्यात्। यदनायतने निनयेत्। अनायतनः
स्यात्। मध्यमेन पर्णेन द्यावापृथिव्ययर्चाऽन्तः परिधि
निनयेत्। द्यावापृथिव्योरेवैन्प्रतिष्ठापयति॥११॥

तत्कृत्वा। अ॒न्यां दु॒ग्ध्वा पुन॑र्होत॒व्यम्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः।
यदव॑वृष्टेन जुहुयात्। अप॑रूपमस्या॒त्मञ्जायेत। कि॒लासौ
वा॒स्याद॑र्श॒सो वा॑। यत्प्रत्ये॑यात्। य॒ज्ञं विच्छि॑न्धात्। स
जुहुयात्। मि॒त्रो जना॑न्कल्पयति प्रजा॒नन्॥१२॥

मि॒त्रो दा॑धार पृथि॒वीमु॒त द्याम्। मि॒त्रः कृ॑ष्टीरनिमिषाऽभि
च॑ष्टे। स॒त्याय॑ ह॒व्यं घृ॒तव॑ञ्जुहोतेति। मि॒त्रेणै॒वेन॑त्कल्पयति।
तत्कृत्वा। अ॒न्यां दु॒ग्ध्वा पुन॑र्होत॒व्यम्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः।
यत्पूर्व॑स्या॒माहु॑त्या॒ हुता॒यामु॒त्तराऽऽहु॑तिः स्कन्दे॑त्। द्वि॒पाद्भिः
प॒शुभि॑र्यज॒मानो॒ व्य॑ध्येत। यदु॒त्तर॑याऽभि जुहुयात्॥१३॥

चतु॑ष्पाद्भिः प॒शुभि॑र्यज॒मानो॒ व्य॑ध्येत। यत्र वे॒त्थं वन॑स्पते
दे॒वानां॑ गु॒ह्या नामा॑नि। तत्र॑ ह॒व्यानि॑ गाम॒येति॑ वानस्पत्यय॒र्चा
स॒मिध॑मा॒धाय॑। तू॒ष्णीमे॒व पुन॑र्जुहुयात्। वन॒स्पति॑नै॒व
य॒ज्ञस्या॑र्ताश्चाना॑र्ताश्चाहु॑ती॒ वि दा॑धार। तत्कृत्वा। अ॒न्यां
दु॒ग्ध्वा पुन॑र्होत॒व्यम्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यत्पु॒रा
प्र॒याजे॑भ्यः प्राड॒ङ्गाः स्कन्दे॑त्। अ॒ध्व॒र्यवे॑ च॒ यज॑मानाय
चाक॑ः स्यात्॥१४॥

यद॑क्षिणा। ब्र॒ह्मणे॑ च॒ यज॑मानाय॒ चाक॑ः स्यात्। यत्प्र॒त्यक्।
होत्रे॑ च॒ पत्न्यै॑ च॒ यज॑मानाय॒ चाक॑ः स्यात्। यदु॒दङ्घ्रिः। अ॒ग्नीधे॑
च॒ प॒शुभ्य॑श्च॒ यज॑मानाय॒ चाक॑ः स्यात्। यद॑भिजुहुयात्।
रु॒द्रो॑स्य प॒शून्धा॑तुकः स्यात्। यन्नाभि॑जुहुयात्। अशा॑न्तः

प्रह्रियेत॥१५॥

स्रुवस्य बुध्रेनाभिनिदध्यात्। मा तमो मा यज्ञस्तमन्मा
यजमानस्तमत्। नमस्ते अस्त्वायते। नमो रुद्र परायते।
नमो यत्र निषीदसि। अमुं मा हिंसीरमुं मा हिंसीरिति
येन स्कन्देत्। तं प्रहरेत्। सहस्रशृङ्गो वृषभो जातवेदाः।
स्तोमपृष्ठो घृतवान्त्सुप्रतीकः। मा नो हासीन्मेत्थितो नेत्वा
जहाम। गोपोषं नो वीरपोषं च यच्छेति। ब्रह्मणैवैनं प्र
हरति। सैव ततः प्रायश्चित्तिः॥१६॥

वै प्रजापतिः स्थापयति प्रजान्नभि जुहुयात्स्याद्वियेत जहाम त्रीणि च (यद्विष्णवेन
प्राजापत्यया यत्कीटा मध्यमेन यदववृष्टेन यत्पूर्वस्यां यत्पुरा प्रयाजेभ्यः प्राङ्ङारो यदक्षिणा
यत्प्रत्यग्यदुदङ्ङु॥)॥ [२]

वि वा एष इन्द्रियेण वीर्येणर्ध्यते। यस्याहिताग्नेरग्निर्मथ्यमानो
न जायते। यत्रान्यं पश्येत्। तत आहृत्य होतव्यम्।
अग्नावेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। यद्यन्यत्र विन्देत्।
अजायां होतव्यम्। आग्नेयी वा एषा। यदजा।
अग्नावेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति॥१७॥

अजस्य तु नाश्नीयात्। यदजस्याश्नीयात्। यामेवाग्नावाहुतिं
जुहुयात्। तामद्यात्। तस्मादजस्य नाश्यम्। यद्यजान्न
विन्देत्। ब्राह्मणस्य दक्षिणे हस्ते होतव्यम्। एष वा
अग्निर्वैश्वानरः। यद्ब्राह्मणः। अग्नावेवास्याग्निहोत्रं हुतं

भवति॥१८॥

ब्राह्मणन्तु वसत्यै नापं रुन्ध्यात्। यद्वाह्मणं वसत्या
अपरुन्ध्यात्। यस्मिन्नेवाग्नावाहुतिं जुहुयात्। तम्भागधेयेन
व्यर्धयेत्। तस्माद्वाह्मणो वसत्यै नापरुध्यः। यदि
ब्राह्मणं न विन्देत्। दर्भस्तम्बे होतव्यम्। अग्निवान् वै
दर्भस्तम्बः। अग्नावेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। दर्भास्तु
नाध्यासीत॥१९॥

यद्दर्भानध्यासीत। यामेवाग्नावाहुतिं जुहुयात्। तामध्यासीत।
तस्माद्दर्भा नाध्यासितव्याः। यदि दर्भान्न विन्देत्। अप्सु
होतव्यम्। आपो वै सर्वा देवताः। देवतास्वेवास्याग्निहोत्रं
हुतं भवति। आपस्तु न परिचक्षीत। यदापः परिचक्षीत॥२०॥

यामेवापस्वाहुतिं जुहुयात्। तां परिचक्षीत। तस्मादापो न
परिचक्ष्याः। मेध्या च वा एतस्यामेध्या च तनुवौ सः सृज्येते।
यस्याहिताग्नेरन्यैरग्निभिर्ग्रयः सः सृज्यन्ते। अग्नये विविचये
पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्। मेध्याश्चैवास्यामेध्यां च तनुवौ
व्यावर्तयति। अग्नये व्रतपतये पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्।
अग्निमेव व्रतपतिः स्वेन भागधेयेनोप धावति। स एवैनं
व्रतमा लम्भयति॥२१॥

गर्भः स्रवन्तमगदमकः। अग्निरिन्द्रस्त्वष्टा बृहस्पतिः।
पृथिव्यामव चुश्चोतैतत्। नाभिप्राप्नोति निर्ऋतिं पराचैः।

रेतो वा एतद्वाजिनमाहिताग्नेः। यदग्निहोत्रम्। तद्यत्स्ववेत्।
रेतोऽस्य वाजिनं स्रवेत्। गर्भं स्रवन्तमगदमकरित्याह।
रेतं एवास्मिन्वाजिनं दधाति॥२२॥

अग्निरित्याह। अग्निर्वै रेतोधाः। रेतं एव तद्धधाति। इन्द्र
इत्याह। इन्द्रियमेवास्मिन्दधाति। त्वष्टेत्याह। त्वष्टा वै
पशूनां मिथुनानां रूपकृत्। रूपमेव पशुषु दधाति।
बृहस्पतिरित्याह। ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैवास्मै
प्रजाः प्र जनयति। पृथिव्यामव चुश्रोतैतदित्याह।
अस्यामेवैनत्प्रतिष्ठापयति। नाभिप्राप्नोति निर्ऋतिं
पराचैरित्याह। रक्षंसामपहत्यै॥२३॥

अजाऽग्नावेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति भवत्यासीत् परिचक्षीत् लम्भयति दधाति देवानां
बृहस्पतिः पञ्च च (वि वै यद्यन्यमजायां ब्राह्मणस्य दर्भस्तम्बेऽप्सु होतव्यम्॥)॥—[३]

याः पुरस्तात्प्रस्रवन्ति। उपरिष्ठात्सर्वतश्च याः। तामी
रश्मिपवित्राभिः। श्रद्धां यज्ञमा रभे। देवा गातुविदः।
गातुं यज्ञाय विन्दत। मनसस्पतिना देवेन। वाताद्यज्ञः प्र
युज्यताम्। तृतीयस्यै दिवः। गायत्रिया सोम आभृतः॥२४॥

सोमपीथाय सन्नयितुम्। वक्त्रमन्तरमा ददे। आपो देवीः
शुद्धाः स्थ। इमा पात्राणि शुन्धत। उपातङ्गाय देवानाम्।
पर्णवल्कमुत शुन्धत। पयो गृहेषु पयो अघ्नियासु। पयो
वत्सेषु पय इन्द्राय हविषे धियस्व। गायत्री पर्णवल्केन।
पयः सोमं करोत्विमम्॥२५॥

अ॒ग्निं गृ॒ह्णामि॑ सु॒रथं॑ यो म॒योभूः॑। य उ॒द्यन्त॑मा॒रोह॑ति
सूर्य॑म॒है। आ॒दि॒त्य॒ज्योति॑षां ज्योति॑रु॒त्तम॑म्। श्वो य॒ज्ञाय॑
रम॑तां दे॒वता॑भ्यः। वसू॑न्नु॒द्राना॑दि॒त्यान्। इन्द्रे॑ण स॒ह दे॒वताः॑।
ताः पूर्॒वः परि॑ गृ॒ह्णामि॑। स्व आ॒यत॑ने मनी॒षया॑। इ॒मामूर्जं॑
पञ्च॒दशीं॑ ये प्रवि॑ष्टाः। तान्दे॒वान्परि॑ गृ॒ह्णामि॑ पूर्॒वः॥ २६॥

अ॒ग्निर्ह॑व्य॒वाडि॑ह ताना व॑हतु। पौ॒र्णमा॒सः॑ ह॒विरि॒दमै॑षां
मयि॑। आ॒मा॒वा॒स्यः॑ ह॒विरि॒दमै॑षां मयि॑। अ॒न्तरा॑ऽग्नी प॒शवः॑।
दे॒वसु॑ः स॒द॒मा ग॑मन्। तान्पूर्॒वः परि॑ गृ॒ह्णामि॑। स्व आ॒यत॑ने
मनी॒षया॑। इ॒ह प्र॒जा वि॒श्वरू॑पा रमन्ताम्। अ॒ग्निं गृ॒हप॑तिम॒भि
सं॒वसा॑नाः। ताः पूर्॒वः परि॑ गृ॒ह्णामि॑॥ २७॥

स्व आ॒यत॑ने मनी॒षया॑। इ॒ह प॒शवो॑ वि॒श्वरू॑पा रमन्ताम्।
अ॒ग्निं गृ॒हप॑तिम॒भि सं॒वसा॑नाः। तान्पूर्॒वः परि॑ गृ॒ह्णामि॑। स्व
आ॒यत॑ने मनी॒षया॑। अ॒यं पि॑तृ॒णाम॒ग्निः। अवा॑ङ्मु॒व्या पि॑तृ॒भ्य
आ। तं पूर्॒वः परि॑ गृ॒ह्णामि॑। अवि॑षन्नः पि॒तुं क॑रत्। अज॑स्रं
त्वाः स॑भापा॒लाः॥ २८॥

वि॒ज॒यभा॑गः॒ समि॑न्धताम्। अ॒ग्ने दी॒दाय॑ मे स॒भ्य।
विजि॑त्यै श॒रदः॑ श॒तम्। अन्न॑मावस॒थीय॑म्। अ॒भि ह॑राणि
श॒रदः॑ श॒तम्। आ॒व॒स॒थे श्रि॑यं म॒न्त्रम्। अहि॑र्बु॒ध्नियो॑ नि
य॑च्छतु। इ॒दम॒हम॒ग्निज्यै॑ष्ठेभ्यः। वसु॑भ्यो य॒ज्ञं प्र॑ब्रवीमि।
इ॒दम॒हमिन्द्र॑ज्यैष्ठेभ्यः॥ २९॥

रु॒द्रेभ्यो॑ य॒ज्ञं प्र ब्र॑वीमि। इ॒दम॒हं वरु॑णज्येष्ठेभ्यः। आ॒दि॒त्येभ्यो॑
य॒ज्ञं प्र ब्र॑वीमि। प॒यस्व॑तीरोष॑धयः। प॒यस्व॑द्वीरु॒धां प॒यः। अ॒पां
प॒यसो॑ यत्प॒यः। तेन॒ मामिन्द्र॑ स॒ꣳ सृ॑ज। अ॒ग्रे॑ व्रतपते व्रतं
च॑रिष्यामि। तच्छ॑केय॒न्तन्मे॑ राध्यताम्। वा॒यो व्रत॑पत॒ आदि॑त्य
व्रत॑पते॥ ३० ॥

व्र॒तानां॑ व्रत॑पते व्रतं च॑रिष्यामि। तच्छ॑केय॒न्तन्मे॑
राध्यताम्। इ॒मां प्राची॑मुदी॒चीम्। इष॑मूर्ज॒मभि॑ स॒ꣳस्कृ॑ताम्।
ब॒हुप॒र्णामशु॑ष्काग्राम्। ह॒रामि॑ पशु॒पाम॒हम्। यत्कृ॑ष्णो रू॒पं
कृ॒त्वा। प्रावि॑श॒स्त्वं वन॑स्पतीन्। तत॑स्त्वामे॒कवि॑ꣳशति॒धा।
सम्भ॑रामि सुस॒म्भृतां॑॥ ३१ ॥

त्री॒न्य॒रिधी॑ꣳ स्ति॒स्रः सु॒मिधः॑। य॒ज्ञायु॑रनुस॒ञ्च॒रान्। उप॒वे॒षं
मेक्ष॑णं धृष्टि॒म्। सं भ॑रामि सुस॒म्भृतां॑। या जा॒ता ओष॑धयः।
दे॒वेभ्य॑स्त्रियु॒गं पु॒रा। तासां॑ पर्व॒ राध्या॑सम्। प॒रि॒स्तर॑मा॒हरन्।
अ॒पां मे॒ध्यं य॒ज्ञिय॑म्। सदे॒वꣳ शि॒वम॑स्तु मे॥ ३२ ॥

आ॒च्छे॒त्ता वो॒ मा रि॑षम्। जी॒वा॒नि श॒रदः॑ श॒तम्।
अ॒प॑रि॒मिता॑नां॒ परि॑मिताः। सन्न॑ह्ये सुकृ॒ताय॒ कम्। ए॒नो
मा निगा॑ङ्क॒तम॑च्च॒नाह॑म्। पुन॑रु॒त्थाय॑ बहु॒ला भ॑वन्तु।
स॒कृदा॑च्छि॒न्नं ब॒र्हि॒रूणा॑मृदु। स्यो॒नं पि॒तृभ्य॑स्त्वा
भ॒राम्य॑हम्। अ॒स्मिन्त्सी॑दन्तु मे पि॒तरः॑ सो॒म्याः। पि॒ताम॑हाः
प्रपि॑तामहाश्चानु॒गैः सह॑॥ ३३ ॥

त्रिवृत्पलाशे दुर्भः। इयान्प्रादेशसंमितः। यज्ञे पवित्रं
पोतृतमम्। पयो हव्यं करोतु मे। इमौ प्राणापानौ।
यज्ञस्याङ्गानि सर्वशः। आप्याययन्तौ सञ्चरताम्। पवित्रे
हव्यशोधने। पवित्रे स्थो वैष्णवी। वायुर्वा मनसा पुनातु॥ ३४॥

अयं प्राणश्चापानश्च। यजमानमपि गच्छताम्। यज्ञे ह्यभूतां
पोतारौ। पवित्रे हव्यशोधने। त्वया वेदिं विविदुः पृथिवीम्।
त्वया यज्ञो जायते विश्वदानिः। अच्छिद्रं यज्ञमन्वेषि विद्वान्।
त्वया होता सन्तनोत्यर्धमासान्। त्रयस्त्रिंशोऽसि तन्तूनाम्।
पवित्रेण सहागहि॥ ३५॥

शिवेयं रज्जुरभिधानीं। अघ्नियामुपं सेवताम्। अप्रस्रं साय
यज्ञस्य। उखे उपदधाम्यहम्। पशुभिः सन्नीतं बिभृताम्।
इन्द्राय शृतं दधि। उपवेषोऽसि यज्ञाय। त्वां
परिवेषमधारयन्। इन्द्राय हविः कृण्वन्तः। शिवः शग्मो
भवासि नः॥ ३६॥

अमृन्मयन्देवपात्रम्। यज्ञस्यायुषि प्र युज्यताम्। तिरः
पवित्रमतिनीताः। आपो धारय मातिगुः। देवेन सवित्रोत्पूताः।
वसोः सूर्यस्य रश्मिभिः। गान्दोहपवित्रे रज्जुम्। सर्वा पात्राणि
शुन्यता। एता आ चरन्ति मधुमद्गुहानाः। प्रजावतीर्यशसो
विश्वरूपाः॥ ३७॥

बहीर्भवन्तीरुपजायमानाः। इह व इन्द्रो रमयतु गावः।
पूषा स्थ। अयक्ष्मा वः प्रजया स संजामि। रायस्पोषेण

बहुलाभवन्तीः। ऊर्जं पयः पिन्वमाना घृतं च। जीवो
जीवन्तीरुपवः सदेयम्। द्यौश्चेमं यज्ञं पृथिवी च
सन्दुहाताम्। धाता सोमेन सह वातेन वायुः। यजमानाय
द्रविणन्दधातु॥३८॥

उत्थं दुहन्ति कलशं चतुर्बिलम्। इडां देवीम्मधुमतीः
सुवर्विदम्। तदिन्द्राग्नी जिन्वतः सूनृतावत्। तद्यजमानममृतत्वे
दधातु। कामधुक्षः प्र णो ब्रूहि। इन्द्राय हविरिन्द्रियम्। अमं
यस्यां देवानाम्। मनुष्याणां पयो हितम्। बहु दुग्धीन्द्राय
देवेभ्यः। हव्यमा प्यायतां पुनः॥३९॥

वृथ्सेभ्यो मनुष्येभ्यः। पुनर्दोहाय कल्पताम्। यज्ञस्य
सन्ततिरसि। यज्ञस्य त्वा सन्ततिमनु सन्तनोमि।
अदस्तमसि विष्णवे त्वा। यज्ञायार्षि दधाम्यहम्।
अद्विररिक्तेन पात्रेण। याः पूताः परिशेरते। अयं पयः सोमं
कृत्वा। स्वां योनिमर्षि गच्छतु॥४०॥

पर्णवल्कः पवित्रम्। सौम्यः सोमाद्धि निर्मितः। इमौ पर्णं च
दर्भं च। देवानां हव्यशोधनौ। प्रातर्वेषाय गोपाय। विष्णो
हव्यः हि रक्षसि। उभावग्नी उपस्तृणते। देवता उपवसन्तु
मे। अहं ग्राम्यानुप वसामि। मह्यं गोपतये पशून्॥४१॥

आभृत इमं गृह्णामि पूर्वस्ताः पूर्वः परिगृह्णामि सभापाला इन्द्रज्येष्ठेभ्य आदित्य व्रतपते सुसुम्भृतां
मे सह पुनातु गहि नो विश्वरूपा दधातु पुनर्गच्छतु पशून् (याः पुरस्तादिमामूर्जमिह प्रजा

इह पशवोऽयं पितृणामग्निः । ॥ [४]

देवां देवेषु पराक्रमध्वम् । प्रथमा द्वितीयेषु । द्वितीयास्तृतीयेषु ।
त्रिरेकादशा इह माऽवत । इदं शंकेयं यदिदं करोमि ।
आत्मा करोत्वात्मने । इदं करिष्ये भेषजम् । इदम्मे
विश्वभेषजा । अश्विना प्रावतं युवम् । इदमहं सेनाया
अभीत्वयै ॥ ४२ ॥

मुखमपोहामि । सूर्यं ज्योतिर्वि भाहि । महत इन्द्रियाय ।
आ प्यायतां घृतयोनिः । अग्निर्हव्याऽनु मन्यताम् । खमंङ्क्ष्व
त्वचमङ्क्ष्व । सुरूपन्त्वा वसुविदम् । पशूनां तेजसा । अग्नये
जुष्टमभि धारयामि । स्योनन्ते सदनं करोमि ॥ ४३ ॥

घृतस्य धारया सुशेवं कल्पयामि । तस्मिन्त्सीदामृते
प्रतिष्ठिष्ठ । ब्रीहीणाम्मेध सुमनस्यमानः । आर्द्रः प्रथस्रुर्भुवनस्य
गोपाः । शृत उथ्स्नाति जनिता मतीनाम् । यस्त आत्मा पशुषु
प्रविष्टः । देवानां विष्ठामनु यो वितस्थे । आत्मन्वान्त्सोम
घृतवान् हि भूत्वा । देवान्गच्छु सुवर्विन्द यजमानाय मह्यम् ।
इरा भूतिः पृथिव्यै रसो मोत्क्रमीत् ॥ ४४ ॥

देवाः पितरः पितरो देवाः । योऽहमस्मि स सन् यजे ।
यस्यास्मि न तमन्तरैमि । स्वं मं इष्टं स्वन्दत्तम् । स्वं
पूर्तं स्वं श्रान्तम् । स्वं हुतम् । तस्य मेऽग्निरुपद्रष्टा ।
वायुरुपश्रोता । आदित्योऽनुख्याता । द्यौः पिता ॥ ४५ ॥

पृथिवी माता। प्रजापतिर्बन्धुः। य एवास्मि स सन् यजे। मा
भेर्मा संविक्ष्वा मा त्वा हिंसिषम्। मा ते तेजोऽपं क्रमीत्।
भरतमुद्धरेमनुं षिञ्च। अवदानानि ते प्रत्यवदास्यामि।
नमस्ते अस्तु मा मा हिंसीः। यदवदानानि तेऽवद्यन्।
विलोमाकार्षमात्मनः॥४६॥

आज्येन प्रत्यनज्येनत्। तत् आ प्यायतां पुनः। अज्यायो
यवमात्रात्। आव्याधात्कृत्यतामिदम्। मा रूरुपाम
यज्ञस्य। शुद्धं स्विष्टमिदं हविः। मनुना दृष्टाङ्घ्रतपदीम्।
मित्रावरुणसमीरिताम्। दक्षिणार्धादसम्भिन्दन्। अवद्याम्ये-
कतोमुखाम्॥४७॥

इडे भागं जुषस्व नः। जिन्व गा जिन्वार्वतः। तस्यांस्ते
भक्षिवाणः स्याम। सर्वात्मानः सर्वगणाः। ब्रध्र पिन्वस्व।
ददतो मे मा क्षायि। कुर्वतो मे मोपदसत्। दिशां कृषिरसि।
दिशो मे कल्पन्ताम्। कल्पन्ताम्ये दिशः॥४८॥

दैवींश्च मानुषींश्च। अहोरात्रे मे कल्पेताम्। अर्धमासा
मे कल्पन्ताम्। मासा मे कल्पन्ताम्। ऋतवो मे
कल्पन्ताम्। संवत्सरो मे कल्पताम्। कृषिरसि कल्पतां
मे। आशानां त्वाऽऽशापालेभ्यः। चतुर्भ्यो अमृतैभ्यः। इदं
भूतस्याध्यक्षेभ्यः॥४९॥

विधेम हविषा वयम्। भजतां भागी भागम्। मा भागोऽभक्त।
निरभागं भजामः। अपस्विन्वा ओषधीर्जिन्वा द्विपात्पाहि।

चतुष्पादव। दिवो वृष्टिमेरय। ब्राह्मणानामिदं हविः॥५०॥

सोम्यानां सोमपीथिनाम्। निर्भक्तो ब्राह्मणः। नेहा ब्राह्मणस्यास्ति। समङ्गां बृहिरहविषा घृतेन। समादित्यैर्वसुभिः सम्मरुद्भिः। समिन्द्रेण विश्वेभिर्देवेभिरङ्गाम्। दिव्यं नभो गच्छतु यत्स्वाहा। इन्द्राणीवाविधुवा भूयासम्। अदितिरिव सुपुत्रा। अस्थूरि त्वा गार्हपत्य॥५१॥

उपनिषदे सुप्रजास्त्वाय। सं पत्नी पत्या सुकृतेन गच्छताम्। यज्ञस्य युक्तौ धुर्यावभूताम्। संजानानौ विजहतामरातीः। दिवि ज्योतिरजरमा रभेताम्। दशते तनुवो यज्ञ यज्ञियाः। ताः प्रीणातु यजमानो घृतेन। नारिष्ठयौ प्रशिषमीडमानः। देवानां दैव्येऽपि यजमानोऽमृतोऽभूत्। यं वा देवा अकल्पयन्॥५२॥

ऊर्जो भागं शतक्रतू। एतद्वा तेन प्रीणानि। तेन तृप्यतमंहौ। अहं देवानां सुकृतामस्मि लोके। ममेदमिष्टं न मिथुर्भवाति। अहन्नारिष्ठावनु यजामि विद्वान्। यदाभ्यामिन्द्रो अदधाद्वागधेयम्। अदारसृद्धवत देवसोम। अस्मिन् यज्ञे मरुतो मृडता नः। मा नो विददभिभामो अशस्तिः॥५३॥

मा नो विदद्वृजना द्वेष्या या। ऋषभं वाजिनं वयम्। पूर्णमासं यजामहे। स नो दोहतां सुवीर्यम्। रायस्पोषं सहस्रिणम्।

प्रा॒णाय॑ सु॒राध॑से। पूर्ण॑मा॒साय॑ स्वाहा॑। अ॒मा॒वा॒स्यां सु॒भगा॑
सु॒शेवा॑। धे॒नुरि॑व॒ भूय॑ आ॒प्याय॑माना। सा नो॑ दो॒हता॑
सु॒वीर्य॑म्। रा॒यस्पोष॑ सह॒स्त्रिण॑म्। अ॒पा॒नाय॑ सु॒राध॑से।
अ॒मा॒वा॒स्यायै॑ स्वाहा॑। अ॒भि स्तृ॑णीहि॒ परि॑ धेहि॒ वेदि॑म्।
जा॒मि॒म्मा हि॑सीरमु॒या शया॑ना। होतृ॑ष॒दना॑ हरि॒ताः
सु॒वर्णाः॑। नि॒ष्का इ॒मे यज॑मानस्य ब्र॒ध्ने॥५४॥

अ॒भी॒त्वैर्यै॑ करोमि॒ क्रमी॑त्पि॒ताऽऽत्म॑न॒ एक॑तो मु॒खां मे॒ दिशो॑ऽध्यक्षेभ्यो ह॒विर्गार्ह॑पत्या
कल्प॑यन्नशस्तिः सा नो॑ दो॒हता॑ सु॒वीर्य॑ सप्त च॑॥—————[५]

परि॑स्तृणीत॒ परि॑धत्ता॒ग्निम्। परि॑हितोऽ॒ग्निर्यज॑मानं भुनक्तु।
अ॒पा॑ रस॒ ओष॑धीना॑ सु॒वर्णाः॑। नि॒ष्का इ॒मे यज॑मानस्य
सन्तु॑ का॒मदु॒घाः॑। अ॒मुत्रा॑मुष्मि॒ल्लोके॑। भू॒पते॑ भुव॑नपते।
म॒हतो॑ भू॒तस्य॑ पते। ब्र॒ह्माणं॑ त्वा वृणीमहे। अ॒हं भू॑पतिर॒हं
भुव॑नपतिः। अ॒हं म॑हतो भू॒तस्य॑ पतिः॥५५॥

दे॒वेन॑ सवि॒त्रा प्र॑सूत॒ आर्त्वि॑ज्यं करिष्यामि। दे॒व
सवि॑तरे॒तन्त्वा॑ वृणते। बृह॒स्पतिं॑ दै॒व्यं ब्र॒ह्माण॑म्। तद॒हं मन॑से
प्र ब्र॑वीमि। मनो॑ गाय॒त्रियै॑। गा॒य॒त्री त्रि॒ष्टुभै॑। त्रि॒ष्टु॒जग॑त्यै।
जग॑त्यनु॒ष्टुभै॑। अ॒नु॒ष्टु॒क्प॒ङ्क्तौ॑। प॒ङ्क्तिः॑ प्र॒जाप॑तये॥५६॥

प्र॒जाप॑तिर्वि॒श्वेभ्यो॑ दे॒वेभ्यः॑। वि॒श्वे दे॒वा बृह॑स्पतये।
बृह॑स्पतिर्ब्र॒ह्मणे॑। ब्रह्म॒ भूर्भुवः॑ सु॒वः। बृह॑स्पतिर्दे॒वानां॑ ब्र॒ह्मा।
अ॒हं म॑नुष्या॒णाम्। बृह॑स्पते य॒ज्ञं गो॑पाय। इ॒दं तस्मै॑ ह॒र्म्य

करोमि। यो वो देवाश्चरति ब्रह्मचर्यम्। मेधावी दिक्षु मनसा
तपस्वी॥५७॥

अन्तर्दूतश्चरति मानुषीषु। चतुः शिखण्डा युवतिः सुपेशाः।
घृतप्रतीका भुवनस्य मध्ये। मर्मज्यमाना महते सौभगाय।
मह्यन्धुक्ष्व यजमानाय कामान्। भूमिर्भूत्वा महिमानं पुपोष।
ततो देवी वर्धयते पयांसि। यज्ञिया यज्ञं वि च यन्ति शं
च। ओषधीराप इह शक्नोरीश्व। यो मा हृदा मनसा यश्च
वाचा॥५८॥

यो ब्रह्मणा कर्मणा द्वेष्टि देवाः। यः श्रुतेन हृदयेनेष्णता च।
तस्येन्द्र वज्रेण शिरश्छिनद्भि। ऊर्णामृदु प्रथमानं स्योनम्।
देवेभ्यो जुष्टं सदानाय बर्हिः। सुवर्गे लोके यजमानं हि
धेहि। मां नाकस्य पृष्ठे परमे व्योमन्। चतुः शिखण्डा युवतिः
सुपेशाः। घृतप्रतीका वयुनानि वस्ते। साऽऽस्तीर्यमाणा महते
सौभगाय॥५९॥

सा मे धुक्ष्व यजमानाय कामान्। शिवा च मे शग्मा चैधि।
स्योना च मे सुषदा चैधि। ऊर्जस्वती च मे पयस्वती चैधि।
इषमूर्ज मे पिन्वस्व। ब्रह्म तेजो मे पिन्वस्व। क्षत्रमोजो मे
पिन्वस्व। विशं पुष्टि मे पिन्वस्व। आयुरन्नाद्यम्मे पिन्वस्व।
प्रजां पशून्मे पिन्वस्व॥६०॥

अस्मिन् यज्ञ उपभूय इन्नु मे। अविक्षोभाय परिधीं दधामि।

ध॒र्ता ध॒रुणो ध॒री॒यान्। अ॒ग्निर्द्वे॒षाँ॑सि॒ निरि॒तो नु॑दातै।
 वि॒च्छि॒न॒न्नि वि॒धृती॑भ्या॒ स॒प॒त्नान्। जा॒तान्भ्रातृ॑व्यान् ये
 च॑ ज॒नि॒ष्यमा॑णाः। वि॒शो य॒त्राभ्यां॑ वि॒ध॒माम्ये॑नान्। अ॒ह॑
 स्वाना॑मु॒त्त॒मोऽसा॑नि दे॒वाः। वि॒शो य॒त्रे नु॑द॒माने॒ अरा॑तिम्।
 वि॒श्वं पा॒प्मान॒मम॑तिं दु॒र्मरा॑युम्॥६१॥

सीद॑न्ती दे॒वी सु॑कृ॒तस्य॑ लो॒के। धृती॑ स्थो वि॒धृती॑
 स्व॒धृती॑। प्रा॒णान्मयि॑ धा॒रय॑तम्। प्र॒जाम्मयि॑ धा॒रय॑तम्।
 प॒शून्मयि॑ धा॒रय॑तम्। अ॒यं प्र॑स्तर उ॒भय॑स्य ध॒र्ता। ध॒र्ता
 प्र॑या॒जाना॑मु॒तानू॑या॒जाना॑म्। स दा॑धार स॒मिधो॑ वि॒श्वरू॑पाः।
 तस्मि॑न्श्चु॒चो अ॒ध्या सा॑दयामि। आ रो॑ह प॒थो जु॑हु
 दे॒वया॑नान्॥६२॥

य॒त्रर्ष॑यः प्रथ॒मजा॑ ये पु॒रा॒णाः। हि॒र॒ण्य॒पक्षा॑ऽजि॒रा
 सम्भृ॑ताङ्गा। वहा॑सि मा सु॒कृतां॑ य॒त्र लो॒काः। अवा॒हं बा॑ध
 उप॒भृता॑ स॒प॒त्नान्। जा॒तान्भ्रातृ॑व्यान् ये च॑ ज॒नि॒ष्यमा॑णाः।
 दो॒है य॒ज्ञं सु॑दु॒घा॒मिव॑ धे॒नुम्। अ॒हमु॑त्त॒रो भू॑यासम्।
 अध॑रे॒ मथ्स॑प॒त्नाः। यो मा॑ वा॒चा मन॑सा दु॒र्मरा॑युः।
 हु॒दाऽरा॑ती॒याद॑भि॒दास॑दग्ने॥६३॥

इ॒दम॑स्य चि॒त्तम॑ध॒रं ध्रु॑वा॒याः। अ॒हमु॑त्त॒रो भू॑यासम्। अध॑रे॒
 मथ्स॑प॒त्नाः। ऋ॒षभो॑ऽसि शा॒क॒रः। घृ॒ताची॑ना॒ सूनुः॑।
 प्रि॒येण॒ नाम्ना॑ प्रि॒ये स॑द॒सि सी॑द। स्यो॒नो मे॑ सी॒द सु॑ष॒दः
 पृथि॒व्याम्। प्रथ॑यि प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑ सु॒वर्गे॑ लो॒के। दि॒वि सी॑द

पृथिव्यामन्तरिक्षे। अहमुत्तरो भूयासम्॥६४॥

अधरे मत्सपत्नाः। इयं स्थाली घृतस्य पूर्णा। अच्छिन्नपयाः
शतधार उत्सः। मारुतेन शर्मणा दैव्येन। यज्ञोऽसि सर्वतः
श्रितः। सर्वतो मां भूतं भविष्यच्छ्रयताम्। शतम्मे
सन्त्वाशिषः। सहस्रम्मे सन्तु सूनृताः। इरावतीः पशुमतीः।
प्रजापतिरसि सर्वतः श्रितः॥६५॥

सर्वतो मां भूतं भविष्यच्छ्रयताम्। शतं मे सन्त्वाशिषः। सहस्रं
मे सन्तु सूनृताः। इरावतीः पशुमतीः। इदमिन्द्रियममृतं
वीर्यम्। अनेनेन्द्राय पशवोऽचिकिथ्सन्। तेन देवा अवतोपु
माम्। इहेषमूर्जं यशः सह ओजः सनेयम्। शृतं मयि
श्रयताम्। यत्पृथिवीमचरत्तत्प्रविष्टम्॥६६॥

येनासिश्चद्वलमिन्द्रे प्रजापतिः। इदन्तच्छुक्रं मधु वाजिनीवत्।
येनोपरिष्ठादधिनोन्महेन्द्रम्। दधि माग्धिनोतु। अयं वेदः
पृथिवीमन्विन्दत्। गुहां सतीङ्गहने गह्वरेषु। स विन्दतु
यजमानाय लोकम्। अच्छिद्रं यज्ञं भूरिकर्मा करोतु।
अयं यज्ञः समसदद्धविष्मान्। ऋचा साम्ना यजुषा
देवताभिः॥६७॥

तेन लोकान्त्सूर्यवतो जयेम। इन्द्रस्य सुख्यममृतत्वमश्याम्।
यो नः कनीय इह कामयातै। अस्मिन् यज्ञे यजमानाय
मह्यम्। अप तमिन्द्राग्नी भुवनान्नुदेताम्। अहं प्रजां वीरवतीं

विदेय। अग्रे वाजजित्। वाजं त्वा सरिष्यन्तम्। वाजं जेष्यन्तम्। वाजिनं वाजजितम्॥६८॥

वाजजित्यायै सं माज्मि। अग्निमन्नादमन्नाद्याय। उपहूतो द्यौः पिता। उप मान्द्यौः पिता ह्वयताम्। अग्निराग्नीध्रात्। आयुषे वर्चसे। जीवात्वै पुण्याय। उपहूता पृथिवी माता। उप मां माता पृथिवी ह्वयताम्। अग्निराग्नीध्रात्॥६९॥

आयुषे वर्चसे। जीवात्वै पुण्याय। मनो ज्योतिर्जुषतामाज्यम्। विच्छिन्नं यज्ञं समिमं दधातु। बृहस्पतिस्तनुतामिमन्नः। विश्वे देवा इह मादयन्ताम्। यन्ते अग्न आवृश्चामि। अहं वा क्षिपितश्चरन्। प्रजां च तस्य मूलं च। नीचैर्देवा नि वृश्चत॥७०॥

अग्रे यो नोऽभिदासति। समानो यश्च निष्ठः। इध्मस्यैव प्रक्षायतः। मा तस्योच्छेषि किञ्चन। यो मान्द्वेष्टि जातवेदः। यश्चाहन्द्वेष्टि यश्च माम्। सर्वाऽस्तानग्रे सन्दह। याऽश्चाहन्द्वेष्टि ये च माम्। अग्रे वाजजित्। वाजं त्वा ससृवाऽसम्॥७१॥

वाजं जिगिवाऽसम्। वाजिनं वाजजितम्। वाजजित्यायै सम्माज्मि। अग्निमन्नादमन्नाद्याय। वेदिर्बर्हिः शृतं हविः। इध्मः परिधयः स्रुचः। आज्यं यज्ञ ऋचो यजुः। याज्याश्च वषट्काराः। सम्मे सन्नतयो नमन्ताम्। इध्मसन्नहने हुते॥७२॥

दिवः खीलोऽवततः। पृथिव्या अध्युत्थितः। तेनां
सहस्रकाण्डेन। द्विषन्तं शोचयामसि। द्विषन्मे बहु
शोचतु। ओषधे मो अहं शुचम्। यज्ञं नमस्ते यज्ञ।
नमो नमश्च ते यज्ञ। शिवेन मे सन्तिष्ठस्व। स्योनेन मे
सन्तिष्ठस्व॥७३॥

सुभूतेन मे सन्तिष्ठस्व। ब्रह्मवर्चसेन मे सन्तिष्ठस्व।
यज्ञस्यर्द्धिमनु सन्तिष्ठस्व। उप ते यज्ञं नमः। उप ते नमः।
उप ते नमः। त्रिष्फलीक्रियमाणानाम्। यो न्यङ्गो अवशिष्यते।
रक्षसां भागधेयम्। आपस्तत्र वहतादितः॥७४॥

उलूखले मुसले यच्च शूर्पे। आशिश्लेषं दृषदि यत्कपाले।
अवप्रुषो विप्रुषः संयजामि। विश्वे देवा हविरिदं जुषन्ताम्।
यज्ञे या विप्रुषः सन्ति बह्वीः। अग्नौ ताः सर्वाः स्विष्टाः सुहुता
जुहोमि। उद्यन्नद्यमित्र महः। सपत्नान्मे अनीनशः। दिवैनान्
विद्युतां जहि। निम्रोचन्नधरान्कृधि॥७५॥

उद्यन्नद्य वि नो भज। पिता पुत्रेभ्यो यथा। दीर्घायुत्वस्य
हेशिषे। तस्य नो देहि सूर्य। उद्यन्नद्य मित्रमहः। आरोहन्नुत्तरां
दिवम्। हृद्रोगम्ममं सूर्य। हरिमाणं च नाशय। शुकेषु मे
हरिमाणम्। रोपणाकांसु दध्मसि॥७६॥

अथो हारिद्रवेषु मे। हरिमाणं नि दध्मसि। उदगादयमादित्यः।
विश्वेन सहसा सह। द्विषन्तं मम रन्धयन्। मो अहं द्विषतो
रन्धम्। यो नः शपादशपतः। यश्च नः शपतः शपात्। उषाश्च

तस्मै नि॒मृ॒क्रं। सर्वं पा॒पं॑ समू॒हताम्॥७७॥

यो नः॑ स॒पत्नो॑ यो रणः॑। म॒र्तोऽभि॒दास॑न्ति दे॒वाः।
इ॒ध्मस्यै॑व प्र॒क्षाय॑तः। मा तस्योच्छे॑षि किञ्च॒न। अ॒व॒सृष्टः॑
परा॑पत। श॒रो ब्र॒ह्मसं॑शितः। गच्छा॒मित्रा॒न्प्र वि॑श।
मैषा॒ङ्कश्च॒नोच्छि॑षः॥७८॥

पतिः प्रजापतये तपस्वी वाचा सौभगाय पशून्मै पिन्वस्व दुर्मरायुं देवयानानग्रेऽन्तरिक्षेऽहमुत्तरो
भूयासं प्रजापतिरसि सर्वतः श्रितः प्रविष्टं देवताभिर्वाज्जितं पृथिवी ह्वयतामग्निराग्नीध्राद्वश्चत
ससुवांसं हुते स्योनेन मे सन्तिष्ठस्वेतः कृधि दध्मस्यूहतामृष्टौ च॥—————[६]

सक्षेदं प॑श्य। विध॑र्तरि॒दं प॑श्य। नाके॒दं प॑श्य। र॒मतिः॑
पनि॑ष्ठा। ऋ॒तं वर्षि॑ष्ठम्। अ॒मृता॒यान्या॒हुः। सूर्यो॑ वरि॑ष्ठो
अ॒क्षभिर्वि॒भाति॑। अनु॒ द्यावा॑पृथि॒वी दे॒वपु॑त्रे। दी॒क्षाऽसि॑
तप॑सो॒ योनिः॑। तपो॑ऽसि॒ ब्रह्म॑णो॒ योनिः॑॥७९॥

ब्रह्मा॑सि क्ष॒त्रस्य॑ योनिः। क्ष॒त्रम॑स्य॒तस्य॑ योनिः। ऋ॒तम॑सि
भूरा र॑भे। श्र॒द्धां मन॑सा। दी॒क्षान्त॑प॒सा। वि॒श्वस्य॑
भुव॑न॒स्याधि॑प॒त्नीम्। सर्वे॑ कामा॒ यज॑मानस्य सन्तु। वात॑
प्रा॒णं मन॑साऽन्वा र॑भामहे। प्रजा॑पतिं॒ यो भुव॑नस्य गो॒पाः।
स नो॑ मृ॒त्योस्त्राय॑तां पा॒त्वहं॑सः॥८०॥

ज्यो॒ग्जी॒वा ज॒राम॑शीमहि। इन्द्रं॑ शा॒क्र गाय॑त्रीं प्र प॑द्ये। तान्ते॑
युन॑ज्मि। इन्द्रं॑ शा॒क्र त्रि॒ष्टुभं॑ प्र प॑द्ये। तान्ते॑ युन॑ज्मि। इन्द्रं॑
शा॒क्र ज॒गतीं॑ प्र प॑द्ये। तान्ते॑ युन॑ज्मि। इन्द्रं॑ शा॒क्रानु॑ष्टुभं॑

प्र पंचे। तान्ते युनज्मि। इन्द्रं शाक्कर पङ्क्तिं प्रपंचे॥८१॥

तान्ते युनज्मि। आऽहन्दीक्षामरुहमृतस्य पत्नीम्। गायत्रेण
छन्दसा ब्रह्मणा च। ऋतं सत्येऽधायि। सत्यमृतेऽधायि।
ऋतं च मे सत्यञ्चाभूताम्। ज्योतिरभूवः सुवर्गमम्।
सुवर्गं लोकं नाकस्य पृष्ठम्। ब्रध्नस्य विष्टपमगमम्। पृथिवी
दीक्षा॥८२॥

तयाऽग्निर्दीक्षया दीक्षितः। ययाऽग्निर्दीक्षया दीक्षितः। तया
त्वा दीक्षया दीक्षयामि। अन्तरिक्षन्दीक्षा। तया वायुर्दीक्षया
दीक्षितः। यया वायुर्दीक्षया दीक्षितः। तया त्वा दीक्षया
दीक्षयामि। द्यौर्दीक्षा। तयाऽऽदित्यो दीक्षया दीक्षितः।
ययाऽऽदित्यो दीक्षया दीक्षितः॥८३॥

तया त्वा दीक्षया दीक्षयामि। दिशो दीक्षा। तया चन्द्रमा
दीक्षया दीक्षितः। यया चन्द्रमा दीक्षया दीक्षितः। तया त्वा
दीक्षया दीक्षयामि। आपो दीक्षा। तया वरुणो राजा दीक्षया
दीक्षितः। यया वरुणो राजा दीक्षया दीक्षितः। तया त्वा
दीक्षया दीक्षयामि। ओषधयो दीक्षा॥८४॥

तया सोमो राजा दीक्षया दीक्षितः। यया सोमो राजा दीक्षया
दीक्षितः। तया त्वा दीक्षया दीक्षयामि। वाग्दीक्षा। तया
प्राणो दीक्षया दीक्षितः। यया प्राणो दीक्षया दीक्षितः। तया
त्वा दीक्षया दीक्षयामि। पृथिवी त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षताम्।
अन्तरिक्षं त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षताम्। द्यौस्त्वा दीक्षमाणमनु

दीक्षताम्॥८५॥

दिशंस्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। आपंस्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। ओषधयस्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। वाक्का दीक्षमाणमनु दीक्षताम्। ऋचंस्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। सामानि त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। यजूंषि त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। अहंश्च रात्रिश्च। कृषिश्च वृष्टिश्च। त्विषिश्चापचितिश्च॥८६॥

अपश्चौषधयश्च। ऊर्क् सूनृतां च। तास्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। स्वे दक्षे दक्षपितेह सीद। देवानां सुम्नो महते रणाय। स्वासस्थस्तनुवा संविशस्व। पितेवैधि सूनव आ सुशेवः। शिवो मां शिवमा विश। सत्यम् आत्मा। श्रद्धा मेऽक्षितिः॥८७॥

तपो मे प्रतिष्ठा। सवितृप्रसूता मां दिशो दीक्षयन्तु। सत्यमस्मि। अहं त्वदस्मि मदसि त्वमेतत्। ममांसि योनिस्तव योनिरस्मि। ममैव सन्वहं हव्यान्यग्ने। पुत्रः पित्रे लोककृज्जातवेदः। आजुह्वानः सुप्रतीकः पुरस्तात्। अग्ने स्वां योनिमा सीद साध्या। अस्मिन्सधस्थे अध्युत्तरस्मिन्॥८८॥

विश्वे देवा यजमानश्च सीदत। एकमिषे विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। द्वे ऊर्जे विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। त्रीणि व्रताय विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। चत्वारि मायोभवाय विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। पञ्च पशुभ्यो विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। षड्रायस्पोषाय विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। सप्त

सप्तभ्यो होत्राभ्यो विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। सखायः सप्तपदा
अभूम। सख्यन्ते गमेयम्॥८९॥

सख्यात्ते मा योषम्। सख्यान्मे मा योष्ठाः। साऽसि सुब्रह्मण्ये।
तस्यास्ते पृथिवी पादः। साऽसि सुब्रह्मण्ये। तस्यास्तेऽन्तरिक्षं
पादः। साऽसि सुब्रह्मण्ये। तस्यास्ते द्यौः पादः। साऽसि
सुब्रह्मण्ये। तस्यास्ते दिशः पादः॥९०॥

पुरोरजास्ते पञ्चमः पादः। सा न इषमूर्जन्युक्ष्व। तेजं
इन्द्रियम्। ब्रह्मवर्चसमन्नाद्यम्। वि मिमे त्वा पर्यस्वतीम्।
देवानां धेनुः सुदुधामनपस्फुरन्तीम्। इन्द्रः सोमं पिबतु।
क्षेमो अस्तु नः। इमान्नराः कृणुत वेदिमेत्य। वसुमती
रुद्रवतीमादित्यवतीम्॥९१॥

वर्ष्मन्दिवः। नाभां पृथिव्याः। यथाऽयं यजमानो न रिष्येत्।
देवस्य सवितुः सवे। चतुः शिखण्डा युवतिः सुपेशाः।
घृतप्रतीका भुवनस्य मध्ये। तस्याः सुपर्णावधि यौ
निविष्टौ। तयोर्देवानामधि भागधेयम्। अप जन्यं भयं नुद।
अपं चक्राणि वर्तय। गृहः सोमस्य गच्छतम्। न वा उ
वेतन्म्रियसे न रिष्यसि। देवाः इदैषि पृथिभिः सुगेभिः।
यत्र यन्ति सुकृतो नापि दुष्कृतः। तत्र त्वा देवः संविता
दधातु॥९२॥

ब्रह्मणो योनिरहंसः पङ्क्तिं प्रपद्ये दीक्षा ययाऽऽदित्यो दीक्षया दीक्षितस्तया त्वा दीक्षया

दीक्षया॒म्योष॑धयो दी॒क्षा द्यौस्त्वा दीक्ष॑माण॒मनुं दीक्ष॑ता॒मप॑चिति॒श्चाक्षि॑तिरुत्तर॒स्मिन्गमे॑यं दि॒शः पाद॑
आदित्य॑वर्ती व॒र्तय॑ पञ्च॑ च॥ [७]

यद॒स्य पा॒रे रज॑सः। शु॒क्रञ्चो॒तिरजा॑यत। तन्नः॑ पर्ष॒दति॒
द्विषः॑। अ॒ग्ने वैश्वान॑र॒ स्वाहा॑। यस्मा॑द्भीषा॒ऽवाशि॑ष्ठाः। ततो॑ नो
अभ॑यं कृधि। प्र॒जाभ्यः॑ सर्वा॑भ्यो मृड। नमो॑ रु॒द्राय॑ मी॒दुषे॑।
यस्मा॑द्भीषा न्यष॑दः। ततो॑ नो अभ॑यं कृधि॥९३॥

प्र॒जाभ्यः॑ सर्वा॑भ्यो मृड। नमो॑ रु॒द्राय॑ मी॒दुषे॑। उदु॑स्र तिष्ठ
प्रति॑तिष्ठ॒ मारि॑षः। मेमं॑ य॒ज्ञं यज॑मानं च रीरिषः। सु॒वर्गे
लो॒के यज॑मान॒ः हि धे॑हि। शन्न॑ एधि द्विपदे॒ शं चतु॑ष्पदे।
यस्मा॑द्भीषा॒ऽवैपि॑ष्ठाः पु॒लायि॑ष्ठाः स॒मज्ञा॑स्थाः। ततो॑ नो अभ॑यं
कृधि। प्र॒जाभ्यः॑ सर्वा॑भ्यो मृड। नमो॑ रु॒द्राय॑ मी॒दुषे॑॥९४॥

य इ॒दम॑कः। तस्मै॑ नमः। तस्मै॑ स्वाहा॑। न वा उ॒वेत॑न्म्रियसे।
आशा॑नान्त्वा वि॒श्वा आशाः॑। य॒ज्ञस्य॑ हि स्थ ऋ॒त्वि॒यौ।
इन्द्रा॑ग्नी चे॒तन॑स्य च। हु॒ताहु॑तस्य॒ तृप्य॑तम्। अहु॑तस्य हु॒तस्य॑
च। हु॒तस्य॑ चाहु॑तस्य च। अहु॑तस्य हु॒तस्य॑ च। इन्द्रा॑ग्नी
अ॒स्य सोम॑स्य। वी॒तं पि॑बतं जुषे॒थाम्। मा यज॑मान॒न्तमो॑
विद॑त्। म॒र्त्विजो॑ मो इ॒माः प्र॒जाः। मा यः सोम॑मि॒मं पि॑बात्।
स॒ः सृष्ट॑मु॒भयं॑ कृतम्॥९५॥

कृधि॑ मी॒दुषे॑ऽहु॒तस्य॑ च सप्त॑ च॥ [८]

अ॒ना॒गस॑स्त्वा व॒यम्। इन्द्रे॑ण॒ प्रेषि॑ता॒ उप। वा॒युष्टे॑

अस्त्व॑श॒भूः। मि॒त्रस्ते॑ अस्त्व॑श॒भूः। वरु॑णस्ते
 अस्त्व॑श॒भूः। अपा॑क्षया॒ ऋत॑स्य गर्भाः। भुव॑नस्य
 गोपाः॒ श्येना॑ अतिथयः। पर्व॑तानाङ्क॒कुभः॑ प्र॒युतो॑ नपातारः।
 व॒श्रुनेन्द्र॑ ह्ययत। घोषे॒णामी॑वा॒श्चात॑यत॥९६॥

यु॒क्ताः स्थ॒ वह॑त। दे॒वा ग्रा॑वा॒ण इन्द्रु॑रिन्द्र॒ इत्य॑वादिषुः।
 एन्द्र॑मचुच्यवुः पर॒मस्याः॑ परा॒वतः॑। आऽस्मा॑त्स॒धस्था॑त्।
 ओरोर॑न्तरि॒क्षात्। आ सु॑भू॒तम॑सुषवुः। ब्र॒ह्मव॑र्चसं म॒
 आसु॑षवुः। स॒मरे॑ रक्षा॑स्यवधिषुः। अप॑हतं ब्रह्म॒ज्यस्या॑।
 वाक् त्वा॒ मन॑श्च श्रीणीताम्॥९७॥

प्रा॒णश्च॑ त्वाऽपा॒नश्च॑ श्रीणीताम्। चक्षु॑श्च त्वा॒ श्रोत्रं॑ च
 श्रीणीताम्। दक्ष॑श्चत्वा॒ बलं॑ च श्रीणीताम्। ओज॑श्च त्वा॒
 सह॑श्च श्रीणीताम्। आयु॑श्च त्वाऽज॒रा च॑ श्रीणीताम्। आ॒त्मा
 च॑ त्वा त॒नूश्च॑ श्रीणीताम्। श्रु॒तोऽसि॑ श्रु॒तं कृ॑तः। श्रु॒ताय॑
 त्वा श्रु॒तेभ्य॑स्त्वा। यमिन्द्र॑मा॒हुर्वरु॑णं यमा॒हुः। यम्मि॒त्रमा॒हुर्यमु॑
 स॒त्यमा॒हुः॥९८॥

यो दे॒वानां॑ दे॒वत॑मस्तपो॒जाः। तस्मै॑ त्वा॒ तेभ्य॑स्त्वा। मयि॒
 त्यदिन्द्रि॑यम्महत्। मयि॒ दक्षो॑ मयि॒ ऋतुः॑। मयि॑ धायि
 सु॒वीर्य॑म्। त्रि॒शु॒घ्मो वि॑ भा॒तु मे॑। आकू॑त्या॒ मन॑सा
 स॒ह। वि॒राजा॒ ज्योति॑षा स॒ह। य॒ज्ञेन॒ पय॑सा स॒ह। तस्य॑
 दोह॑मशीमहि॥९९॥

तस्यं सु॒म्रमं॑शीमहि। तस्यं भ॒क्षमं॑शीमहि। वाग्जु॑षा॒णा
सोम॑स्य तृप्यतु। मि॒त्रो जना॑न्प्र स मि॒त्र। यस्मा॑न्न जा॒तः
परो॑ अन्यो अस्ति। य आ॑वि॒वेश॒ भुव॑नानि वि॒श्वौ। प्र॒जाप॑तिः
प्र॒जया॑ संवि॒दानः। त्रीणि॑ ज्योती॑षि सचते स षोड॒शी।
ए॒ष ब्र॒ह्मा य ऋ॒त्वियः॑। इन्द्रो॑ नाम॑ श्रुतो ग॒णे॥१००॥

प्र ते॑ म॒हे वि॒दथे॑ श॒सिष॑ ह॒री। य ऋ॒त्वियः॑ प्र ते॑
वन्वे। व॒नुषो॑ हर्य॒तम्म॑दम्। इन्द्रो॑ नाम॑ घृ॒तन्न॑यः। हरि॑भि॒श्चारु॑
सेच॑ते। श्रुतो ग॒ण आ त्वा॑ वि॒शन्तु॑। हरि॑व॒र्षसृ॒ङ्गिरः॑।
इन्द्रा॑धि॒पते॑ऽधि॒पति॑स्त्वं दे॒वाना॑मसि। अधि॑पति॒म्माम्।
आयु॑ष्मन्तं॒ वर्च॑स्वन्तम्मनु॒ष्येषु॑ कुरु॥१०१॥

इन्द्र॑श्च स॒म्राड्व॑रुणश्च॒ राजा॑। तौ ते॑ भ॒क्षं च॑क्रतुरग्रं ए॒तम्।
तयो॑रनु॒ भक्षं॑ भ॒क्षयामि॑। वाग्जु॑षा॒णा सोम॑स्य तृप्यतु।
प्र॒जाप॑तिर्वि॒श्वक॑र्मा। तस्य॒ मनो॑ दे॒वं य॒ज्ञेन॑ रा॒ध्यासम्॑।
अ॒र्थेगा॑ अ॒स्य ज॑हितः। अ॒व॒सान॑पतेऽव॒सान॑म्मे वि॒न्द। नमो॑
रु॒द्राय॑ वास्तो॒ष्पत॑ये। आय॑ने वि॒द्रव॑णे॥१०२॥

उ॒द्याने॑ यत्प॒राय॑णे। आ॒वर्त॑ने वि॒वर्त॑ने। यो गो॑पा॒यति॑
त॑ ह॒वे। यान्य॑पा॒मित्या॑न्यप्र॒तीत्ता॑न्यस्मि॑। य॒मस्य॑ ब॒लिना॑
चरा॑मि। इ॒हैव॑ सन्तः॒ प्रति॑ तद्या॑तयामः। जी॒वा जी॒वेभ्यो॑ नि
ह॑राम ए॒नत्। अ॒नृणा॑ अ॒स्मिन्न॑नृणाः पर॑स्मिन्। तृती॑ये लो॒के
अ॒नृणाः॑ स्या॑म। ये दे॒व्याना॑ उ॒त पि॑तृयाणाः॥१०३॥

सर्वान्पथो अ॒नृणा आक्षी॑येम। इ॒दमू॒नु श्रेयो॑ऽव॒सान॒मा ग॑न्म।
 शिवे॒ नो द्यावा॑पृथि॒वी उ॒भे इ॒मे। गोम॒द्धन॑व॒दश्व॑व॒दूर्ज॑स्वत्।
 सु॒वीरा॑ वी॒रैरनु॑ सञ्च॑रेम। अ॒र्कः प॒वित्र॑ꣳ रज॑सो वि॒मानः॑।
 पु॒नाति॑ दे॒वाना॑म्भुव॑नानि वि॒श्वा। द्यावा॑पृथि॒वी पय॑सा
 संवि॒दाने। घृ॒तं दु॑हाते अ॒मृतं॑ प्रपी॑ने। प॒वित्र॑म॒र्को रज॑सो
 वि॒मानः॑। पु॒नाति॑ दे॒वाना॑म्भुव॑नानि वि॒श्वा। सुव॒ज्योति॑र्यशो
 म॒हत्। अ॒शीम॑हि गा॒धमु॑त प्र॒तिष्ठा॑म्॥१०४॥

चा॒त॒य॒त श्री॑णी॒ताꣳ स॒त्यमा॑ह॒रशी॑महि गु॒णे कुरु॑ वि॒द्रव॑णे पि॒तृया॑णां अ॒र्को रज॑सो वि॒मान॒स्त्रीणि॑
 च॥

[९]

उद॑स्ताम्प॒सीथ्स॑वि॒ता मि॒त्रो अ॑र्य॒मा। सर्वा॑न्मि॒त्रान॑वधी॒द्युगे॑न।
 बृ॒हन्त॑म्मा॒मकर॑द्वी॒रव॑न्तम्। र॒थन्त॑रे श्र॑यस्व॒ स्वाहा॑ पृथि॒व्याम्।
 वा॒मदे॒व्ये श्र॑यस्व॒ स्वाहा॑ऽन्तरि॑क्षे। बृ॒हति॑ श्र॑यस्व॒ स्वाहा॑
 दि॒वि। बृ॒हता॑ त्वोप॑स्त॒भ्रोमि॑। आ त्वा॑ ददे॒ यश॑से वी॒र्या॑य च।
 अ॒स्मास्व॑घ्नि॒या यू॒यं द॑धाथेन्द्रि॒यं पयः॑। यस्ते॑ द्र॒फ्सो॑ यस्त॑
 उद॑रू॒षः॥१०५॥

दै॒व्यः के॒तुर्वि॑श्व॒म्भुव॑नमावि॒वेश॑। स नः॑ पा॒ह्यरि॑ष्ठ्यै॒ स्वाहा॑।
 अनु॑ मा॒ सर्वो॑ य॒ज्ञोऽय॑मे॒तु। वि॒श्वे दे॒वा म॒रुतः॑ सा॒मार्कः॑।
 आ॒प्रि॒यश्छ॑न्दा॒सि नि॒विदो॑ यजू॒षि। अ॒स्यै पृ॑थि॒व्यै
 यद्य॑ज्ञि॒यम्। प्र॒जाप॑तेर्व॒र्तनि॑मनु॒ वर्त॑स्व। अनु॑वी॒रैरनु॑
 रा॒ध्याम॑ गो॒भिः। अ॒न्वश्चै॒रनु॑ स॒र्वैरु॑ पु॒ष्टैः। अनु॑ प्र॒जया॑-

ऽन्विन्द्रियेण॥१०६॥

दे॒वा नो॑ य॒ज्ञमृ॑जुधा न॑यन्तु। प्र॒ति॒क्ष॒त्रे प्र॒ति॒ति॒ष्ठामि॑ रा॒ष्ट्रे।
प्र॒त्य॒श्वेषु॑ प्र॒ति॒ति॒ष्ठामि॑ गो॒षु। प्र॒ति प्र॒जायां॑ प्र॒ति॒ति॒ष्ठामि॑
भ॒व्यै। वि॒श्वम॒न्याऽभि॑ वावृ॒धे। तद॒न्यस्या॒मधि॑श्रितम्। दि॒वे
च॑ वि॒श्वक॑र्मणे। पृ॒थि॒व्यै चा॑करं॒ नमः॑। अ॒स्का॒न्द्यौः पृ॒थि॒वीम्।
अ॒स्का॒नृष॑भो युवा॒गाः॥१०७॥

स्क॒न्ने॒मा वि॒श्वा भु॑व॒ना। स्क॒न्नो य॒ज्ञः प्र॑ ज॒नय॑तु।
अ॒स्का॒नज॑नि॒ प्राज॑नि। आ स्क॒न्नाज्जा॑यते॒ वृषा॑। स्क॒न्नात्प्र॑
ज॒निषी॑महि। ये दे॒वा येषा॑मि॒दम्भा॑ग॒धेय॑म्ब॒भूव॑। येषां॑ प्र॒याजा॑
उ॒तानू॑या॒जाः। इन्द्र॑ज्ये॒ष्ठेभ्यो॑ वरु॒णरा॑ज॒भ्यः। अ॒ग्नि॒होतृ॑भ्यो
दे॒वेभ्यः॑ स्वाहा॑। उ॒त त्या नो॑ दि॒वा म॒तिः॥१०८॥

अ॒दि॒तिरू॒त्या ग॑मत्। सा श॒न्ताची॑ म॒यस्कर॑त्। अप॒
स्त्रि॒धः। उ॒त त्या दै॒व्या भि॑ष॒जा। श॒न्नस्कर॑तो अ॒श्विना॑।
यू॒याता॑म॒स्मद्र॑पः। अप॒ स्त्रि॒धः। श॒म॒ग्निर॒ग्निभि॑स्करत्।
श॒न्नस्त॑पतु॒ सूर्यः॑। शं वा॒तो वा॒त्वर॑पाः॥१०९॥

अप॒ स्त्रि॒धः। तदि॒त्पदं॑ न वि॒चि॒केत॑ वि॒द्वान्। यन्मृ॑तः पुन॑र॒प्येति॑
जी॒वान्। त्रि॒वृ॒द्यद्भु॑वनस्य रथ॒वृत्। जी॒वो गर्भो॑ न मृ॑तः स
जी॒वात्। प्र॒त्य॒स्मै पि॑पी॒षते॑। वि॒श्वानि॑ वि॒दुषे॑ भर। अ॒र॒ङ्ग॒माय॑
जग॑म॒वे। अप॑श्चाद्द॒ध्वने॑ नरै॑। इन्द्रु॑रिन्द्रुमवा॒गात्। इन्द्रो॑रिन्द्रो॒-
ऽपा॑त्। तस्य॑ त इन्द्र॒विन्द्र॑पी॒तस्य॑ मधु॒मतः॑। उप॑हू॒तस्यो॑प॒हूतो॑
भक्ष॑यामि॥११०॥

उदरुष इन्द्रियेण गा मतिररुपा अंगात्रीणि च॥ ————— [१०]

ब्रह्मं प्रतिष्ठा मनसो ब्रह्मं वाचः। ब्रह्मं यज्ञानां
हविषामाज्यस्य। अतिरिक्तं कर्मणो यच्च हीनम्। यज्ञः
पर्वाणि प्रतिरन्नेति कल्पयन्। स्वाहाकृताऽऽहुतिरेतु
देवान्। आश्रावितमृत्याश्रावितम्। वर्षद्वृतमृत्यनूक्तं च यज्ञे।
अतिरिक्तं कर्मणो यच्च हीनम्। यज्ञः पर्वाणि प्रतिरन्नेति
कल्पयन्। स्वाहाकृताऽऽहुतिरेतु देवान्॥१११॥

यद्वो देवा अतिपादयानि। वाचा चित्प्रयतन्देवहेडनम्। अरायो
अस्मां अभिदुच्छुनायते। अन्यत्रास्मन्मरुतस्तन्निधेतन। ततं
म आपस्तदुं तायते पुनः। स्वादिष्ठा धीतिरुचथाय शस्यते।
अयं समुद्र उत विश्वभेषजः। स्वाहाकृतस्य समुतृष्णुतर्भुवः।
उद्वयं तमसस्परि। उदुत्यं चित्रम्॥११२॥

इमम्मे वरुण तत्त्वां यामि। त्वन्नो अग्ने स त्वन्नो अग्ने।
त्वमग्ने अयासि प्रजापते। इमञ्जीवेभ्यः परिधिं दधामि।
मैषान्गुगादपरो अर्धमेतम्। शतञ्जीवन्तु शरदः पुरूचीः। तिरो
मृत्युं दधतां पर्वतेन। इष्टेभ्यः स्वाहा वषडनिष्टेभ्यः स्वाहा।
भेषजं दुरिष्ट्यै स्वाहा निष्कृत्यै स्वाहा। दौराध्यै स्वाहा
दैवीभ्यस्तनूभ्यः स्वाहा॥११३॥

ऋद्धौ स्वाहा समृद्धौ स्वाहा। यतं इन्द्र भयामहे। ततो नो
अभयं कृधि। मघवञ्छुग्धि तव तन्न ऊतयै। वि द्विषो वि

मृधो जहि। स्वस्तिदा विशस्पतिः। वृत्रहा वि मृधो वशी।
वृषेन्द्रः पुर एतु नः। स्वस्तिदा अभयङ्करः। आभिर्गीर्भिर्यदतो
न ऊनम्॥११४॥

आप्यायय हरिवो वर्धमानः। यदा स्तोतृभ्यो महि गोत्रा
रुजासि। भूयिष्ठभाजो अर्धं ते स्याम। अनाज्ञातं यदाज्ञातम्।
यज्ञस्य क्रियते मिथुं। अग्ने तदस्य कल्पय। त्वं हि
वेत्थं यथातथम्। पुरुषसम्मितो यज्ञः। यज्ञः पुरुषसम्मितः।
अग्ने तदस्य कल्पय। त्वं हि वेत्थं यथातथम्। यत्पाकत्रा
मनसा दीनदक्षा न। यज्ञस्य मन्वते मर्तासः। अग्निष्टद्धोता
ऋतुविद्विजानन्। यजिष्ठो देवां ऋतुशो यजाति॥११५॥

देवाश्चित्रं तनूभ्यः स्वाहो नं पुरुषसम्मितोऽग्ने तदस्य कल्पय पञ्च च॥—————[११]

यदेवा देवहेडनम्। देवासश्चकृमा वयम्। आदित्यास्तस्मान्मा
मुञ्चत। ऋतस्यर्तेन मामुत। देवा जीवनकाम्या यत्। वाचा-
ऽनृतमूदिम। अग्निर्मा तस्मादेनसः। गार्हपत्यः प्रमुञ्चतु।
दुरिता यानि चकृमा। करोतु मामनेनसम्॥११६॥

ऋतेन द्यावापृथिवी। ऋतेन त्वं संरस्वति। ऋतान्मा
मुञ्चतां हंसः। यदन्यकृतमारिम। सजातशंसादुत वा
जामिशंसात्। ज्यायंसः शंसादुत वा कनीयसः।
अनाज्ञातं देवकृतं यदेनः। तस्मात्त्वमस्माञ्जातवेदो मुमुग्धि।
यद्वाचा यन्मनसा। बाहुभ्यामूरुभ्यामष्टीवज्ज्याम्॥११७॥

शिश्नैर्यदनृतश्चकृमा वयम्। अग्निर्मा तस्मादेनसः।

यद्धस्ताभ्याश्चक्र किल्बिषाणि। अक्षाणां वृग्मुपजिघ्रमानः।
 दूरेपश्या च राष्ट्रभृच्च। तान्यप्सरसावनुदत्तामृणानि।
 अदीव्यवृणं यदहश्चकार। यद्वादास्यन्त्सञ्जगारा जनैर्भ्यः।
 अग्निर्मा तस्मादेनसः। यन्मयि माता गर्भे सति॥११८॥

एनश्चकार यत्पिता। अग्निर्मा तस्मादेनसः। यदा पिपेष मातरं
 पितरम्। पुत्रः प्रमुदितो धयन्। अहिंसितौ पितरौ मया
 तत्। तदग्रे अनृणो भवामि। यदन्तरिक्षं पृथिवीमुत द्याम्।
 यन्मातरं पितरं वा जिहिंसिम। अग्निर्मा तस्मादेनसः।
 यदाशसा निशसा यत्पराशसा॥११९॥

यदेनश्चकृमा नूतनं यत्पुराणम्। अग्निर्मा तस्मादेनसः। अति
 क्रामामि दुरितं यदेनः। जहामि रिप्रं परमे सधस्थे। यत्र यन्ति
 सुकृतो नापि दुष्कृतः। तमा रोहामि सुकृतां नु लोकम्। त्रिते
 देवा अमृजतैतदेनः। त्रित एतन्मनुष्येषु मामृजे। ततो मा यदि
 किञ्चिदानशे। अग्निर्मा तस्मादेनसः॥१२०॥

गार्हपत्यः प्रमुञ्चतु। दुरिता यानि चकृम। करोतु
 मामनेनसम्। दिवि जाता अप्सु जाताः। या जाता
 ओषधीभ्यः। अथो या अग्निजा आपः। ता नः शुन्धन्तु
 शुन्धनीः। यदापो नक्तं दुरितश्चराम। यद्वा दिवा नूतनं
 यत्पुराणम्। हिरण्यवर्णास्तत् उत्पुनीत नः। इमम्मे
 वरुण तत्त्वा यामि। त्वन्नो अग्ने स त्वन्नो अग्ने। त्वमग्ने

अयासि॥१२१॥

अनेनसंमष्टीवद्वा१ सति पंगुशसांऽऽनशेऽग्निर्मा तस्मादेनंसः पुनीत नृस्त्रीणि च (यदेवा देवा ऋतेन सजातशःसाद्यद्वाचा यद्धस्ताभ्यामदीव्यं यन्मयि माता यदा पिपेष यदन्तरिक्षं यदाशसाऽति क्रामामि त्रिते देवा दिवि जाता अप्सु जाता यदाप इमम्मे वरुण तत्त्वा यामि त्वन्नो अग्ने स त्वन्नो अग्ने त्वमग्ने अयासि।)॥—————[१२]

यत्ते ग्राव्णा चिच्छिदुः सोम राजन्। प्रियाण्यङ्गानि स्वर्धिता परू१षि। तथ्सन्धस्वाज्येनोत वर्धयस्व। अनागसो अधमिथ्सङ्घयेम। यत्ते ग्रावा बाहुच्युतो अचुच्यवुः। नरो यत्ते दुदुहुर्दक्षिणेन। तत् आप्यायतान्तत्ते। निष्प्रायतान्देव सोम। यत्ते त्वचम्बिभिदुर्यच्च योनिम्। यदास्थानात्प्रच्युतो वेनसि त्मना॥१२२॥

त्वया तथ्सोम गुप्तमस्तु नः। सा नः सन्धासत्परमे व्योमन्। अहाच्छरीरं पयसा समेत्य। अन्योन्यो भवति वर्णो अस्य। तस्मिन्वयमुपहृतास्तव स्मः। आ नो भज सदसि विश्वरूपे। नृचक्षाः सोम उत शुश्रुगस्तु। मा नो वि हासीद्विर आवृणानः। अनागास्तनुवो वावृधानः। आ नो रूपं वहतु जायमानः॥१२३॥

उप क्षरन्ति जुहो घृतेन। प्रियाण्यङ्गानि तव वर्धयन्तीः। तस्मै ते सोम नम इद्वषट्। उप मा राजन्सुकृते ह्वयस्व। सं प्राणापानाभ्या१ समु चक्षुषा त्वम्। स१ श्रोत्रेण गच्छस्व सोम राजन्। यत् आस्थित१ शमु तत्ते अस्तु। जानीतान्नः

सङ्गमने पथीनाम्। एतज्जानीतात्परमे व्योमन्। वृकाः सधस्था
विद रूपमस्य॥१२४॥

यदागच्छात्पथिभिर्देवयानैः। इष्टापूर्ते कृणुतादविरस्मै।
अरिष्ठो राजन्नगदः परेहि। नमस्ते अस्तु चक्षसे रघूयते।
नाकमारोह सह यजमानेन। सूर्यं गच्छतात्परमे व्योमन्।
अभूद्देवः सविता वन्द्यो नु नः। इदानीमहं उपवाच्यो नृभिः।
वि यो रत्ना भजति मानवेभ्यः। श्रेष्ठं नो अत्र द्रविणं यथा
दधत्। उप नो मित्रावरुणाविहावतम्। अन्वादीध्याथामिह
नः सखाया। आदित्यानां प्रसितिर्हेतिः। उग्रा शतापांष्ठा
घविषा परि णो वृणक्तु। आप्यायस्व सन्ते॥१२५॥

त्मना जायमानोऽस्य दधत्यश्वं च॥—————[१३]

यदिदीक्षे मनसा यच्च वाचा। यद्वा प्राणैश्चक्षुषा यच्च
श्रोत्रेण। यद्रेतसा मिथुनेनाप्यात्मना। अद्ध्यो लोका दधिरे
तेज इन्द्रियम्। शुक्रा दीक्षायै तपसो विमोचनीः। आपो
विमोक्तीर्मयि तेज इन्द्रियम्। यद्वा साम्ना यजुषा।
पशूनाश्चर्मन् हविषा दिदीक्षे। यच्छन्दोभिरोषधीभिर्वनस्पतौ।
अद्ध्यो लोका दधिरे तेज इन्द्रियम्॥१२६॥

शुक्रा दीक्षायै तपसो विमोचनीः। आपो विमोक्तीर्मयि तेज
इन्द्रियम्। येन ब्रह्म येन क्षत्रम्। येनैन्द्राग्नी प्रजापतिः
सोमो वरुणो येन राजा। विश्वे देवा ऋषयो येन प्राणाः।

अ॒द्ध्यो लो॒का द॑धिरे॒ तेजं॑ इन्द्रि॒यम्। शु॒क्रा दी॒क्षाये॑ तप॑सो
वि॒मोच॑नीः। आपो॑ वि॒मो॒क्त्रीर्म॑यि॒ तेजं॑ इन्द्रि॒यम्। अ॒पां
पुष्प॑म॒स्योष॑धीना॒ः रसः॑। सोम॑स्य प्रि॒यन्धाम॑॥१२७॥

अ॒ग्नेः प्रि॒यत॑म॒ः ह॒विः स्वाहा॑। अ॒पां पुष्प॑म॒स्योष॑धीना॒ः रसः॑।
सोम॑स्य प्रि॒यन्धाम॑। इन्द्र॑स्य प्रि॒यत॑म॒ः ह॒विः स्वाहा॑। अ॒पां
पुष्प॑म॒स्योष॑धीना॒ः रसः॑। सोम॑स्य प्रि॒यन्धाम॑। वि॒श्वेषां॑ दे॒वानां॑
प्रि॒यत॑म॒ः ह॒विः स्वाहा॑। व॒य॒ः सोम॑ व्र॒ते तव॑। मन॑स्त॒नूषु॑
पिप्र॑तः। प्र॒जाव॑न्तो अशीमहि॥१२८॥

दे॒वेभ्यः॑ पि॒तृभ्यः॑ स्वाहा॑। सो॒म्येभ्यः॑ पि॒तृभ्यः॑ स्वाहा॑। क॒व्येभ्यः॑
पि॒तृभ्यः॑ स्वाहा॑। दे॒वांस॑ इ॒ह मा॑दयध्वम्। सो॒म्यांस॑ इ॒ह
मा॑दयध्वम्। क॒व्यांस॑ इ॒ह मा॑दयध्वम्। अ॒नन्त॑रि॒ताः पि॒तरः॑
सो॒म्याः सोम॑पी॒थात्। अपै॑तु मृ॒त्युर॒मृत॑न् आ॒गन्। वैव॑स्व॒तो
नो॒ अभ॑यं कृ॒णोतु॑। पु॒र्णं वन॑स्पते॒रिव॑॥१२९॥

अ॒भि नः॑ शी॒यता॑ः र॒यिः। सच॑तान्नः शची॒पतिः॑। पर॑म्मृ॒त्यो
अनु॑ परे॒हि प॒न्था॑म्। यस्ते॒ स्व इ॒तरो॑ दे॒व्याना॑त्। चक्षु॑ष्म॒ते
शृण्व॑ते ते॒ ब्रवी॑मि। मा नः॑ प्र॒जाः री॑रिषो॒ मोत॑ वी॒रान्।
इ॒दमू॑नु श्रेयो॑व॒सान॒माग॑न्म। यद्भो॒जिद्धं॑ न॒जिद॑श्च॒जिद्य॑त्।
पु॒र्णं वन॑स्पते॒रिव॑। अ॒भि नः॑ शी॒यता॑ः र॒यिः। सच॑तान्नः
शची॒पतिः॑॥१३०॥

वनस्पतांवद्ध्यो लो॒का द॑धिरे॒ तेजं॑ इन्द्रि॒यन्धामा॑शीमहीवाभि॒नः शी॒यता॑ः र॒यिरेकं॑ च॥-[१४]

सर्वान् यद्विष्णवेण वि वै याः पुरस्ताद्देवां देवेषु परिस्तृणीत सक्षेदं यदस्य पारंऽनागस

उदस्ताम्पसीद्वह्नं प्रतिष्ठा यद्वैवा यत्ते ग्राव्ण्णा यद्विदीक्षे चतुर्दश॥१४॥

सर्वान्भूतिमेव यामेवाप्स्वाहुतिं व्रतानां पर्णवल्कः सोम्यानामस्मिन्यज्ञेऽग्रे यो नो ज्योग्जीवाः

पुरोरंजाः प्रतेमहे ब्रह्मं प्रतिष्ठा गार्हपत्यस्त्रिंशदुत्तरशतम्॥१५॥

सर्वाञ्छचीपतिः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके सप्तमः

प्रपाठकः समाप्तः॥

॥अष्टमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके अष्टमः प्रपाठकः॥

साङ्गहृण्येष्ट्या यजते। इमाञ्जनता९ सङ्गहृणीति। द्वादशारत्नी
रशना भवति। द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरमेवाव
रुन्धे। मौञ्जी भवति। ऊर्ग्वे मुञ्जाः। ऊर्जमेवाव रुन्धे। चित्रा
नक्षत्रम्भवति। चित्रं वा एतत्कर्म॥१॥

यदश्वमेधः समृद्धौ। पुण्यनाम देवयजनमध्यवस्यति।
पुण्यामेव तेन कीर्तिमभि जयति। अपदातीनृत्विजः
समावहन्त्या सुब्रह्मण्यायाः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै।
केशश्मश्रु वपते। नखानि नि कृन्तते। दतो धावते। स्नाति।
अहतं वासुः परिधत्ते। पाप्मनोऽपहत्यै। वाचं यत्वोप
वसति। सुवर्गस्य लोकस्य गुप्त्यै। रात्रिं जागरयन्त आसते।
सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥२॥

कर्म धत्ते पञ्च च॥—————[१]

चतुष्टय्य आपो भवन्ति। चतुः शफो वा अश्वः प्राजापत्यः
समृद्धौ। ता दिग्भ्यः समाभृता भवन्ति। दिक्षु वा आपः। अन्नं
वा आपः। अद्ध्यो वा अन्नं जायते। यदेवाद्ध्योऽन्नं जायते।
तदव रुन्धे। तासु ब्रह्मौदनं पंचति। रेत एव तद्वधाति॥३॥

चतुः शरावो भवति। दिक्ष्वेव प्रतितिष्ठति। उभयतोरुक्मौ
भवतः। उभयत एवास्मिन्नुचं दधाति। उद्धरति श्रुतत्वाय।

सु॒र्षिष्वा॑न्भवति मे॒ध्य॒त्वाय॑। च॒त्वार॑ आ॒र्षेयाः प्रा॑श्नन्ति।
दि॒शामे॒व ज्योति॑षि जुहोति। च॒त्वारि॒ हिर॑ण्यानि ददाति।
दि॒शामे॒व ज्योती॑ः॒ष्यव॑ रुन्धे॥४॥

यदाज्यमुच्छिष्यते। तस्मिन् रश्नान्युनत्ति। प्रजापतिर्वा
ओदनः। रेत आज्यम्। यदाज्यं रश्नान्युनत्ति। प्रजापतिमेव
रेतसा समर्धयति। दर्भमयी रश्ना भवति। बहु वा एष
कुचरो मेध्यमुपगच्छति। यदश्वः। पवित्रं वै दर्भाः॥५॥

यदर्भमयी रश्ना भवति। पुनात्येवैनम्। पूतमेनमेध्यमा
लभते। अश्वस्य वा आलब्धस्य महिमोदक्रामत्।
स महर्त्विजः प्राविशत्। तन्महर्त्विजाम्महर्त्विक्कम्।
यन्महर्त्विजः प्राश्नन्ति। महिमानमेवास्मिन्तद्वधति।
अश्वस्य वा आलब्धस्य रेत उदक्रामत्। तथ्सुवर्णं
हिरण्यमभवत्। यथ्सुवर्णं हिरण्यं ददाति। रेत एव
तद्वधति। ओदने ददाति। रेतो वा ओदनः। रेतो हिरण्यम्।
रेतसैवास्मिन्नेतो दधाति॥६॥

दधाति रुन्धे दर्भा अभवत्थद् च॥ [२]

यो वै ब्रह्मणे देवेभ्यः प्रजापतयेऽप्रतिप्रोच्याश्वं मेध्यं
बध्नाति। आ देवताभ्यो वृश्च्यते। पापीयान्भवति। यः
प्रतिप्रोच्य। न देवताभ्य आवृश्च्यते। वसीयान्भवति।
यदाह। ब्रह्मन्नाश्वमेध्यम्भन्त्स्यामि देवेभ्यः प्रजापतये तेन
राध्यासमिति। ब्रह्म वै ब्रह्मा। ब्रह्मण एव देवेभ्यः प्रजापतये

प्रतिप्रोच्याश्चम्मेध्यम्बध्राति॥७॥

न देवताभ्य आ वृश्च्यते। वसीयान्भवति। देवस्य त्वा सवितुः
प्रसव इति रशनामादत्ते प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह।
अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह
यत्यै। व्यृद्धं वा एतद्यज्ञस्य। यदयजुष्केण क्रियते।
इमामगृभ्णन्नशनामृतस्येत्यधि वदति यजुष्कृत्यै। यज्ञस्य
समृद्धौ॥८॥

तदाहुः। द्वादशारत्नी रशना कर्तव्या (३) त्रयोदशारत्नी (३)
रिति। ऋषभो वा एष ऋतूनाम्। यथ्संवत्सरः। तस्य त्रयोदशो
मासो विष्टपम्। ऋषभ एष यज्ञानाम्। यदश्वमेधः। यथा वा
ऋषभस्य विष्टपम्। एवमेतस्य विष्टपम्। त्रयोदशमरत्निः
रशनायामुपा दधाति॥९॥

यथर्षभस्य विष्टपं सःस्करोति। तादृगेव तत्। पूर्वं
आयुषि विदथेषु कव्येत्याह। आयुरेवास्मिन्दधाति।
तया देवाः सुतमा बभूवुरित्याह। भूतिमेवोपावर्तते।
ऋतस्य सामन्त्सरमारपन्तीत्याह। सत्यं वा ऋतम्।
सत्येनैवैनमृतेनारभते। अभिधा असीत्याह॥१०॥

तस्मादश्वमेधयाजी सर्वाणि भूतान्यभि भवति।
भुवनमसीत्याह। भूमानमेवोपैति। यन्ताऽसीत्याह।
यन्तारमेवैनं करोति। धर्तासीत्याह। धर्तारमेवैनं करोति।

सोऽग्निं वैश्वानरमित्याह। अग्रावेवैनं वैश्वानरे जुहोति।
सप्रथसमित्याह॥११॥

प्रजयैवैनं पशुभिः प्रथयति। स्वाहाकृत इत्याह। होमं
एवास्यैषः। पृथिव्यामित्याह। अस्यामेवैनं प्रतिष्ठापयति।
यन्ता राड्यन्ताऽसि यमनो धर्तासि धरुण इत्याह।
रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे। कृष्यै त्वा क्षेमाय त्वा
रय्यै त्वा पोषाय त्वेत्याह। आशिषमेवैतामाशास्ते। स्वगा
त्वा देवेभ्य इत्याह। देवेभ्य एवैनं स्वगा करोति। स्वाहा
त्वा प्रजापतय इत्याह। प्राजापत्यो वा अश्वः। यस्या एव
देवताया आलभ्यते। तयैवैनं समर्धयति॥१२॥

बध्नाति समृद्ध्या उपादधात्यसीत्याह सप्रथसमित्याह देवेभ्य इत्याह पञ्च च॥——[३]

यः पितुरनुजायाः पुत्रः। स पुरस्तान्नयति। यो मातुरनुजायाः
पुत्रः। स पश्चान्नयति। विष्वश्चमेवास्मात्पाप्मानं विवृहतः।
यो अर्वन्तं जिघांसति तमभ्यमीति वरुण इति श्वानं
चतुरक्षं प्रसौति। पुरो मर्तः परः श्वेति शुनश्चतुरक्षस्य प्रहन्ति।
श्वेव वै पाप्मा भ्रातृव्यः। पाप्मानमेवास्य भ्रातृव्यं हन्ति।
सैध्रकम्मुसलम्भवति॥१३॥

कर्मकर्मैवास्मै साधयति। पौंश्चल्लेयो हन्ति। पुंश्चल्लां
वै देवाः शुचन्त्यदधुः। शुचैवास्य शुचं हन्ति। पाप्मा
वा एतमीप्सतीत्याहुः। योऽश्वमेधेन यजत इति।

अश्वंस्याधस्पदमुपास्यति। वज्री वा अश्वः प्राजापत्यः।
वज्रेणैव पाप्मानम्भ्रातृव्यमवक्रामति। दक्षिणाऽप
प्लावयति॥१४॥

पाप्मानमेवास्माच्छर्मलमपं प्लावयति। ऐषीक उदूहो
भवति। आयुर्वा इषीकाः। आयुरेवास्मिन्दधति। अमृतं वा
इषीकाः। अमृतमेवास्मिन्दधति। वेतसशाखोपसम्बद्धा
भवति। अप्सुर्योनिर्वा अश्वः। अप्सुजो वेतसः।
स्वादेवैनं योनेर्निर्मिमीते। पुरस्तात्प्रत्यश्चमभ्युदूहति।
पुरस्तादेवास्मिन्प्रतीच्यमृतं दधाति। अहं च त्वं च
वृत्रहन्निति ब्रह्मा यजमानस्य हस्तं गृह्णाति। ब्रह्मक्षत्रे
एव सन्दधाति। अभिक्रत्वेन्द्र भूरधृज्मन्नित्यध्वर्युयजमानं
वाचयत्यभिजित्यै॥१५॥

भवति प्लावयति मिमीते पञ्च च॥ [४]

चत्वारं ऋत्विजः समुक्षन्ति। आभ्य एवैनं चतसृभ्यो
दिग्भ्योऽभि समीरयन्ति। शतेनं राजपुत्रैः सहाध्वर्युः।
पुरस्तात्प्रत्यङ्गिष्ठम्प्रोक्षति। अनेनाश्वेन मेध्येनेष्ट्वा। अयं
राजा वृत्रं वध्यादिति। राज्यं वा अध्वर्युः। क्षत्रं राजपुत्रः।
राज्येनैवास्मिन्क्षत्रं दधाति। शतेना राजभिरुग्रैः सह
ब्रह्मा॥१६॥

दक्षिणत उदङ्गिष्ठम्प्रोक्षति। अनेनाश्वेन मेध्येनेष्ट्वा। अयं

राजा॑प्रतिधृष्यो॑ऽस्त्विति॑। बलं॑ वै ब्रह्मा॑। बल॑मरा॒जोग्रः॑।
बल॑नैवास्मिन्बलं॑ दधाति। श॒तेन॑ सू॒तग्राम॑णिभिः स॒ह
होता॑। प॒श्चात्प्राङ्घिष्ठ॑न्प्रोक्ष॑ति। अ॒नेनाश्वेन॑ मे॒ध्यैनेष्ट्वा॑। अ॒यं
राजा॑ऽस्यै वि॒शः॥१७॥

ब॒हुग्वै॑ ब॒ह्वश्व॑यै ब॒ह्वजा॑वि॒कायै॑। ब॒हुव्री॑हि॒यवा॑यै
ब॒हुमा॑पति॒लायै॑। ब॒हुहि॑र॒ण्यायै॑ ब॒हुह॑स्ति॒कायै॑। ब॒हुदा॑स॒पूरु॑षायै
रयि॑मत्यै पु॒ष्टिम॑त्यै। ब॒हुरा॑य॒स्पोषा॑यै राजा॑स्त्विति॑। भू॒मा
वै होता॑। भू॒मा सू॒तग्राम॑ण्यः। भू॒मैवास्मिन्भू॒मानं॑ दधाति।
श॒तेन॑ क्ष॒त्तसङ्ग॑ही॒तृभिः॑ स॒होद्गा॑ता। उ॒त्तर॑तो दक्षि॒णा
तिष्ठ॑न्प्रोक्ष॑ति॥१८॥

अ॒नेनाश्वेन॑ मे॒ध्यैनेष्ट्वा॑। अ॒यं राजा॑ स॒र्वमायु॑रे॒त्विति॑। आ॒युर्वा
उ॒द्गा॑ता। आ॒युः क्ष॒त्तसङ्ग॑ही॒तारः॑। आ॒युषै॑वास्मिन्नायु॑र्दधाति।
श॒तं श॑तम्भवन्ति। श॒तायुः॑ पु॒रुषः॑ श॒तेन्द्रि॑यः। आ॒युष्ये॑वेन्द्रि॒ये
प्रति॑तिष्ठति। च॒तुः श॒ता भ॑वन्ति। च॒तस्रो॑ दि॒शः। दि॒क्ष्वैव॑ प्रति॑
तिष्ठति॥१९॥

ब्रह्मा विश उ॑क्षति दि॒श एकं॑ च॥ ————— [५]

यथा॑ वै ह॒विषो॑ गृही॒तस्य॑ स्क॒न्दति॑। ए॒वं वा ए॒तदश्व॑स्य
स्क॒न्दति॑। यन्नि॒क्तम॑नाल॒ब्धमु॒त्सृज॑न्ति। यथ्स्तो॒क्या अ॒न्वाह॑।
स॒र्वहु॑तमे॒वैनं॑ करो॒त्यस्क॑न्दाय। अस्क॑न्नं॒ हि तत्। यद्धु॑तस्य
स्क॒न्दति॑। स॒हस्र॑म॒न्वाह॑। स॒हस्र॑स॒म्मितः॑ सु॒वर्गो॑ लो॒कः।

सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै॥२०॥

यत्परिमिता अनुब्रूयात्। परिमितमव रुन्धीत। अपरिमिता
अन्वाह। अपरिमितः सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य
समष्ट्यै। स्तोक्या जुहोति। या एव वर्ष्या आपः। ता अव
रुन्धे। अस्यां जुहोति। इयं वा अग्निर्वैश्वानरः॥२१॥

अस्यामेवैनाः प्रतिष्ठापयति। उवाच ह प्रजापतिः। स्तोक्यासु
वा अहमश्वमेधः सःस्थापयामि। तेन ततः सःस्थितेन
चरामीति। अग्नये स्वाहेत्याह। अग्नय एवैनं जुहोति। सोमाय
स्वाहेत्याह। सोमायैवैनं जुहोति। सवित्रे स्वाहेत्याह। सवित्र
एवैनं जुहोति॥२२॥

सरस्वत्यै स्वाहेत्याह। सरस्वत्या एवैनं जुहोति। पूष्णे
स्वाहेत्याह। पूष्ण एवैनं जुहोति। बृहस्पतये स्वाहेत्याह।
बृहस्पतय एवैनं जुहोति। अपाम्मोदाय स्वाहेत्याह।
अद्ध्य एवैनं जुहोति। वायवे स्वाहेत्याह। वायव एवैनं
जुहोति॥२३॥

मित्राय स्वाहेत्याह। मित्रायैवैनं जुहोति। वरुणाय
स्वाहेत्याह। वरुणायैवैनं जुहोति। एताभ्य एवैनं देवताभ्यो
जुहोति। दशदश सम्पाद जुहोति। दशाक्षरा विराट्।
अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे। प्र वा एषो-
ऽस्माल्लोकाच्च्यवते। यः पराचीराहुतीर्जुहोति। पुनः

पुनरभ्यावर्तं जुहोति। अस्मिन्नेव लोके प्रतितिष्ठति। एतां
ह वाव सौऽश्वमेधस्य सङ्स्थितिमुवाचास्कन्दाय। अस्कन्नं
हि तत्। यद्यज्ञस्य सङ्स्थितस्य स्कन्दति॥२४॥

अभिजित्यै वैश्वानरः संवित्र एवैनं जुहोति वायवे एवैनं जुहोति च्यवते षट् च॥—[६]

प्रजापतये त्वा जुष्टं प्रोक्षामीति पुरस्तात्प्रत्यङ्गिष्ठम्प्रोक्षति।
प्रजापतिर्वै देवानामन्नादो वीर्यावान्। अन्नाद्यमेवास्मिन्वीर्यं
दधाति। तस्मादश्वः पशूनामन्नादो वीर्यावत्तमः।
इन्द्राग्निभ्यान्त्वेति दक्षिणतः। इन्द्राग्नी वै देवानामोजिष्ठौ
बलिष्ठौ। ओजं एवास्मिन्बलं दधाति। तस्मादश्वः
पशूनामोजिष्ठो बलिष्ठः। वायवे त्वेति पश्चात्। वायुर्वै
देवानामाशुः सारसारितमः॥२५॥

ज्वमेवास्मिन्दधाति। तस्मादश्वः पशूनामाशुः सारसारितमः।
विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इत्युत्तरतः। विश्वे वै देवा देवानां
यशस्वितमाः। यशं एवास्मिन्दधाति। तस्मादश्वः
पशूनां यशस्वितमः। देवेभ्यस्त्वेत्यधस्तात्। देवा वै
देवानामपचिततमाः। अपचितिमेवास्मिन्दधाति। तस्मादश्वः
पशूनामपचिततमः॥२६॥

सर्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इत्युपरिष्ठात्। सर्वे वै देवास्त्विषिमन्तो
हरस्विनः। त्विषिमेवास्मिन् हरो दधाति। तस्मादश्वः
पशूनां त्विषिमान्हरस्वितमः। दिवे त्वाऽन्तरिक्षाय

त्वा पृथिव्यै त्वेत्याह। एभ्य एवैनं लोकेभ्यः प्रोक्षति।
 सृते त्वाऽसृते त्वाऽद्भ्यस्त्वौषधीभ्यस्त्वा विश्वेभ्यस्त्वा
 भूतेभ्य इत्याह। तस्मादश्वमेधयाजिनः सर्वाणि
 भूतान्युपजीवन्ति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यत्प्राजापत्योऽश्वः।
 अथ कस्मादेनमन्याभ्यो देवताभ्योऽपि प्रोक्षतीति। अश्वे वै
 सर्वा देवता अन्वायन्ताः। तं यद्विश्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्य इति
 प्रोक्षति। देवता एवास्मिन्नन्वा यातयति। तस्मादश्वे सर्वा
 देवता अन्वायन्ताः॥२७॥

सारसारितमोऽपचिततमः प्राजापत्योऽश्वः पञ्च च॥ [७]

यथा वै हविषो गृहीतस्य स्कन्दति। एवं वा एतदश्वस्य
 स्कन्दति। यत्प्रोक्षितमनालब्धमुत्सृजन्ति। यदश्वचरितानि
 जुहोति। सर्वहुतमेवैनं करोत्यस्कन्दाय। अस्कन्नः हि तत्।
 यद्धुतस्य स्कन्दति। ईङ्काराय स्वाहेनं कृताय स्वाहेत्याह।
 एतानि वा अश्वचरितानि। चरितैरेवैनं समर्धयति॥२८॥

तदाहुः। अनाहुतयो वा अश्वचरितानि। नैता होतव्या इति।
 अथो खल्वाहुः। होतव्या एव। अत्र वावैवं विद्वानश्वमेधः
 सः स्थापयति। यदश्वचरितानि जुहोति। तस्माद्धोतव्या
 इति। बहिर्धा वा एनमेतदायतनादधाति। भ्रातृव्यमस्मै
 जनयति॥२९॥

यस्यानायतनैऽन्यत्राग्नेराहुतीर्जुहोति। सावित्रिया इष्ट्याः

पुरस्ता॑त्स्विष्ट॑कृतः। आ॒ह॒व॒नीये॑ऽश्वचरि॑तानि जुहोति।
आ॒य॒त॒न ए॒वास्या॑हुतीर्जुहोति। नास्मै॑ भ्रातृ॑व्यं जनयति।
तदा॑हुः। य॒ज्ञमु॒खेय॑ज्ञमु॒खे होत॒व्याः। य॒ज्ञस्य॑ क्लृ॒त्यै। सु॒व॒र्गस्य॑
लो॒कस्यानु॑ख्यात्या इति। अथो॒ खल्वा॑हुः॥ ३०॥

यद्य॑ज्ञमु॒खेय॑ज्ञमु॒खे जुहु॑यात्। प॒शुभि॒र्यज॑मानं व्य॑र्धयेत्।
अव॑ सु॒व॒र्गालो॒कात्प॑द्येत। पापी॑यान्भस्या॒दिति॑। स॒कृदे॒व
होत॒व्याः। न यज॑मानं प॒शुभि॒र्व्य॑र्धयति। अ॒भि सु॒व॒र्गं लो॒कं
ज॑यति। न पापी॑यान्भवति। अ॒ष्टाच॑त्वारि॒ंशत॑मश्वरूपाणि
जुहोति। अ॒ष्टाच॑त्वारि॒ंशद॑क्षरा जग॑ती। जाग॑तोऽश्वः
प्राजा॑प॒त्यः समृ॑द्धौ। ए॒कम॑तिरिक्तं जुहोति। तस्मा॑दे॒कः
प्र॒जास्व॑र्धुकः॥ ३१॥

अ॒र्धय॑ति ज॒नय॑ति खल्वा॑हुर्जग॑ती त्रीणि च॥ [८]

वि॒भूर्मा॒त्रा प्र॒भूः पि॒त्रेत्या॑ह। इ॒यं वै मा॒ता। अ॒सौ पि॒ता।
आ॒भ्यामे॒वैनं॑ परि॑ददाति। अश्वो॑ऽसि॒ हयो॑ऽसीत्या॑ह।
शा॒स्त्ये॒वैनं॑मे॒तत्। तस्मा॑च्छि॒ष्टाः प्र॒जा जा॑यन्ते। अत्यो॑-
ऽसीत्या॑ह। तस्मा॑दश्वः सर्वा॑न्प॒शून॑त्येति। तस्मा॑दश्वः सर्वे॑षां
प॒शूनां॑ श्रेष्ठं गच्छति॥ ३२॥

प्र यशः॑ श्रेष्ठं॑माप्नोति। य ए॒वं वेद॑। नरो॑ऽस्यर्वा॑ऽसि॒
सप्ति॑रसि वा॒ज्यंसी॑त्या॑ह। रू॒पमे॒वास्यै॑तन्महि॑मानं व्याच॑ष्टे।
ययु॑र्नामा॒ऽसीत्या॑ह। ए॒तद्वा अश्व॑स्य प्रि॒यन्ना॑म॒धेय॑म्।

प्रियेणैवैनन्नामधेयेनाभि वंदति। तस्मादप्यामित्रौ सङ्गत्य।
नाम्ना चेद्धयेते। मित्रमेव भवतः॥३३॥

आदित्यानां पत्वाऽन्विहीत्याह। आदित्यानेवैनं गमयति।
अग्नये स्वाहा स्वाहेन्द्राग्निभ्यामिति पूर्वहोमां जुहोति। पूर्व
एव द्विषन्तुम्भ्रातृव्यमिति क्रामति। भूरसि भुवे त्वा भव्याय
त्वा भविष्यते त्वेत्युत्सृजति सर्वत्वाय। देवा आशापाला एतं
देवेभ्योऽश्वमेधाय प्रोक्षितं गोपायतेत्याह। शतं वै तल्प्या
राजपुत्रा देवा आशापालाः। तेभ्य एवैनं परि ददाति। ईश्वरो
वा अश्वः प्रमुक्तः परा परावतङ्गन्तोः। इह धृतिः स्वाहेह
विधृतिः स्वाहेह रन्तिः स्वाहेह रमन्तिः स्वाहेति चतुषु पथ्सु
जुहोति॥३४॥

एता वा अश्वस्य बन्धनम्। ताभिरेवैनम्बध्नाति। तस्मादश्वः
प्रमुक्तो बन्धनमा गच्छति। तस्मादश्वः प्रमुक्तो बन्धनं न
जहाति। राष्ट्रं वा अश्वमेधः। राष्ट्रे खलु वा एते व्यायच्छन्ते।
येऽश्वमेध्यः रक्षन्ति। तेषां य उद्वचं गच्छन्ति। राष्ट्रादेव ते
राष्ट्रं गच्छन्ति। अथ य उद्वचं न गच्छन्ति॥३५॥

राष्ट्रादेव ते व्यवच्छिद्यन्ते। परा वा एष सिंच्यते। योऽबलौ-
ऽश्वमेधेन यजते। यदमित्रा अश्वं विन्देरन्। हन्येतास्य यज्ञः।
चतुः शता रक्षन्ति। यज्ञस्याघाताय। अथान्यमानीय प्रोक्षेयुः।
सैव ततः प्रायश्चित्तिः॥३६॥

गच्छति भवतः पथ्सु जुहोति न गच्छन्ति नव च॥ [९]

प्रजापतिरकामयताश्वमेधेन यजेयेति। स तपोऽतप्यत।
तस्य तेषानस्य। सप्तात्मनो देवता उदक्रामन्। सा
दीक्षाऽभवत्। स एतानि वैश्वदेवान्यपश्यत्। तान्यजुहोत्।
तैर्वै स दीक्षामवारुन्ध। यद्वैश्वदेवानि जुहोति। दीक्षामेव
तैर्यजमानोऽव रुन्धे॥३७॥

सप्त जुहोति। सप्त हि ता देवता उदक्रामन्। अन्वहं जुहोति।
अन्वहमेव दीक्षामव रुन्धे। त्रीणि वैश्वदेवानि जुहोति।
चत्वार्योद्ग्रहणानि। सप्त सम्पद्यन्ते। सप्त वै शीर्षण्याः
प्राणाः। प्राणा दीक्षा। प्राणैरेव प्राणान्दीक्षामव रुन्धे॥३८॥

एकविंशतिं वैश्वदेवानि जुहोति। एकविंशतिर्वै देवलोकः।
द्वादश मासाः पञ्चर्तवः। त्रयं इमे लोकाः। असावादित्य
एकविंशः। एष सुवर्गो लोकः। तद्वै व्यक्षत्रम्। सा श्रीः।
तद्ब्रध्नस्य विष्टपम्। तत्स्वराज्यमुच्यते॥३९॥

त्रिंशतमौद्ग्रहणानि जुहोति। त्रिंशदक्षरा विराट्। अन्नं
विराट्। विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे। त्रेधा विभज्य देवता
जुहोति। त्र्यावृतो वै देवाः। त्र्यावृत इमे लोकाः। एषां
लोकानामास्यै। एषां लोकानां क्लृप्त्यै। अप वा एतस्मात्प्राणाः
क्रामन्ति॥४०॥

यो दीक्षामतिरेचयति। सप्ताहं प्रचरन्ति। सप्त वै शीर्षण्याः
प्राणाः। प्राणा दीक्षा। प्राणैरेव प्राणान्दीक्षामव रुन्धे।

पूर्णाहुतिमुत्तमां जुहोति। सर्वं वै पूर्णाहुतिः। सर्वमेवाप्रोति।
अथो इयं वै पूर्णाहुतिः। अस्यामेव प्रति तिष्ठति॥४१॥

रुन्धे प्राणान्दीक्षामवं रुन्ध उच्यते कामन्ति तिष्ठति॥—————[१०]

प्रजापतिरश्वमेधमसृजत। तं सृष्टं न किञ्चनोदयच्छत्। तं
वैश्वदेवान्येवोदयच्छन्। यद्वैश्वदेवानि जुहोति। यज्ञस्योद्यत्यै।
स्वाहाऽऽधिमाधीताय स्वाहा। स्वाहाऽधीतं मनसे स्वाहा।
स्वाहा मनः प्रजापतये स्वाहा। काय स्वाहा कस्मै
स्वाहा कतमस्मै स्वाहेति प्राजापत्ये मुख्ये भवतः।
प्रजापतिमुखाभिरेवैनं देवताभिरुद्यच्छते॥४२॥

अदित्यै स्वाहाऽदित्यै मह्यै स्वाहाऽदित्यै सुमृडीकायै
स्वाहेत्याह। इयं वा अदितिः। अस्या एवैनं प्रतिष्ठायोद्यच्छते।
सरस्वत्यै स्वाहा सरस्वत्यै बृहत्यै स्वाहा सरस्वत्यै पावकायै
स्वाहेत्याह। वाग्वै सरस्वती। वाचैवैनमुद्यच्छते। पूष्णे स्वाहा
पूष्णे प्रपथ्याय स्वाहा पूष्णे नरन्धिषाय स्वाहेत्याह। पशवो
वै पूषा। पशुभिरेवैनमुद्यच्छते। त्वष्ट्रे स्वाहा त्वष्ट्रे तुरीपाय
स्वाहा त्वष्ट्रे पुरुरूपाय स्वाहेत्याह। त्वष्टा वै पशूनां
मिथुनानां रूपकृत्। रूपमेव पशुषु दधाति। अथो
रूपैरेवैनमुद्यच्छते। विष्णवे स्वाहा विष्णवे निखुर्यपाय
स्वाहा विष्णवे निभूयपाय स्वाहेत्याह। यज्ञो वै विष्णुः।
यज्ञायैवैनमुद्यच्छते। पूर्णाहुतिमुत्तमां जुहोति। प्रत्युत्तब्ध्यै
सयत्वाय॥४३॥

यच्छते पुरुरूपाय स्वाहेत्याहाष्टौ च॥—————[११]

सावि॒त्रम॒ष्टाक॑पालं प्रा॒तर्निर्व॑पति। अ॒ष्टाक्ष॑रा गाय॒त्री। गाय॒त्रं
प्रा॒तः स॒वनम्। प्रा॒तः स॒वनादे॒वैनं॑ गाय॒त्रियाश्छ॑न्द॒सोऽधि॑
निर्मि॑मीते। अथो॑ प्रा॒तः स॒वनमे॒व तेना॑ऽऽप्नोति। गाय॒त्रीं
छन्दः॑। स॒वित्रे॑ प्र॒सवि॒त्र एका॑दशकपालं म॒ध्यन्दि॑ने।
एका॑दशाक्षरा त्रि॒ष्टुप्। त्रैष्टु॑भं मा॒ध्यं दि॒नं स॒वनम्। मा॒ध्यं
दि॒नादे॒वैनं॑ स॒वनात्रि॒ष्टुभश्छ॑न्द॒सोऽधि॑ निर्मि॑मीते॥४४॥

अथो॑ मा॒ध्यं दि॒नमे॒व स॒वनं तेना॑ऽऽप्नोति। त्रि॒ष्टुभं॑ छन्दः।
स॒वित्र आ॑सवि॒त्रे द्वा॑दशकपालमपरा॒ह्णे। द्वा॑दशाक्षरा
जग॑ती। जा॒ग॒तं तृ॒तीय॑स॒वनम्। तृ॒तीय॑स॒वनादे॒वैनं॑
जग॑त्याश्छन्द॒सोऽधि॑ निर्मि॑मीते। अथो॑ तृ॒तीय॑स॒वनमे॒व
तेना॑ऽऽप्नोति। जग॑तीं छन्दः। ई॒श्वरो॒ वा अ॒श्वः प्रमु॑क्तः परा॑
परा॒वतं॑ गन्तोः। इ॒ह धृ॒तिः स्वाहे॑ह वि॒धृतिः॑ स्वाहे॑ह रन्तिः
स्वाहे॑ह रम॑तिः स्वाहे॑ति च॒तस्र॑ आहु॑तीर्जुहोति॥४५॥

च॒तस्रो॒ दि॒शः। दि॒ग्भिरे॒वैनं॑ परिगृह्णाति। आश्व॑त्थो
व्र॒जो भ॑वति। प्र॒जाप॑तिर्दे॒वेभ्यो॑ नि॒लाय॑त। अश्वो॑ रू॒पं
कृ॒त्वा। सो॑ऽश्व॑त्थे सं॒वत्स॒रम॑तिष्ठत्। तद॑श्व॒त्थस्या॑श्व॒त्थत्वम्।
यदा॑श्व॑त्थो व्र॒जो भ॑वति। स्व ए॒वैनं॑ यो॒नौ प्र॑तिष्ठापयति॥४६॥

त्रिष्टुभश्छन्दसोऽधि निर्मिमीते जुहोति नव च॥—————[१२]

आ ब्रह्म॑न्ब्राह्म॒णो ब्र॑ह्मवर्च॒सी जा॑यता॒मित्या॑ह। ब्रा॒ह्म॒ण ए॒व

ब्रह्मवर्चसं दधाति। तस्मात्पुरा ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चस्य जायत।
 आऽस्मिन्नाष्ट्रे राजन्यं इषव्यः शूरो महारथो जायतमित्याह।
 राजन्यं एव शौर्यं महिमानं दधाति। तस्मात्पुरा राजन्यं
 इषव्यः शूरो महारथोऽजायत। दोग्ध्रीं धेनुरित्याह।
 धेन्वामेव पयो दधाति। तस्मात्पुरा दोग्ध्रीं धेनुरजायत।
 वोढाऽनुङ्घानित्याह॥४७॥

अनुङ्घ्येव वीर्यं दधाति। तस्मात्पुरा वोढाऽनुङ्घानं जायत।
 आशुः सप्तिरित्याह। अश्वं एव जवं दधाति। तस्मात्पुरा-
 ऽऽशुरश्वोऽजायत। पुरन्धिर्योषेत्याह। योषित्येव रूपं दधाति।
 तस्मात्स्त्री युवतिः प्रिया भावुका। जिष्णू रथेष्ठा इत्याह। आ
 ह वै तत्र जिष्णू रथेष्ठा जायते॥४८॥

यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। सभेयो युवेत्याह। यो वै पूर्ववयसी।
 स सभेयो युवा। तस्माद्युवा पुमान्प्रियो भावुकः। आऽस्य
 यजमानस्य वीरो जायतमित्याह। आ ह वै तत्र यजमानस्य
 वीरो जायते। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। निकामेनिकामे नः
 पर्जन्यो वर्षत्वित्याह। निकामेनिकामे ह वै तत्र पर्जन्यो
 वर्षति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। फलिन्यो न ओषधयः
 पच्यन्तामित्याह। फलिन्यो ह वै तत्रौषधयः पच्यन्ते। यत्रैतेन
 यज्ञेन यजन्ते। योगक्षेमो नः कल्पतामित्याह। कल्पते ह वै
 तत्र प्रजाभ्यो योगक्षेमः। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते॥४९॥

अनुङ्घानित्याह जायते वर्षति सप्त च॥ [१३]

प्रजापतिर्देवेभ्यो यज्ञान्व्यादिशत्। स आत्मन्नश्वमेधमंधत्।
तं देवा अब्रुवन्। एष वाव यज्ञः। यदश्वमेधः। अप्येव
नोत्रास्त्विति। तेभ्य एतानन्नहोमान्प्रायच्छत्। तानंजुहोत्।
तैर्वै स देवानंप्रीणात्। यदन्नहोमां जुहोति॥५०॥

देवानेव तैर्यजमानः प्रीणाति। आज्येन जुहोति। अग्नेर्वा
एतद्रूपम्। यदाज्यम्। यदाज्येन जुहोति। अग्निमेव
तत्प्रीणाति। मधुना जुहोति। महृत्यै वा एतद्देवतायै रूपम्।
यन्मधु। यन्मधुना जुहोति॥५१॥

महतीमेव तद्देवतां प्रीणाति। तण्डुलैर्जुहोति। वसूनां
वा एतद्रूपम्। यत्तण्डुलाः। यत्तण्डुलैर्जुहोति। वसूनेव
तत्प्रीणाति। पृथुकैर्जुहोति। रुद्राणां वा एतद्रूपम्।
यत्पृथुकाः। यत्पृथुकैर्जुहोति॥५२॥

रुद्रानेव तत्प्रीणाति। लाजैर्जुहोति। आदित्यानां वा
एतद्रूपम्। यल्लाजाः। यल्लाजैर्जुहोति। आदित्यानेव
तत्प्रीणाति। कुरम्बैर्जुहोति। विश्वेषां वा एतद्देवानां रूपम्।
यत्कुरम्बाः। यत्कुरम्बैर्जुहोति॥५३॥

विश्वानेव तद्देवान्प्रीणाति। धानाभिर्जुहोति। नक्षत्राणां
वा एतद्रूपम्। यद्धानाः। यद्धानाभिर्जुहोति। नक्षत्राण्येव
तत्प्रीणाति। सक्तुभिर्जुहोति। प्रजापतेर्वा एतद्रूपम्।
यथ्सक्तवः। यथ्सक्तुभिर्जुहोति॥५४॥

प्रजापतिमेव तत्प्रीणाति। मसूस्यैर्जुहोति। सर्वासां वा
 एतद्देवतानां रूपम्। यन्मसूस्यानि। यन्मसूस्यैर्जुहोति।
 सर्वा एव तद्देवताः प्रीणाति। प्रियङ्गुतण्डुलैर्जुहोति।
 प्रियाङ्गा ह वै नामैते। एतैर्वै देवा अश्वस्याङ्गानि
 समदधुः। यत्प्रियङ्गुतण्डुलैर्जुहोति। अश्वस्यैवाङ्गानि
 सन्दधाति। दशान्नानि जुहोति। दशाक्षरा विराट्।
 विराट्कृत्स्नस्यान्नाद्यस्यावरुद्धौ॥५५॥

जुहोति मधुना जुहोति पृथुकैर्जुहोति क्रम्बैर्जुहोति सक्तुभिर्जुहोति प्रियङ्गुतण्डुलैर्जुहोति
 चत्वारि च (अन्नहोमानाज्येनाग्नेर्मधुना तण्डुलैः पृथुकैर्लाजैः क्रम्बैर्धानाभिः सक्तुभिर्मसूस्यैः
 प्रियङ्गुतण्डुलैर्दशान्नानि द्वादश।)॥ [१४]

प्रजापतिरश्वमेधमसृजत। तं सृष्टं रक्षांस्यजिघांसन्।
 स एतान्प्रजापतिर्नक्तं होमानपश्यत्। तान्जुहोत्। तैर्वै
 स यज्ञाद्रक्षांस्यपाहन्। यन्नक्तं होमां जुहोति। यज्ञादेव
 तैर्यजमानो रक्षांस्यपहन्ति। आज्येन जुहोति। वज्रो वा
 आज्यम्। वज्रेणैव यज्ञाद्रक्षांस्यपहन्ति॥५६॥

आज्यस्य प्रतिपदं करोति। प्राणो वा आज्यम्। मुखत
 एवास्य प्राणं दधाति। अन्नहोमाञ्जुहोति। शरीरवदेवाव
 रुन्धे। व्यत्यासं जुहोति। उभयस्यावरुद्धौ। नक्तं जुहोति।
 रक्षंसामपहत्यै। आज्येनान्ततो जुहोति॥५७॥

प्राणो वा आज्यम्। उभयत एवास्य प्राणं दधाति।

पुरस्ताच्चोपरिष्ठाच्च। एकस्मै स्वाहेत्याह। अस्मिन्नेव
लोके प्रतितिष्ठति। द्वाभ्यां स्वाहेत्याह। अमुष्मिन्नेव
लोके प्रति तिष्ठति। उभयोरिव लोकयोः प्रति तिष्ठति।
अस्मिंश्चामुष्मिंश्च। शताय स्वाहेत्याह। शतायुर्वै पुरुषः
शतवीर्यः। आयुरेव वीर्यमव रुन्धे। सहस्राय स्वाहेत्याह।
आयुर्वै सहस्रम्। आयुरेवाव रुन्धे। सर्वस्मै स्वाहेत्याह।
अपरिमितमेवाव रुन्धे॥५८॥

एव यज्ञाद्रक्षास्यपहन्यन्ततो जुहोति शताय स्वाहेत्याह सप्त च॥—————[१५]

प्रजापतिं वा एष ईप्सतीत्याहुः। योऽश्वमेधेन यजत
इति। अथो आहुः। सर्वाणि भूतानीति। एकस्मै स्वाहेत्याह।
प्रजापतिर्वा एकः। तमेवाऽऽप्नोति। एकस्मै स्वाहा द्वाभ्यां
स्वाहेत्यभिपूर्वमाहुतीर्जुहोति। अभिपूर्वमेव सुवर्गं लोकमेति।
एकोत्तरं जुहोति॥५९॥

एकवदेव सुवर्गं लोकमेति। सन्ततं जुहोति। सुवर्गस्य
लोकस्य सन्तत्यै। शताय स्वाहेत्याह। शतायुर्वै पुरुषः
शतवीर्यः। आयुरेव वीर्यमवरुन्धे। सहस्राय स्वाहेत्याह।
आयुर्वै सहस्रम्। आयुरेवाव रुन्धे। अयुताय स्वाहा
नियुताय स्वाहा प्रयुताय स्वाहेत्याह॥६०॥

त्रयं इमे लोकाः। इमानेव लोकानव रुन्धे। अर्बुदाय
स्वाहेत्याह। वाग्वा अर्बुदम्। वाचमेवाव रुन्धे। न्यर्बुदाय

स्वाहेत्याह। यो वै वाचो भूमा। तन्न्यर्बुदम्। वाच एव
भूमानुमव रुन्धे। समुद्राय स्वाहेत्याह॥६१॥

समुद्रमेवाऽऽप्रोति। मध्याय स्वाहेत्याह। मध्यमेवाऽऽप्रोति।
अन्ताय स्वाहेत्याह। अन्तमेवाऽऽप्रोति। परार्धाय
स्वाहेत्याह। परार्धमेवाऽऽप्रोति। उषसे स्वाहा व्युष्ट्यै
स्वाहेत्याह। रात्रिर्वा उषाः। अहर्व्युष्टिः। अहोरात्रे एवावरुन्धे।
अथो अहोरात्रयोरेव प्रतितिष्ठति। ता यदुभयीर्दिवा वा
नक्तं वा जुहुयात्। अहोरात्रे मोहयेत्। उषसे स्वाहा व्युष्ट्यै
स्वाहोदेष्यते स्वाहोद्यते स्वाहेत्यनुदिते जुहोति। उदिताय
स्वाहा सुवर्गाय स्वाहा लोकाय स्वाहेत्युदिते जुहोति।
अहोरात्रयोरव्यतिमोहाय॥६२॥

एकोत्तरं जुहोति प्रयुताय स्वाहेत्याह समुद्राय स्वाहेत्याहाहर्व्युष्टिः सप्त च॥—[१६]

विभूर्मात्रा प्रभूः पित्रेत्यंश्चनामानि जुहोति। उभयोरेवैनं
लोकयोर्नामधेयं गमयति। आयनाय स्वाहा प्रायणाय
स्वाहेत्युद्वावाञ्जुहोति। सर्वमेवैनमस्कन्त्रं सुवर्गं लोकं
गमयति। अग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहेति पूर्वहोमाञ्जुहोति।
पूर्वं एव द्विषन्तं भ्रातृव्यमतिं क्रामति। पृथिव्यै स्वाहा-
ऽन्तरिक्षाय स्वाहेत्याह। यथायजुरेवैतत्। अग्नये स्वाहा
सोमाय स्वाहेति पूर्वदीक्षा जुहोति। पूर्वं एव द्विषन्तं
भ्रातृव्यमतिं क्रामति॥६३॥

पृथिव्यै स्वाहाऽन्तरिक्षाय स्वाहेत्येकविंशिनीं दीक्षां जुहोति। एकविंशतिर्वै देवलोकः। द्वादश मासाः पञ्चर्तवः। त्रयं इमे लोकः। असावादित्य एकविंशः। एष सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। भुवो देवानां कर्मणेत्यृतुदीक्षा जुहोति। ऋतून्वास्मै कल्पयति। अग्नये स्वाहा वायवे स्वाहेति जुहोत्यनन्तरित्यै॥६४॥

अर्वाङ्ग्रजः सङ्क्रामत्वित्यासीर्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्याप्त्यै। भूतं भव्यं भविष्यदिति पर्याप्तीर्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य पर्याप्त्यै। आ मे गृहा भवन्त्वित्याभूर्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्याभूत्यै। अग्निना तपोऽन्वभवदित्यनुभूर्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्यानुभूत्यै। स्वाहाऽऽधिमाधींताय स्वाहेति समस्तानि वैश्वदेवानि जुहोति। समस्तमेव द्विषन्तं भ्रातृव्यमिति क्रामति॥६५॥

द्व्यः स्वाहा हनूभ्यां स्वाहेत्यङ्ग्रहोमाञ्जुहोति। अङ्गैरङ्गै वै पुरुषस्य पाप्मोर्पश्लिष्टः। अङ्गादङ्गादेवेन पाप्मनस्तेन मुञ्चति। अञ्जेताय स्वाहा कृष्णाय स्वाहा श्वेताय स्वाहेत्यश्वरूपाणि जुहोति। रूपैरेवेन समर्धयति। ओषधीभ्यः स्वाहा मूलैभ्यः स्वाहेत्योषधिहोमाञ्जुहोति। द्वय्यो वा ओषधयः। पुष्पेभ्योऽन्याः फलं गृह्णन्ति। मूलैभ्योऽन्याः। ता एवोभयीरव रुन्धे॥६६॥

वनस्पतिभ्यः स्वाहेति वनस्पतिहोमाञ्जुहोति। आरण्यस्यान्नाद्यस्यावरु
मेषस्त्वा पचतैरवृत्तित्यपाव्यानि जुहोति। प्राणा वै देवा
अपाव्याः। प्राणानेवावरुन्धे। कूप्याभ्यः स्वाहाञ्चः
स्वाहेत्यपाञ्जुहोति। अप्सु वा आपः। अन्नं वा
आपः। अद्ध्यो वा अन्नं जायते। यदेवाद्ध्योऽन्नं जायते। तदवरु
न्धे॥६७॥

पूर्वदीक्षा जुहोति पूर्व एव द्विषन्तं भ्रातृव्यमिति कामत्यनन्तरित्यै कामति रुन्धे जायत एकं
च॥

[१७]

अम्भाञ्जुहोति। अयं वै लोकोऽम्भाञ्जुहोति। तस्य वसवो-
ऽधिपतयः। अग्निर्ज्योतिः। यदम्भाञ्जुहोति। इममेव
लोकमवरुन्धे। वसूनाञ्जु सायुज्यं गच्छति। अग्निं ज्योतिरवरु
न्धे। नभाञ्जुहोति। अन्तरिक्षं वै नभाञ्जुहोति॥६८॥

तस्य रुद्रा अधिपतयः। वायुर्ज्योतिः। यन्नभाञ्जुहोति।
अन्तरिक्षमेवावरुन्धे। रुद्राणाञ्जु सायुज्यं गच्छति। वायुं
ज्योतिरवरुन्धे। महाञ्जुहोति। असौ वै लोको
महाञ्जुहोति। तस्यादित्या अधिपतयः। सूर्यो ज्योतिः॥६९॥

यन्महाञ्जुहोति। अमुमेव लोकमवरुन्धे। आदित्यानाञ्जु
सायुज्यं गच्छति। सूर्यं ज्योतिरवरुन्धे। नमो राज्ञे नमो
वरुणायेति यव्यानि जुहोति। अन्नाद्यस्यावरुद्धौ। मयोभूर्वातो
अभि वातूसा इति गव्यानि जुहोति। पशूनामवरुद्धौ।
प्राणाय स्वाहा व्यानाय स्वाहेति सन्ततिहोमाञ्जुहोति।

सुवर्गस्य लोकस्य सन्तत्यै॥७०॥

सिताय स्वाहाऽसिताय स्वाहेति प्रमुक्तीर्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य प्रमुक्त्यै। पृथिव्यै स्वाहाऽन्तरिक्षाय स्वाहेत्याह। यथायजुरेवैतत्। दत्वते स्वाहाऽदन्तकाय स्वाहेति शरीरहोमाञ्जुहोति। पितृलोकमेव तैर्यजमानोऽव रुन्धे। कस्त्वा युनक्ति स त्वा युनक्तिति परिधीन् युनक्ति। इमे वै लोकाः परिधयः। इमानेवास्मै लोकान् युनक्ति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥७१॥

यः प्राणतो य आत्मदा इति महिमानौ जुहोति। सुवर्गो वै लोको महः। सुवर्गमेव ताभ्यां लोकं यजमानोऽव रुन्धे। आ ब्रह्मन्ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी जायतामिति समस्तानि ब्रह्मवर्चसानि जुहोति। ब्रह्मवर्चसमेव तैर्यजमानोऽव रुन्धे। जज्ञि बीजमिति जुहोत्यनन्तरित्यै। अग्नये समनमत्पृथिव्यै समनमदिति सन्नतिहोमाञ्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य सन्नत्यै। भूताय स्वाहा भविष्यते स्वाहेति भूताभव्यौ होमौ जुहोति। अयं वै लोको भूतम्॥७२॥

असौ भविष्यत्। अनयोरेव लोकयोः प्रतितिष्ठति। सर्वस्याप्त्यै। सर्वस्यावरुद्ध्यै। यदक्रन्दः प्रथमं जायमान इत्यश्वस्तोमीयं जुहोति। सर्वस्याप्त्यै। सर्वस्य जित्यै। सर्वमेव तेनाप्रोति। सर्वं जयति। योऽश्वमेधेन यजते॥७३॥

य उ चैनमेवं वेद। यज्ञं रक्षांस्यजिघांसन्। स
 एतान्प्रजापतिर्नक्तं होमानं पश्यत्। तानं जुहोत्। तैर्वै स
 यज्ञाद्रक्षांस्यपाहन्। यन्नक्तं होमां जुहोति। यज्ञादेव
 तैर्यजमानो रक्षांस्यपहन्ति। उषसे स्वाहा व्युष्ट्यै
 स्वाहेत्यन्ततो जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥७४॥

वै नभांसि सूर्यो ज्योतिः सन्तत्यै समष्ट्यै भूतं यजते नवं च॥—————[१८]

एकयूपो वैकादशिनीं वा। अन्येषां यज्ञानां यूपां भवन्ति।
 एकविंशिन्यश्वमेधस्य। सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै।
 बैल्वो वा खादिरो वा पालाशो वा। अन्येषां यज्ञक्रतूनां
 यूपां भवन्ति। राज्जुदाल एकविंशत्यरत्निरश्वमेधस्य।
 सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। नान्येषां पशूनां तैजस्या
 अवदन्ति। अवदन्त्यश्वस्य॥७५॥

पाप्मा वै तैजनी। पाप्मनोऽपहत्यै। प्लक्षशाखायामन्येषां
 पशूनामवदन्ति। वेतसशाखायामश्वस्य। अप्सु योनिर्वा
 अश्वः। अप्सु जो वेतसः। स्व एवास्य योनाववं द्यति।
 यूपेषु ग्राम्यान्पशून्त्रियुञ्जन्ति। आरोकेष्वारण्यान्धारयन्ति।
 पशूनां व्यावृत्यै। आ ग्राम्यान्पशून्लभन्ते। प्रारण्यान्त्सृजन्ति।
 पाप्मनोऽपहत्यै॥७६॥

अश्वस्य व्यावृत्यै त्रीणि च॥—————[१९]

राज्जुदालमग्निष्ठं मिनोति। भ्रूणहत्याया अपहत्यै।

पौतुद्रवावभितो भवतः। पुण्यस्य गन्धस्यावरुद्धौ।
 भ्रूणहृत्यामेवास्मादपहत्य। पुण्येन गन्धेनोभयतः परि
 गृह्णाति। षड्वैल्वा भवन्ति। ब्रह्मवर्चसस्यावरुद्धौ। षड्वादिराः।
 तेजसोऽवरुद्धौ॥ ७७॥

षड्वालाशाः। सोमपीथस्यावरुद्धौ। एकविंशतिः सम्पद्यन्ते।
 एकविंशतिर्वै देवलोकाः। द्वादश मासाः पञ्चर्तवः। त्रय
 इमे लोकाः। असावादित्य एकविंशः। एष सुवर्गो लोकः।
 सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। शतं पशवो भवन्ति॥ ७८॥

शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति
 तिष्ठति। सर्वं वा अश्वमेध्याप्रोति। अपरिमिता भवन्ति।
 अपरिमितस्यावरुद्धौ। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कस्मात्सत्यात्।
 दक्षिणतोऽन्येषां पशूनामवद्यन्ति। उत्तरतोऽश्वस्येति। वारुणो
 वा अश्वः॥ ७९॥

एषा वै वरुणस्य दिक्। स्वायामेवास्य दिश्यवद्यति।
 यदितरेषां पशूनामवद्यति। शतदेवत्यं तेनाव रुन्धे।
 चितेऽग्नावधिं वैतसे कटेऽश्वं चिनोति। अप्सुयोनिर्वा
 अश्वः। अप्सुजो वैतसः। स्व एवैनं योनौ प्रतिष्ठापयति।
 पुरस्तात्प्रत्यश्च तूपरं चिनोति। पश्चात्प्राचीनं गोमृगम्॥ ८०॥

प्राणापानावेवास्मिन्सम्यञ्चौ दधाति। अश्वं तूपरं गोमृगमिति
 सर्वहुत एताञ्जुहोति। एषां लोकानामभिजित्यै। आत्मनाऽभि

जुहोति। सात्मानमेवैन॑ सतनुं करोति। सात्मा-
ऽमुष्मिँल्लोके भवति। य एवं वेद। अथो वसोरेव
धारां तेनाव॑ रुन्धे। इलुवर्दाय॑ स्वाहा बलिर्वर्दाय॑
स्वाहेत्याह। संवत्सरो वा इलुवर्दः। परिवत्सरो बलिर्वर्दः।
संवत्सरादेव परिवत्सरादायुरव॑ रुन्धे। आयुरेवास्मिन्दधाति।
तस्मादश्वमेधयाजी ज॒रसा॑ वि॒स्रसामुं॑ लो॒कमेति॑॥८१॥

तेजसोऽव॑रुद्धौ भव॒न्त्यश्वौ गोमृ॑गमिलुवर्दश्च॒त्वारि च॑॥ [२०]

ए॒कवि॑ंशोऽग्नि॑र्भवति। ए॒कवि॑ंशः स्तोमः। ए॒कवि॑ंशतिर्यूपाः।
यथा वा अ॒श्वो व॑र्ष॒भा वा वृ॑षाणः स॒ंस्फुरे॑रन्। ए॒वमे॒व
तथ॑स्तोमाः स॒ंस्फुर॑न्ते। यदे॒कवि॑ंशाः। ते यथ॑स॒मृच्छे॑रन्।
ह॒न्येता॑स्य य॒ज्ञः। द्वा॒दश॑ ए॒वाग्निः॑ स्या॒दित्या॑हुः। द्वा॒दशः
स्तोमः॑॥८२॥

एका॑दश॒ यूपाः॑। यद्द्वा॑दशोऽग्नि॑र्भवति। द्वा॑दश॒ मासाः॑
संवत्स॑रः। सं॒वत्स॑रेणै॒वास्मा॑ अन्नमव॑ रुन्धे। यद्दश॒ यूपा॑
भव॑न्ति। दशा॑क्षरा वि॒राट्। अन्नं॑ वि॒राट्। वि॒राजै॒वान्नाद्य॑मव॑
रुन्धे। य ए॑कादशः। स्तन॑ ए॒वास्यै॑ सः॥८३॥

दु॒ह ए॒वैनां॑ तेन॑। तदा॑हुः। यद्द्वा॑दशोऽग्निः॑ स्याद्द्वा॑दशः
स्तोम॑ ए॒कादश॒ यूपाः॑। यथा॒ स्थू॒रिणा॑ या॒यात्। ता॒दृक्त॑त्।
ए॒कवि॑ंश॒ एवाग्निः॑ स्या॒दित्या॑हुः। ए॒कवि॑ंशः स्तोमः।
ए॒कवि॑ंशतिर्यूपाः। यथा॒ प्रष्टि॑भि॒र्याति॑। ता॒दृगे॒व तत्॥८४॥

यो वा अ॒श्वमे॒धे ति॒स्रः क॒कुभो॒ वेद॑। क॒कुद्ध॒ राज्ञा॑
 भवति। ए॒क॒वि॒ंशोऽग्नि॑र्भवति। ए॒क॒वि॒ंशः स्तोमः॑।
 ए॒क॒वि॒ंशति॒र्यूपाः॑। ए॒ता वा अ॒श्वमे॒धे ति॒स्रः क॒कुभः॑। य ए॒वं
 वेद॑। क॒कुद्ध॒ राज्ञा॑ भवति। यो वा अ॒श्वमे॒धे त्रीणि॑ शी॒र्षाणि॒
 वेद॑। शिरो॑ ह॒ राज्ञा॑ भवति। ए॒क॒वि॒ंशोऽग्नि॑र्भवति।
 ए॒क॒वि॒ंशः स्तोमः॑। ए॒क॒वि॒ंशति॒र्यूपाः॑। ए॒तानि॒ वा अ॒श्वमे॒धे
 त्रीणि॑ शी॒र्षाणि॑। य ए॒वं वेद॑। शिरो॑ ह॒ राज्ञा॑ भवति॥८५॥

द्वादशः स्तोमः स एव तच्छिरो ह॒ राज्ञा॑ भवति पद च॥—————[२१]

दे॒वा वा अ॒श्वमे॒धे प॒व॒माने॑। सु॒व॒र्गं लो॒कं न प्राजा॑नन्। तमश्वः
 प्राजा॑नात्। यद॑श्वमे॒धेऽश्वे॑न॒ मे॒ध्येनो॑द॒श्चो ब॒हिष्प॒वमा॑न॒
 सर्प॑न्ति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ प्र॒ज्ञा॑त्यै। न वै म॑नुष्यः सु॒व॒र्गं
 लो॒कम॑ञ्ज॒सा वेद॑। अश्वो॑ वै सु॒व॒र्गं लो॒कम॑ञ्ज॒सा वेद॑।
 यदु॑द्गा॒तोद्गा॑येत्। यथा॑ क्षे॒त्रज्ञो॑ऽन्येन॑ प॒था प्र॑तिपा॒दये॑त्।
 ता॒दृक्त॑त्॥८६॥

उ॒द्गा॒तार॑म॒प॒रुध्य॑। अश्व॑मुद्गी॒थाय॑ वृणीते। यथा॑ क्षे॒त्रज्ञो॑ऽञ्ज॒सा
 नय॑ति। ए॒वमे॒वैन॑मश्वः सु॒व॒र्गं लो॒कम॑ञ्ज॒सा नय॑ति। पु॒च्छं म॑न्वा
 र॑भन्ते। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ स॒म॒ष्ट्यै। हिं क॑रोति। सा॒मैवा॒कः।
 हिं क॑रोति। उ॒द्गी॒थ ए॒वास्य॑ सः॥८७॥

वड॑बा॒ उप॑ रुन्धन्ति। मि॒थुन॑त्वाय॒ प्रजा॑त्यै। अथो॒
 यथो॑पगा॒तार॑ उप॒गाय॑न्ति। ता॒दृगे॒व तत्। उ॒द॒गासी॑दश्वो

मेध्य॒ इत्या॑ह। प्रा॒जाप॒त्यो वा अश्वः॑। प्र॒जाप॑तिरुद्गी॒थः।
 उ॒द्गी॒थमे॒वाव॑ रुन्धे। अथो॑ ऋ॒क्सामयो॑रे॒व प्रति॑ तिष्ठति।
 हि॒रण्ये॒नोपाक॑रोति। ज्योति॑र्वै हि॒रण्यम्। ज्योति॑रे॒व मु॑ख॒तो
 द॑धाति। यज॑माने च प्र॒जासु॑ च। अथो॑ हि॒रण्यज्योति॑रे॒व
 यज॑मानः सुव॒र्गं लो॒कमे॑ति॥८८॥

तत्स उपाकरोति चत्वारि च॥ [२२]

पु॒रुषो॒ वै य॒ज्ञः। य॒ज्ञः प्र॒जाप॑तिः। यदश्वे॑ प॒शून्त्रि॑यु॒ञ्जन्ति॑।
 य॒ज्ञादे॒व तद्य॒ज्ञं प्रयु॑ङ्क्ते। अश्वं॑ तू॒परं॑ गो॒मृग॑म्। तान॑ग्नि॒ष्ठ
 आल॑भते। से॒नामु॒खमे॒व तत्स॑ङ्श्यति। तस्मा॑द्राज॒मुखं॑ भी॒ष्मं
 भावु॑कम्। आ॒ग्नेयं॑ कृ॒ष्णग्री॑वं पु॒रस्ता॑ल॒लाटे॑। पूर्वा॑ग्निमे॒व तं
 कु॑रुते॥८९॥

तस्मा॑त्पूर्वा॒ग्निं पु॒रस्ता॑त्स्थापयन्ति। पौ॒ष्णम॒न्वश्च॑म्। अन्नं॑ वै
 पू॒षा। तस्मा॑त्पूर्वा॒ग्नावा॑हार्य॒मा ह॑रन्ति। ऐ॒न्द्रा॒पौष्ण॑मु॒परि॑ष्ठात्।
 ऐ॒न्द्रो वै रा॑ज॒न्योऽन्नं॑ पू॒षा। अ॒न्नाद्ये॑नै॒वैन॑मु॒भय॑तः परि॑ गृह्णाति।
 तस्मा॑द्राज॒न्योऽन्ना॑दो भावु॑कः। आ॒ग्नेयो॑ कृ॒ष्णग्री॑वौ बाहु॒वोः।
 बा॒हुवो॑रे॒व वी॒र्यं॑ धत्ते॥९०॥

तस्मा॑द्राज॒न्यो बा॒हुब॒लीभा॑वु॑कः। त्वा॒ष्ट्रो लो॑मशस॒क्थो
 स॒क्थोः। स॒क्थ्योरे॒व वी॒र्यं॑ धत्ते। तस्मा॑द्राज॒न्य
 ऊ॒रुब॒लीभा॑वु॑कः। शि॒तिपृ॑ष्ठौ बा॒र्हस्प॑त्यौ पृ॒ष्ठे।
 ब्र॒ह्मव॒र्चस॑मे॒वोप॑रि॒ष्ठाद्ध॑त्ते। अथो॑ क॒वचे॑ ए॒वैते॑ अ॒भितः॑

पर्यू॑हते। तस्मा॑द्राज॒न्यः सन्न॑द्धो वी॒र्यं करो॑ति। धा॒त्रे
पृ॑षोद॒रम॒धस्ता॑त्। प्र॒तिष्ठा॑मेवैतां कु॒रुते। अथो॑ इ॒यं वै धा॒ता।
अ॒स्यामे॒व प्र॒ति तिष्ठ॑ति। सौ॒र्यं ब॒लक्षं पु॑च्छे॑। उ॒थ्सेध॑मे॒व तं
कु॒रुते। तस्मा॑दु॒थ्सेध॑म्भ॒ये प्र॒जा अ॒भिस॑ऽश्र॒यन्ति॥११॥

कुरु॑ते ध॒त्ते कुरु॑ते पञ्च॑ च॥ ————— [२३]

सा॒ङ्ग्रह॑ण्या चतु॑ष्टय्यो यो वै यः पि॒तृश्च॒त्वारो यथा॑ नि॒क्तं प्र॒जाप॑तये त्वा यथा प्रोक्षि॑तं
वि॒भूरा॑ह प्र॒जाप॑तिरकामयताश्वमे॒धेनं प्र॒जाप॑तिर्न किञ्च॒न सा॑वि॒त्रमा ब्रह्म॑न्प्र॒जाप॑तिर्दे॒वैभ्यः
प्र॒जाप॑ती रक्षा॑सि प्र॒जाप॑तिमीप्सति वि॒भूर॑श्चना॒मान्य॑म्भा॑स्येकयू॒पो रा॒ज्जु॑दालमेकवि॑शो
दे॒वाः पुरु॑ष॒स्त्रयो॑वि॑शतिः॥२३॥

सा॒ङ्ग्रह॑ण्या तस्मा॑दश्वमेधया॒जी यत्परि॑मिता यद्य॑ज्ञमुखे यो दीक्षां दे॒वाने॒व त्रयं॑ इ॒मे सि॒तायं
प्रा॒णापा॒नावे॒वास्मि॑न्तस्मा॑द्राज॒न्यं ए॒कं न॑वतिः॥११॥

सा॒ङ्ग्रह॑ण्या स॑ऽश्र॒यन्ति॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके अष्टमः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥नवमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके नवमः प्रपाठकः॥

प्रजापतिरश्वमेधमसृजत। सोऽस्मात्सृष्टोऽपाक्रामत्।
तमष्टादशिभिरनु प्रायुङ्क्त। तमाप्नोत्। तमात्वाष्टादशिभिरवारुन्ध।
यदष्टादशिनं आलभ्यन्ते। यज्ञमेव तैरात्वा यजमानोऽवरुन्धे।
संवत्सरस्य वा एषा प्रतिमा। यदष्टादशिनः। द्वादश मासाः
पञ्चर्तवः॥१॥

संवत्सरोऽष्टादशः। यदष्टादशिनं आलभ्यन्ते। संवत्सरमेव
तैरात्वा यजमानोऽवरुन्धे। अग्निष्ठेऽन्यान्पशून्नुपाकरोति।
इतरेषु यूपेष्वष्टादशिनोऽजामित्वाय। नवन्वालेभ्यन्ते
सवीर्यत्वाय। यदारण्यैः सङ्स्थापयेत्। व्यवस्येतां
पितापुत्रौ। व्यध्वानः क्रामेयुः। विदूरं ग्रामयोग्रामान्तौ
स्याताम्॥२॥

ऋक्षीकाः पुरुषव्याघ्राः परिमोषिणं आव्याधिनीस्तस्करा
अरण्येष्वजायेरन्। तदाहुः। अपशवो वा एते। यदारण्याः।
यदारण्यैः सङ्स्थापयेत्। क्षिप्रे यजमानमरण्यं मृतं हरेयुः।
अरण्यायतना ह्यारण्याः पशव इति। यत्पशून्नालभेत।
अनवरुद्धा अस्य पशवः स्युः। यत्पर्यग्निकृतानुत्सृजेत्॥३॥

यज्ञवेशसं कुर्यात्। यत्पशून्नालभेत। तेनैव पशून्वरुन्धे।
यत्पर्यग्निकृतानुत्सृजत्ययज्ञवेशसाय। अवरुद्धा अस्य पशवो

भवन्ति। न यज्ञवेशसम्भवति। न यजमानमरण्यम्मृतं
हरन्ति। ग्राम्यैः सः स्थापयति। एते वै पशवः क्षेमो नाम।
सं पितापुत्राववस्यतः। समध्वानः क्रामन्ति। समन्तिकं
ग्रामयोग्रामान्तौ भवतः। नक्षीकाः पुरुषव्याघ्राः परिमोषिणं
आव्याधिनीस्तस्करा अरण्येष्वजायन्ते॥४॥

ऋतवः स्यातामुत्सृजेत्स्यन्तस्त्रीणि च॥ [१]

प्रजापतिरकामयतोभौ लोकावव रुन्धीयेति। स
एतानुभयान्पशून्पश्यत्। ग्राम्याश्चरण्याश्च। तानालभत।
तैर्वै स उभौ लोकाववारुन्ध। ग्राम्यैरेव पशुभिरिमं
लोकमवारुन्ध। आरण्यैरमुम्। यद्ग्राम्यान्पशूनालभते।
इममेव तैर्लोकमव रुन्धे। यदारण्यान्॥५॥

अमुनैः। अनवरुद्धो वा एतस्य संवत्सर इत्याहुः। य
इतइतश्चातुर्मास्यानि संवत्सरं प्रयुङ्क्त इति। एतावान् वै
संवत्सरः। यच्चातुर्मास्यानि। यदेते चातुर्मास्याः पशवं
आलभ्यन्ते। प्रत्यक्षमेव तैः संवत्सरं यजमानोऽवरुन्धे।
वि वा एष प्रजया पशुभिरुद्ध्यते। यः संवत्सरं प्रयुङ्क्ते।
संवत्सरः सुवर्गो लोकः॥६॥

सुवर्गन्तु लोकन्नापराधोति। प्रजा वै पशवं एकादशिनीं।
यदेत एकादशिनाः पशवं आलभ्यन्ते। साक्षादेव प्रजां
पशून् यजमानोऽवरुन्धे। प्रजापतिर्विराजमसृजत। सा
सृष्टाऽश्वमेधं प्राविशत्। तान्दशिभिरनु प्रायुङ्क्त। तामाप्नोत्।

तामा॒स्त्वा द॒शिभि॒रवा॑रुन्धे। यद्द॒शिर्न॑ आल॒भ्यन्ते॑॥७॥

वि॒राज॑मे॒व तैरा॒स्त्वा यज॑मा॒नोऽव॑रुन्धे। एका॑दश द॒शत॒
आल॑भ्यन्ते। एका॑दशाक्षरा त्रि॒ष्टुप्। त्रैष्टु॑भाः प॒शवः॑।
प॒शून्वेवा॑रुन्धे। वैश्व॑दे॒वो वा अश्वः॑। ना॒नादे॒वत्याः॑
प॒शवो॑ भवन्ति। अश्व॑स्य स॒र्वत्वा॑य। ना॒नारू॑पा भवन्ति।
तस्मा॑न्ना॒नारू॑पाः प॒शवः॑। ब॒हुरू॑पा भवन्ति। तस्मा॑द्ब॒हुरू॑पाः
प॒शवः॑ स॒मृद्ध्यै॑॥८॥

आ॒र॒ण्यौल्लो॒को द॒शिर्न॑ आल॒भ्यन्ते॑ ना॒नारू॑पाः प॒शवो॑ द्वे च॥—————[२]

अ॒स्मै वै लो॒काय॑ ग्रा॒म्याः प॒शव॑ आल॒भ्यन्ते॑।
अ॒मुष्मा॑ आ॒र॒ण्याः। यद्वा॒म्यान्प॒शूना॒लभ॑ते। इ॒ममे॒व
तैर्लो॒कम॑व॒रुन्धे॑। यदा॑र॒ण्यान्। अ॒मुन्तैः॑। उ॒भया॑न्प॒शूना॒लभ॑ते।
गा॒म्याःश्चा॒र॒ण्याःश्च॑। उ॒भयो॑र्लो॒कयो॒रव॑रु॒द्ध्यै॑। उ॒भया॑न्प॒शूना॒लभ॑ते॥९
गा॒म्याःश्चा॒र॒ण्याःश्च॑। उ॒भय॑स्या॒न्नाद्य॒स्याव॑रु॒द्ध्यै॑। उ॒भया॑न्प॒शूना॒लभ॑ते।
गा॒म्याःश्चा॒र॒ण्याःश्च॑। उ॒भये॑षां प॒शूना॒मव॑रु॒द्ध्यै॑। त्रय॑स्त्रयो
भव॑न्ति। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒षां लो॒काना॒माप्त्यै॑। ब्र॒ह्मवा॒दिनो॑
वद॑न्ति। कस्मा॑त्स॒त्यात्॥१०॥

अ॒स्मिँल्लो॒के ब॒हवः॑ का॒मा इति॑। यत्स॑मा॒नीभ्यो॑ दे॒वता॑भ्यो॒ऽन्ये॑-
ऽन्ये प॒शव॑ आल॒भ्यन्ते॑। अ॒स्मिन्ने॒व तल्लो॒के का॒मा॑न्दि॒धाति॑।
तस्मा॑द॒स्मिँल्लो॒के ब॒हवः॑ का॒माः। त्रया॑णात्र॒याणा॑म्
स॒ह व॒पा जु॑होति। त्र्या॑वृ॒तो वै दे॒वाः। त्र्या॑वृ॒त इ॒मे
लो॒काः। ए॒षां लो॒काना॒माप्त्यै॑। ए॒षां लो॒कानां॑ कृ॒प्त्यै॑।

पर्यग्निकृतानारुण्यानुत्सृजन्त्यहिंसायै॥११॥

अवरुद्धा उभयान्यशूनालभते सत्यादहिंसायै॥ [३]

युञ्जन्ति ब्रध्नमित्याह। असौ वा आदित्यो ब्रध्नः।
आदित्यमेवास्मै युनक्ति। अरुषमित्याह। अग्निर्वा अरुषः।
अग्निमेवास्मै युनक्ति। चरन्तमित्याह। वायुर्वै चरन्।
वायुमेवास्मै युनक्ति। परितस्थुष इत्याह॥१२॥

इमे वै लोकाः परितस्थुषः। इमानेवास्मै लोकान्
युनक्ति। रोचन्ते रोचना दिवीत्याह। नक्षत्राणि वै रोचना
दिवि। नक्षत्राण्येवास्मै रोचयति। युञ्जन्त्यस्य काम्येत्याह।
कामानेवास्मै युनक्ति। हरी विपक्षसेत्याह। इमे वै हरी
विपक्षसा। इमे एवास्मै युनक्ति॥१३॥

शोणा धृष्णू नृवाहसेत्याह। अहोरात्रे वै नृवाहसा।
अहोरात्रे एवास्मै युनक्ति। एता एवास्मै देवता युनक्ति।
सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। केतुं कृण्वन्नकेतव इति ध्वजं
प्रतिमुञ्चति। यश एवैनं राज्ञाङ्गमयति। जीमूतस्येव भवति
प्रतीकमित्याह। यथायजुरेवैतत्। ये ते पन्थानः सवितः
पूर्व्यास इत्यध्वर्युर्यजमानं वाचयत्यभिजित्यै॥१४॥

परा वा एतस्य यज्ञ एति। यस्य पशुरुपाकृतोऽन्यत्र
वेद्या एति। एतं स्तोतरेतेन पथा पुनरश्वमावर्तयासि न
इत्याह। वायुर्वै स्तोता। वायुमेवास्य परस्तादधात्यावृत्यै।
यथा वै हविषो गृहीतस्य स्कन्दति। एवं वा एतदश्वस्य

स्कन्दति। यदस्योपाकृतस्य लोमानि शीयन्ते। यद्वालेषु काचानावयन्ति। लोमान्येवास्य तथ्सम्भरन्ति॥१५॥

भूर्भुवः सुवृत्तिं प्राजापत्याभिरावयन्ति। प्राजापत्यो वा अश्वः। स्वयैवैनं देवतया समर्धयन्ति। भूरिति महिषी। भुव इति वावाता। सुवृत्तिं परिवृत्ती। एषां लोकानामभिजित्यै। हिरण्ययाः काचा भवन्ति। ज्योतिर्वै हिरण्यम्। राष्ट्रमश्वमेधः॥१६॥

ज्योतिंश्चैवास्मै राष्ट्रं च समीचीं दधाति। सहस्रम्भवन्ति। सहस्रसम्मितः सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। अप वा एतस्मात्तेज इन्द्रियं पशवः श्रीः क्रामन्ति। योऽश्वमेधेन यजते। वसवस्त्वाऽञ्जन्तु गायत्रेण छन्दसेति महिष्यभ्यनक्ति। तेजो वा आज्यम्। तेजो गायत्री। तेजसैवास्मै तेजोऽवरुन्धे॥१७॥

रुद्रास्त्वाऽञ्जन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसेति वावाता। तेजो वा आज्यम्। इन्द्रियं त्रिष्टुप्। तेजसैवास्मा इन्द्रियमवरुन्धे। आदित्यास्त्वाऽञ्जन्तु जागतेन छन्दसेति परिवृत्ती। तेजो वा आज्यम्। पशवो जगती। तेजसैवास्मै पशूनवरुन्धे। पत्नयोऽभ्यञ्जन्ति। श्रिया वा एतद्रूपम्॥१८॥

यत्पत्नयः। श्रियमेवास्मिन्तद्धति। नास्मात्तेज इन्द्रियं पशवः श्रीरप क्रामन्ति। लाजी (३) ज्वाची (३) न यशोममाँ(४) इत्यतिरिक्तमन्त्रमश्वयोपाहरन्ति।

प्र॒जामे॒वान्ना॒दीं कु॑र्वते। ए॒तद्दे॒वा अ॒न्नम॑त्तै॒तदन्न॑मद्धि
 प्र॒जाप॑त॒ इत्या॑ह। प्र॒जाया॑मे॒वान्नाद्य॑न्दधते। यदि॒ नाव॑जिघ्रैत्।
 अ॒ग्निः प॒शुरा॑सी॒दित्य॑व॒घ्राप॑येत्। अ॒व है॒व जि॑घ्रति।
 आ॒क्रान् वा॒जी क्र॑मै॒रत्य॑क्रमी॒द्वाजी॑ द्यौस्ते॒ पृष्ठं॑ पृ॒थिवी॑
 स॒धस्थ॑मित्य॒श्वम॑नु॒मन्त्र॑यते। ए॒षां लो॒काना॑म॒भिजि॑त्यै।
 समि॑द्धो अ॒ञ्जन्कृ॑दरं मती॒नामित्य॑श्व॒स्याप्रि॑यो भवन्ति
 सरू॑प॒त्याय॑॥१९॥

परित॒स्थुष॒ इत्या॑हमे ए॒वास्मै॑ यु॒नत्तद्य॑भिजित्यै भ॒रन्त्य॑श्वमे॒धो रु॑न्धे रू॒पञ्जि॑घ्रति त्रीणि च॥[४]

तेज॑सा॒ वा ए॒ष ब्र॑ह्मवर्च॒सेन॑ व्यृ॒द्ध्यते॑। योऽ॒श्वमे॑धेन॒ यज॑ते।
 हो॒ता च॑ ब्र॒ह्मा च॑ ब्र॒ह्मोद्य॑ वदतः। तेज॑सा चै॒वैनं॑ ब्रह्मवर्च॒सेनं॑
 च॒ सम॑र्धयतः। द॒क्षिण॑तो ब्रह्मा भ॑वति। द॒क्षिण॑तआ॒यत॑नो॒ वै
 ब्र॒ह्मा। बा॒रु॒हस्प॑त्यो वै ब्रह्मा। ब्रह्मवर्च॒समे॒वास्य॑ दक्षिण॒तो
 द॑धाति। तस्मा॒दक्षि॑णोऽर्धो॑ ब्रह्मवर्च॒सित॑रः। उ॒त्तर॑तो हो॒ता
 भ॑वति॥२०॥

उ॒त्तर॑तआ॒यत॑नो॒ वै हो॒ता। आ॒ग्नेयो॑ वै हो॒ता। तेजो॑
 वा अ॒ग्निः। तेज॑ ए॒वास्यो॑त्तर॒तो द॑धाति। तस्मा॒दुत्त॑रो॒
 ऽर्ध॑स्तेज॒स्वित॑रः। यू॒पम॑भि॒तो व॑दतः। य॒ज॒मा॒नदे॒वत्यो॑
 वै यू॒पः। यज॑मानमे॒व तेज॑सा च ब्रह्मवर्च॒सेनं॑ च॒
 सम॑र्धयतः। कि॒ञ्च स्वि॑दासीत्पूर्वचि॒त्तिरि॒त्याह॑। द्यौर्वै वृ॒ष्टिः
 पूर्॒वचि॑त्तिः॥२१॥

दि॒वंमे॒व वृ॒ष्टि॒मव॑रुन्धे। कि॒ञ्च स्वि॑दासीद्बृ॒हद्व॒य इत्या॑ह। अ॒श्वो

वै बृहद्वयः। अश्वमेवावरुन्धे। किं स्विदासीत्पिशङ्गिलेत्याह।
रात्रिर्वै पिशङ्गिला। रात्रिमेवावरुन्धे। किं स्विदासीत्पिलिप्पिलेत्याह।
श्रीर्वै पिलिप्पिला। अन्नाद्यमेवावरुन्धे॥ २२॥

कः स्विदेकाकी चरतीत्याह। असौ वा आदित्य
एकाकी चरति। तेज एवावरुन्धे। क उस्विज्जायते
पुनरित्याह। चन्द्रमा वै जायते पुनः। आयुरेवावरुन्धे।
किं स्विद्धिमस्य भेषजमित्याह। अग्निर्वै हिमस्य भेषजम्।
ब्रह्मवर्चसमेवावरुन्धे। किं स्विदावपनं महदित्याह॥ २३॥

अयं वै लोक आवपनं महत्। अस्मिन्नेव लोके प्रतितिष्ठति।
पृच्छामि त्वा परमन्तं पृथिव्या इत्याह। वेदिर्वै परो-
ऽन्तः पृथिव्याः। वेदिमेवावरुन्धे। पृच्छामि त्वा भुवनस्य
नाभिमित्याह। यज्ञो वै भुवनस्य नाभिः। यज्ञमेवावरुन्धे।
पृच्छामि त्वा वृष्णो अश्वस्य रेत इत्याह। सोमो वै
वृष्णो अश्वस्य रेतः। सोमपीथमेवावरुन्धे। पृच्छामि
वाचः परमं व्योमेत्याह। ब्रह्म वै वाचः परमं व्योम।
ब्रह्मवर्चसमेवावरुन्धे॥ २४॥

होता भवति वै वृष्टिः पूर्वचित्तिरन्नाद्यमेवावरुन्धे महदित्याह सोमो वै वृष्णो अश्वस्य रेतश्चत्वारि

च॥

[५]

अप वा एतस्मात्प्राणाः क्रामन्ति। योऽश्वमेधेन यजते।
प्राणाय स्वाहा व्यानाय स्वाहेति संज्ञप्यमान आहुतीर्जुहोति।
प्राणानेवास्मिन्दधाति। नास्मात्प्राणा अपक्रामन्ति।

अवन्तीः स्थावन्तीस्त्वाऽवन्तु। प्रियं त्वां प्रियाणाम्।
वर्षिष्ठमाप्यानाम्। निधीनां त्वां निधिपतिः हवामहे वसो
ममेत्याह। अपैवास्मै तद्धवते॥२५॥

अथो धुवन्त्येवैनम्। अथो न्येवास्मै हवते। त्रिः परियन्ति।
त्रयं इमे लोकाः। एभ्य एवैनं लोकेभ्यो धुवते। त्रिः पुनः
परियन्ति। षट्त्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवैनन्धुवते।
अप वा एतेभ्यः प्राणाः क्रामन्ति॥२६॥

ये यज्ञे धुवनन्तन्वते। नवकृत्वः परियन्ति। नव वै पुरुषे
प्राणाः। प्राणानेवात्मन्दधते। नैभ्यः प्राणा अपक्रामन्ति। अम्बे
अम्बाल्यम्बिके इति पत्नीमुदानयति। अहृतैवैनम्। सुभगे
काम्पीलवासिनीत्याह। तप एवैनामुपनयति। सुवर्गे लोके
सम्प्रोर्ण्वाथामित्याह॥२७॥

सुवर्गमेवैनं लोकं गमयति। आऽहमजानि गर्भधमा
त्वमजाऽसि गर्भधमित्याह। प्रजा वै पशवो गर्भः।
प्रजामेव पशूनात्मन्धत्ते। देवा वा अश्वमेधे पवमाने।
सुवर्गं लोकं न प्राजानन्। तमश्वः प्राजानात्।
यथ्सूचीभिरसिपथान्कल्पयन्ति। सुवर्गस्य लोकस्य
प्रज्ञात्यै। गायत्री त्रिष्टुब्जगतीत्याह॥२८॥

यथायजुरेवैतत्। त्रय्यः सूच्यो भवन्ति। अयस्मर्यो रजता
हरिण्यः। अस्य वै लोकस्य रूपमयस्मर्यः। अन्तरिक्षस्य

रज॒ताः। दि॒वो ह॒रि॒ण्यः। दि॒शो वा अ॒य॒स्मय्यः। अ॒वा॒न्त॒र॒दि॒शा
र॒ज॒ताः। ऊ॒र्ध्वा ह॒रि॒ण्यः। दि॒श ए॒वास्मै॑ क॒ल्पय॑ति। क॒स्त्वा
छ॒यति॑ क॒स्त्वा वि॒शा॒स्तीत्या॒हाहि॑सायै॥ २९॥

हु॒वते॒ क्रा॒मन्त्यूर्वा॒थामि॒त्याह॑ ज॒गती॒त्याह॑ क॒ल्पय॑त्येकं च॥ [६]

अ॒प॒ वा ए॒तस्मा॒च्छ्री॑ रा॒ष्ट्रं क्रा॑मति। योऽ॒श्वमे॒धेन॒
यज॑ते। ऊ॒र्ध्वा॒मे॒नामु॒च्छ्रय॑ता॒दित्या॑ह। श्री॒र्वे रा॒ष्ट्रम॑श्वमे॒धः।
श्रि॒यमे॒वास्मै॑ रा॒ष्ट्रमूर्ध्व॑मु॒च्छ्रय॑ति। वे॒णुभा॒रङ्गि॒रावि॒वेत्या॑ह। रा॒ष्ट्रं
वै भा॒रः। रा॒ष्ट्रमे॒वास्मै॑ पर्यू॒हति॑। अथा॑स्या॒ मध्य॑मे॒धता॒मि॒त्याह॑।
श्री॒र्वे रा॒ष्ट्रस्य॒ मध्य॑म्॥ ३०॥

श्रि॒यमे॒वाव॑रुन्धे। शी॒ते वा॒ते पु॒नन्नि॒वेत्या॑ह। क्षे॒मो वै रा॒ष्ट्रस्य॑
शी॒तो वा॒तः। क्षे॒ममे॒वाव॑रुन्धे। यद्ध॑रि॒णी यव॑म॒तीत्या॑ह। वि॒द्वै
ह॑रि॒णी। रा॒ष्ट्रं यवः॑। वि॒शं चै॒वास्मै॑ रा॒ष्ट्रं च॑ स॒मीची॑ दधाति।
न पु॒ष्टं प॒शु म॑न्यत॒ इत्या॑ह। तस्मा॒द्राजा॑ प॒शून् पु॒ष्यति॑॥ ३१॥

शू॒द्रा यद॑र्य॒जारा॑ न पोषा॒य धना॑य॒तीत्या॑ह। तस्मा॑द्वैशीपु॒त्रन्नाभि॑षि॒ञ्चन्ते॑
इ॒यं य॒का श॑कु॒न्तिके॒त्याह॑। वि॒द्वै श॑कु॒न्ति॒का। रा॒ष्ट्रम॑श्वमे॒धः।
वि॒शं चै॒वास्मै॑ रा॒ष्ट्रं च॑ स॒मीची॑ दधाति। आ॒हल॑मि॒ति
स॒र्प॒तीत्या॑ह। तस्मा॑द्रा॒ष्ट्राय॒ विशः॑ स॒र्पन्ति॑। आ॒हत॑ङ्ग॒भे प॒स॒
इत्या॑ह। वि॒द्वै ग॒भः॥ ३२॥

रा॒ष्ट्रं प॒सः। रा॒ष्ट्रमे॒व वि॒श्याह॑न्ति। तस्मा॑द्रा॒ष्ट्रं वि॒शं घा॑तु॒कम्।
मा॒ता च॑ ते पि॒ता च॑ त॒ इत्या॑ह। इ॒यं वै मा॒ता। अ॒सौ पि॒ता।

आभ्यामेवैनं परिददाति। अग्रं वृक्षस्य रोहत इत्याह। श्रीर्वै
वृक्षस्याग्रम्। श्रियमेवाव रुन्धे॥३३॥

प्रसुलामीति ते पिता गुभे मुष्टिमंतः सयदित्याह। विड्वै गर्भः।
राष्ट्रमुष्टिः। राष्ट्रमेव विश्याहन्ति। तस्माद्राष्ट्रं विशं घातुकम्।
अप वा एतेभ्यः प्राणाः क्रामन्ति। ये यज्ञेऽपूतं वदन्ति।
दधिक्राव्णो अकारिषमिति सुरभिमतीमृचं वदन्ति। प्राणा
वै सुरभयः। प्राणानेवात्मन्दधते। नैभ्यः प्राणा अपक्रामन्ति।
आपो हि ष्ठा मयोभुव इत्यद्विर्मार्जयन्ते। आपो वै सर्वा
देवताः। देवताभिरेवात्मानं पवयन्ते॥३४॥

राष्ट्रस्य मध्यं पुष्यति गर्भो रुन्धे दधते चत्वारि च॥ [७]

प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वा प्रेणाऽनु प्राविशत्। ताभ्यः पुनः
सम्भवितुनाशक्रोत्। सोऽब्रवीत्। ऋध्रवदिथ्सः। यो मेतः पुनः
सम्भरदिति। तं देवा अश्वमेधेनैव समभरन्। ततो वै त
आर्धुवन्। योऽश्वमेधेन यजते। प्रजापतिमेव सम्भरत्युधोति।
पुरुषमालभते॥३५॥

वैराजो वै पुरुषः। विराजमेवालभते। अथो अन्नं वै
विराट्। अन्नमेवावरुन्धे। अश्वमालभते। प्राजापत्यो वा
अश्वः। प्रजापतिमेवालभते। अथो श्रीर्वा एकशफम्।
श्रियमेवावरुन्धे। गामालभते॥३६॥

यज्ञो वै गौः। यज्ञमेवालभते। अथो अन्नं वै गौः।

अन्नमेवावरुन्धे। अजावी आलभते भूम्ने। अथो पुष्टिर्वै भूमा।
 पुष्टिमेवावरुन्धे। पर्यग्निकृतं पुरुषश्चारण्याः श्रोत्सृजन्त्यहिंसायै।
 उभौ वा एतौ पशू आलभ्येते। यश्चावमो यश्च परमः।
 तैऽस्योभये यज्ञे बद्धाः। अभीष्टा अभिप्रीताः। अभिजिता
 अभिहुता भवन्ति। नैनन्दङ्गवः पशवो यज्ञे बद्धाः। अभीष्टा
 अभिप्रीताः। अभिजिता अभिहुता हिंसन्ति। योऽश्वमेधेन
 यजते। य उ चैनमेवं वेद॥ ३७॥

लभते गामालभते परमोऽष्टौ च॥ [८]

प्रथमेन वा एष स्तोमेन राध्वा। चतुष्टोमेन कृतेनायानामुत्तरेहन्।
 एकविंशे प्रतिष्ठायां प्रति तिष्ठति। एकविंशत्प्रतिष्ठायां
 ऋतूनन्वारोहति। ऋतवो वै पृष्ठानि। ऋतवः संवत्सरः।
 ऋतुष्वेव संवत्सरे प्रतिष्ठाय। देवता अभ्यारोहति। शक्ररयः
 पृष्ठम्भवन्त्यन्यदन्यच्छन्दः। अन्येऽन्ये वा एते पशव
 आलभ्यन्ते॥ ३८॥

उतेवं ग्राम्याः। उतेवारण्याः। अहरेव रूपेण समर्धयति।
 अथो अहं एवैष बलिर्हियते। तदाहुः। अपशवो वा एते।
 यदजावयश्चारण्याश्च। एते वै सर्वे पशवः। यद्व्या इति।
 गव्यान्पशूनुत्तमेऽहं नालभते॥ ३९॥

तेनैवोभयान्पशूनवरुन्धे। प्राजापत्या भवन्ति। अनभिजितस्याभिजित्यै
 सौरीर्नवं श्वेता वशा अनूबन्ध्या भवन्ति। अन्तत एव
 ब्रह्मवर्चसमवरुन्धे। सोमाय स्वराज्ञेऽनोवाहावनङ्गाहाविति

द्वन्द्विनः पशूनालभते। अहोरात्राणामभिजित्यै। पशुभिर्वा
 एष व्यृध्यते। योऽश्वमेधेन यजते। छगुलङ्कल्माषङ्किदिदीविं
 विदीगयमिति त्वाष्ट्रान्पशूना लभते। पशुभिरेवात्मानं
 समर्धयति। ऋतुभिर्वा एष व्यृध्यते। योऽश्वमेधेन यजते।
 पिशङ्गास्त्रयो वासन्ता इत्यृतुपशूनालभते। ऋतुभिरेवात्मानं
 समर्धयति। आ वा एष पशुभ्यो वृश्च्यते। योऽश्वमेधेन
 यजते। पर्यग्निकृता उथ्सृजन्त्यनाव्रस्काय॥४०॥

लभ्यन्ते लभते त्वाष्ट्रान्पशूनालभतेऽष्टौ च॥ [९]

प्रजापतिरकामयत महानन्नादः स्यामिति। स एतावश्वमेधे
 महिमानावपश्यत्। तावंगृहीत। ततो वै स महानन्नादो-
 ऽभवत्। यः कामयेत महानन्नादः स्यामिति। स एतावश्वमेधे
 महिमानौ गृहीत। महानेवान्नादो भवति। यजमानदेवत्या
 वै वृषा। राजा महिमा। यद्वृषाम्महिम्नोभयतः परियजति।
 यजमानमेव राज्येनोभयतः परिगृह्णाति। पुरस्तात्स्वाहाकारा
 वा अन्ये देवाः। उपरिष्ठात्स्वाहाकारा अन्ये। ते वा एतेऽश्व
 एव मेध्य उभयेऽवरुध्यन्ते। यद्वृषाम्महिम्नोभयतः परियजति।
 तानेवोभयान्प्रीणाति॥४१॥

परियजति षट्॥ [१०]

वैश्वदेवो वा अश्वः। तं यत्प्राजापत्यं कुर्यात्। या
 देवता अपिभागाः। ता भागधेयेन व्यर्धयेत्। देवताभ्यः
 समदन्दध्यात्। स्तेगान्दष्ट्राभ्यां मण्डूकां जम्भ्येभिरिति।

आज्यमवदानं कृत्वा प्रतिसङ्ख्यायमाहुतीर्जुहोति। या एव देवता अपिभागाः। ता भागधेयेन समर्धयति। न देवताभ्यः समदं दधाति॥४२॥

चतुर्दशैताननुवाकाञ्जुहोत्यनन्तरित्यै। प्रयासाय स्वाहेति पञ्चदशम्। पञ्चदश वा अर्धमासस्य रात्रयः। अर्धमासशः संवत्सर आप्यते। देवासुराः संयत्ता आसन्। तैर्ब्रुवन्नग्नयः स्विष्टकृतः। अश्वस्य मेध्यस्य वयमुद्धारमुद्धारामहे। अथैतानभि भवामेति। ते लोहितमुदहरन्त। ततो देवा अभवन्॥४३॥

पराऽसुराः। यथिस्विष्टकृद्भ्यो लोहितं जुहोति भ्रातृव्याभिभूत्यै। भवत्यात्मना। पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति। गोमृगकण्ठेन प्रथमामाहुतिं जुहोति। पशवो वै गोमृगः। रुद्रोऽग्निः स्विष्टकृत्। रुद्रादेव पशूनन्तर्दधाति। अथो यत्रैषाऽऽहुतिरहूयते। न तत्र रुद्रः पशूनभिमन्यते॥४४॥

अश्वशफेनं द्वितीयामाहुतिं जुहोति। पशवो वा एकशफम्। रुद्रोऽग्निः स्विष्टकृत्। रुद्रादेव पशूनन्तर्दधाति। अथो यत्रैषाऽऽहुतिरहूयते। न तत्र रुद्रः पशूनभिमन्यते। अयस्मयेन कमण्डलुना तृतीयाम्। आहुतिं जुहोत्यायास्यो वै प्रजाः। रुद्रोऽग्निः स्विष्टकृत्। रुद्रादेव प्रजा अन्तर्दधाति। अथो यत्रैषाऽऽहुतिरहूयते। न तत्र रुद्रः प्रजा अभिमन्यते॥४५॥

दधात्यभेवन्मन्यते प्रजा अन्तर्दधाति द्वे च ॥ [११]

अश्वस्य वा आलब्धस्य मेध उदक्रामत्। तदश्वस्तोमीयमभवत्।
यदश्वस्तोमीयं जुहोति। समेधमेवैनमालभते। आज्येन
जुहोति। मेधो वा आज्यम्। मेधोऽश्वस्तोमीयम्।
मेधेनैवास्मिन्मेधं दधाति। षट्त्रिंशतं जुहोति। षट्त्रिंशदक्षरा
बृहती॥४६॥

बारहताः पशवः। सा पशूनाम्मात्रा। पशूनेव मात्रया
समर्धयति। तायद्भूयसीर्वा कनीयसीर्वा जुहुयात्।
पशून्मात्रया व्यर्धयेत्। षट्त्रिंशतं जुहोति। षट्त्रिंशदक्षरा
बृहती। बारहताः पशवः। सा पशूनाम्मात्रा। पशूनेव मात्रया
समर्धयति॥४७॥

अश्वस्तोमीयं हुत्वा द्विपदा जुहोति। द्विपाद्वै पुरुषो
द्विप्रतिष्ठः। तदेनं प्रतिष्ठया समर्धयति। तदाहुः।
अश्वस्तोमीयं पूर्वं होतव्याँ(३)न्द्विपदाँ(३) इति। अश्वो
वा अश्वस्तोमीयम्। पुरुषो द्विपदाः। अश्वस्तोमीयं हुत्वा
द्विपदा जुहोति। तस्माद्विपाच्चतुष्पादमत्ति। अथो द्विपद्येव
चतुष्पदः प्रतिष्ठायपति। द्विपदा हुत्वा। नान्यामुत्तरामाहुतिं
जुहुयात्। यदन्यामुत्तरामाहुतिं जुहुयात्। प्र प्रतिष्ठयाश्चवेत।
द्विपदा अन्ततो जुहोति प्रतिष्ठित्यै॥४८॥

बृहत्यर्धयति स्थापयति पञ्च च॥ [१२]

प्रजापतिरश्वमेधमसृजत। सोऽस्मात्सृष्टोऽपाक्रामत्।
 तं यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छत्। तं यज्ञक्रतुभिर्नान्वविन्दत्।
 तमिष्टिभिरन्वैच्छत्। तमिष्टिभिरन्वविन्दत्। तदिष्टीनामिष्टित्वम्।
 यथ्संवत्सरमिष्टिभिर्यजते। अश्वमेव तदन्विच्छति।
 सावित्रियो भवन्ति॥४९॥

इयं वै सविता। यो वा अस्यान्नश्यति यो निलयते।
 अस्यां वाव तं विन्दन्ति। न वा इमाङ्कश्चनेत्याहुः।
 तिर्यङ्गोर्ध्वोत्येतुमर्हतीति। यथसावित्रियो भवन्ति।
 सवितृप्रसूत एवैनमिच्छति। ईश्वरो वा अश्वः प्रमुक्तः
 परा परावतङ्गन्तोः। यथसायं धृतीर्जुहोति। अश्वस्यैव यत्यै
 धृत्यै॥५०॥ यत्प्रातरिष्टिभिर्यजते। अश्वमेव तदन्विच्छति।
 यथसायं धृतीर्जुहोति। अश्वस्यैव यत्यै धृत्यै। तस्मात्सायं
 प्रजाः क्षेम्या भवन्ति। यत्प्रातरिष्टिभिर्यजते। अश्वमेव
 तदन्विच्छति। तस्माद्विवा नष्टैष एति। यत्प्रातरिष्टिभिर्यजते
 सायं धृतीर्जुहोति। अहोरात्राभ्यामेवैनमन्विच्छति। अथो
 अहोरात्राभ्यामेवास्मै योगक्षेमं कल्पयति॥५१॥

भवन्ति धृत्या एनमन्विच्छत्येकं च॥ [१३]

अप वा एतस्माच्छ्री राष्ट्रङ्गमति। योऽश्वमेधेन यजते।
 ब्राह्मणौ वीणागाथिनौ गायतः। श्रिया वा एतद्रूपम्। यद्वीणा।
 श्रियमेवास्मिन्तद्धतः। यदा खलु वै पुरुषः श्रियमश्नुते।
 वीणाऽस्मै वाद्यते। तदाहुः। यदुभौ ब्राह्मणौ गायेताम्॥५२॥

प्र॒भ्र॑ः शु॒कास्मा॒च्छ्रीः॑ स्या॒त्। न वै ब्रा॑ह्म॒णे श्री र॑म॒त् इति॑।
 ब्रा॒ह्म॒णो॑ऽन्यो गाय॑त्। रा॒ज॒न्यो॑ऽन्यः। ब्रह्म॒ वै ब्रा॑ह्म॒णः।
 क्ष॒त्र॑ः रा॒ज॒न्यः॑। तथा॑ हा॒स्य ब्रह्म॑णा च क्ष॒त्रेण॑ चोभ॒यतः॑
 श्रीः परि॑गृही॒ता भ॑वति। तदा॑हुः। यदु॒भौ दि॒वा गा॑ये॒ताम्।
 अपा॑स्माद्राष्ट्र॒ङ्गमे॑त्॥५३॥

न वै ब्रा॑ह्म॒णे रा॒ष्ट्र॑ः र॑म॒त् इति॑। य॒दा खलु॑ वै रा॒जा का॒मय॑ते।
 अथ॑ ब्रा॒ह्म॒णञ्जि॑नाति। दि॒वा ब्रा॑ह्म॒णो गा॑येत्। नक्त॑ः रा॒ज॒न्यः॑।
 ब्रह्म॑णो वै रू॒पम॑हः। क्ष॒त्रस्य॑ रा॒त्रिः। तथा॑ हा॒स्य ब्रह्म॑णा च
 क्ष॒त्रेण॑ चोभ॒यतो॑ रा॒ष्ट्रं परि॑गृही॒तम्भ॑वति। इत्य॑ददा॒ इत्य॑यज॒था
 इत्य॑पच॒ इति॑ ब्रा॒ह्म॒णो गा॑ये॒त्। इ॒ष्टा॒पूर्त॑ वै ब्रा॑ह्म॒णस्य॑॥५४॥

इ॒ष्टा॒पूर्ते॑नै॒वैन॑ः स॒ सम॑र्धयति। इत्य॑जिना॒ इत्य॑युध्य॒था
 इत्य॑मु॒ः स॒ङ्गाम॑म॒हन्नि॑ति रा॒ज॒न्यः॑। यु॒द्धं वै रा॑ज॒न्यस्य॑।
 यु॒द्धेनै॒वैन॑ः स॒ सम॑र्धयति। अक्लृ॑प्ता वा ए॒तस्य॑र्तव॒ इत्या॑हुः।
 यो॑ऽश्वमे॒धेन॑ यज॒न्त इति॑। ति॒स्रो॑ऽन्यो गा॑यति ति॒स्रो॑ऽन्यः।
 षट्थ॑सम्प॒द्यन्ते॑। षड्वा ऋ॒तवः॑। ऋ॒तूने॒वास्मै॑ कल्पयतः।
 ताभ्या॑ः स॒ऽऽथा॑याम्। अ॒नो॒युक्ते॑ च॒ श॒ते च॑ ददाति। श॒तायुः॑
 पु॒रुषः॑ श॒तेन्द्रि॑यः। आ॒युष्ये॒वेन्द्रि॑ये प्र॒ति॒ति॒ष्ठति॑॥५५॥

गाये॒ताङ्गामे॒द्वाह्म॑णस्य॒ कल्प॑यतश्च॒त्वारि॑ च॥ [१४]

सर्वेषु॑ वा ए॒षु लो॒केषु॑ मृ॒त्यवो॒ऽन्वाय॑न्ताः। तेभ्यो॑ यदाहु॑तीर्न
 जुहु॑यात्। लो॒केलो॒क ए॒नं मृ॒त्युर्वि॑न्देत्। मृ॒त्यवे॒ स्वाहा॑
 मृ॒त्यवे॒ स्वा॒हेत्य॑भिपूर्वमाहु॑तीर्जुहोति। लो॒काल्लो॑कादे॒व

मृत्युमवयजते। नैनं॑ लोके॒लोके मृत्युर्विन्दति॑। यदमुष्मै॑
स्वाहाऽमुष्मै॑ स्वाहेति॑ जुह्व॑त्सञ्चक्षी॑त। बहुं॑ मृत्युममित्रं॑
कुर्वीत। मृत्यवे॑ स्वाहेत्येकस्मा ए॒वैकां॑ जुहुयात्। एको॒ वा
अमुष्मि॑ल्लोके मृत्युः॥५६॥

अ॒श॒न॒या मृत्युरे॒व। तमे॒वामुष्मि॑ल्लोकेऽवयजते। भ्रू॒ण॒ह॒त्यायै
स्वाहेत्य॑वभृथ आहु॑तिं जुहोति। भ्रू॒ण॒ह॒त्यामे॒वाव॑ यजते।
तदा॑हुः। यद्भ्रू॑णह॒त्या पा॒त्र्याऽथ॑। कस्मा॑द्यज्ञेऽपि॑ क्रियत॒
इति॑। अमृत्यु॑र्वा अ॒न्यो भ्रू॑णह॒त्याया॒ इत्या॑हुः। भ्रू॒ण॒ह॒त्या
वाव॑ मृत्युरिति॑। यद्भ्रू॑णह॒त्यायै॒ स्वाहेत्य॑वभृथ आहु॑तिं
जुहोति॑॥५७॥

मृत्युमे॒वाहु॑त्या तर्पयित्वा प॑रि॒पाणं॑ कृत्वा। भ्रू॒ण॒घ्ने
भे॒ष॒जं क॑रोति। ए॒तां ह॒ वै मु॑ण्डि॒भ औ॒दन्य॒वः।
भ्रू॒ण॒ह॒त्यायै॒ प्रायश्चित्तिं॑ वि॒दां च॑कार। यो हा॒स्यापि॑ प्र॒जायां॑
ब्राह्म॑णं ह॒न्ति। सर्व॑स्मै तस्मै॑ भे॒ष॒जं क॑रोति। जु॒म्ब॒काय॒
स्वाहेत्य॑वभृथ उ॒त्त॒मा॒माहु॑तिं जुहोति। वरु॑णो॒ वै जु॑म्ब॒कः।
अ॒न्त॒त ए॒व वरु॑णमवयजते। ख॒ल॒तेर्वि॑क्लि॒धस्य॑ शु॒क्लस्य॑
पि॒ङ्गाक्ष॑स्य मूर्धं जु॒होति॑। ए॒तद्वै वरु॑णस्य रू॒पम्। रू॒पेणै॒व
वरु॑णमवयजते॥५८॥

लोके मृत्युर्जुहोति मूर्धं जुहोति द्वे च॥ ————— [१५]

वा॒रु॒णो वा अ॒श्वः। तं दे॒वत॑या व्य॑र्धयति। यत्प्रा॑जाप॒त्यं

क॒रोति॑। नमो॑ रा॒ज्ञे नमो॑ वरु॒णाये॒त्याह॑। वा॒रु॒णो वा अश्वः॑।
स्वयै॑वैनं॑ दे॒वत॑या॒ सम॑र्धयति। नमो॑ऽश्वा॒य नमः॑ प्र॒जाप॑तय॒
इत्या॑ह। प्रा॒जाप॑त्यो वा अश्वः॑। स्वयै॑वैनं॑ दे॒वत॑या॒ सम॑र्धयति।
नमो॑ऽधि॑पतय॒ इत्या॑ह॥५९॥

धर्मो॑ वा अधि॑पतिः। धर्म॑मे॒वावरु॑न्धे। अधि॑पतिर॒स्यधि॑पति॒म्मा
कुर्व॑धि॑पतिर॒हं प्र॒जानां॑ भूयास॒मित्या॑ह। अधि॑पतिमे॒वैनं॑
समा॒नानां॑ करोति। मान्धे॑हि मयि॑ धे॒हीत्या॑ह। आ॒शिषं॑मे॒वैतामाशा॑स्ते।
उ॒पाकृ॑ताय॒ स्वाहे॑त्युपाकृ॑ते जुहोति। आल॑ब्धाय॒ स्वाहे॑ति
नियु॑क्ते जुहोति। हु॒ताय॒ स्वाहे॑ति हु॒ते जुहो॑ति। ए॒षां
लो॒काना॑म॒भिजि॑त्यै॥६०॥

प्र वा ए॒ष ए॒भ्यो लो॒केभ्य॑श्च॒वते। यो॑ऽश्वमे॒धेन॒ यज॑ते।
आ॒ग्नेय॑मैन्द्रा॒ग्रमा॑श्विनम्। तान्प॒शूल॑भते॒ प्रति॑ष्ठित्यै। यदा॑ग्ने॒यो
भव॑ति। अ॒ग्निः सर्वा॑ दे॒वताः॑। दे॒वता॑ ए॒वावरु॑न्धे। ब्र॒ह्म वा
अ॒ग्निः। क्ष॒त्रमिन्द्रः॑। यदैन्द्रा॒ग्रो भव॑ति॥६१॥

ब्र॒ह्मक्ष॑त्रे ए॒वावरु॑न्धे। यदा॑श्वि॒नो भव॑ति। आ॒शिषा॑मवरु॒द्धौ।
त्रयो॑ भवन्ति। त्रयं॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒ष्वेव॑ लो॒केषु॑ प्रति॑तिष्ठति।
अ॒ग्नये॑ऽहोमु॒चेऽष्टा॑क॒पाल॒ इति॑ दश॑हविष॒मिष्टिं॑ निर्व॑पति।
दशा॑क्षरा वि॒राट्। अ॒न्नं वि॒राट्। वि॒राजै॒वान्नाद्य॑मवरु॒न्धे।
अ॒ग्नेर्म॑न्वे प्रथ॒मस्य॒ प्रचे॑तस् इति॑ याज्यानुवा॒क्या भव॑न्ति
सर्व॑त्वाय॥६२॥

अधिपतय इत्याहभिजित्या ऐन्द्राग्नौ भवति रुन्ध्र एकं च॥—————[१६]

यद्यश्वमुपतपद्विन्देत्। आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपेत्। सौम्यं चरुम्। सावित्रमष्टाकपालम्। यदाग्नेयो भवति। अग्निः सर्वा देवताः। देवताभिरेवैनंमिषज्यति। यथ्सौम्यो भवति। सोमो वा ओषधीनां राजा। याभ्यं एवैनं विन्दति॥६३॥

ताभिरेवैनंमिषज्यति। यथसावित्रो भवति। सवितृप्रसूत एवैनंमिषज्यति। एताभिरेवैनं देवताभिर्मिषज्यति। अगदो हैव भवति। पौष्णं चरुं निर्वपेत्। यदि श्लोणः स्यात्। पूषा वै श्लोण्यस्य मिषक्। स एवैनंमिषज्यति। अश्लोणो हैव भवति॥६४॥

रौद्रं चरुं निर्वपेत्। यदि महती देवताऽभिमन्येत। एतद्देवत्यो वा अश्वः। स्वयैवैनं देवतया मिषज्यति। अगदो हैव भवति। वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेन्मृगाखुरे यदि नागच्छेत्। इयं वा अग्निर्वैश्वानरः। इयमेवैनंमर्चिभ्यां परिरोधमानयति। आहैव सुत्यमहर्गच्छति। यद्यधीयात्॥६५॥

अग्नयेऽहोमुचेऽष्टाकपालः। सौर्यं पयः। वायव्यं आज्यभागः। यजमानो वा अश्वः। अहंसा वा एष गृहीतः। यस्याश्वो मेधाय प्रोक्षितोऽध्येति। यदहोमुचे निर्वपति। अहंस एव तेन मुच्यते। यजमानो वा अश्वः। रेतसा वा एष व्यृध्यते॥६६॥

यस्याश्चो मेधाय प्रोक्षितोऽध्येति। सौर्यं रेतः। यत्सौर्यं पयो भवति। रेतसैवैनं स समर्धयति। यजमानो वा अश्वः। गर्भैर्वा एष व्यृध्यते। यस्याश्चो मेधाय प्रोक्षितोऽध्येति। वायव्या गर्भाः। यद्वायव्यं आज्यभागो भवति। गर्भैरेवैनं स समर्धयति। अथो यस्यैषाऽश्वमेधे प्रायश्चित्तिः क्रियते। इष्ट्वा वसीयान्भवति॥६७॥

विन्दत्यश्लोणो ह्येव भवत्यधीयादृध्यते गर्भैरेवैनं स समर्धयति द्वे च॥—————[१७]

तदाहुः। द्वादश ब्रह्मोदनान्त्संस्थिते निर्वपेत्। द्वादशभिर्वेष्टिभिर्यजेते। यदिष्टिभिर्यजेत। उपनामुक एनं यज्ञः स्यात्। पापीयास्तु स्यात्। आप्तानि वा एतस्य छन्दांसि। य ईजानः। तानि क एतावदाशु पुनः प्रयुं जीतेति। सर्वा वै संस्थिते यज्ञे वागाप्यते॥६८॥

साप्ता भवति यातयाम्नी। क्रूरीकृतेव हि भवत्यरुष्कृता। सा न पुनः प्रयुज्येत्याहुः। द्वादशैव ब्रह्मोदनान्त्संस्थिते निर्वपेत्। प्रजापतिर्वा ओदनः। यज्ञः प्रजापतिः। उपनामुक एनं यज्ञो भवति। न पापीयान्भवति। द्वादश भवन्ति। द्वादशमासाः संवत्सरः। संवत्सर एव प्रतितिष्ठति॥६९॥

आप्यते संवत्सर एकं च॥—————[१८]

एष वै विभूर्नामं यज्ञः। सर्वं ह वै तत्र विभु भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै प्रभूर्नामं यज्ञः। सर्वं ह वै तत्र प्रभु

भ॑वति। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॑ यज॑न्ते। ए॒ष वा ऊ॒र्जस्वा॒न्नाम॑ य॒ज्ञः।
सर्व॑ ह॒ वै तत्रो॒र्जस्व॑द्भवति। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॑ यज॑न्ते। ए॒ष वै
पय॑स्वा॒न्नाम॑ य॒ज्ञः॥७०॥

सर्व॑ ह॒ वै तत्र॑ पय॑स्वद्भवति। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॑ यज॑न्ते। ए॒ष वै
वि॒धृतो॑ नाम॑ य॒ज्ञः। सर्व॑ ह॒ वै तत्र॑ वि॒धृत॑म्भवति। यत्रै॒तेन॑
य॒ज्ञेन॑ यज॑न्ते। ए॒ष वै व्या॒वृत्तो॑ नाम॑ य॒ज्ञः। सर्व॑ ह॒ वै तत्र॑
व्या॒वृत्त॑म्भवति। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॑ यज॑न्ते। ए॒ष वै प्र॒ति॒ष्ठितो॑
नाम॑ य॒ज्ञः। सर्व॑ ह॒ वै तत्र॑ प्र॒ति॒ष्ठित॑म्भवति॥७१॥

यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॑ यज॑न्ते। ए॒ष वै ते॒ज॒स्वी नाम॑ य॒ज्ञः। सर्व॑ ह॒
वै तत्र॑ ते॒ज॒स्वि भ॑वति। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॑ यज॑न्ते। ए॒ष
वै ब्र॑ह्मवर्च॑सी नाम॑ य॒ज्ञः। आ ह॒ तत्र॑ ब्रा॒ह्म॒णो ब्र॑ह्मवर्च॑सी
जा॑यते। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॑ यज॑न्ते। ए॒ष वा अ॒ति॒व्या॒धी नाम॑
य॒ज्ञः। आ ह॒ वै तत्र॑ रा॒ज॒न्योऽति॒व्या॒धी जा॑यते। यत्रै॒तेन॑
य॒ज्ञेन॑ यज॑न्ते। ए॒ष वै दी॒र्घो नाम॑ य॒ज्ञः। दी॒र्घायु॑षो ह॒ वै तत्र॑
मनु॑ष्या भवन्ति। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॑ यज॑न्ते। ए॒ष वै क्लृ॑प्तो नाम॑
य॒ज्ञः। कल्प॑ते ह॒ वै तत्र॑ प्र॒जाभ्यो॑ योगक्षेमः। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॑
यज॑न्ते॥७२॥

पय॑स्वा॒न्नाम॑ य॒ज्ञः प्र॒ति॒ष्ठित॑म्भवति॒ यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॑ यज॑न्ते पदं (ए॒ष वै वि॒भूः प्र॒भूरू॒र्जस्वा॒न्यय॑स्वा॒न्
वि॒धृतो॑ व्या॒वृत्तः॒ प्र॒ति॒ष्ठित॑स्ते॒ज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॑स्यति॒व्या॒धी दी॒र्घः क्लृ॑प्तो द्वाद॑श॥)॥—[१९]

ता॒र्प्येणाश्च॑ संज्ञ॑पयन्ति। य॒ज्ञो वै ता॒र्प्यम्। य॒ज्ञेनै॒वैन॑
सम॑र्धयन्ति। या॒मेन॑ साम्ना॑ प्र॒स्तो॒ताऽनू॑पतिष्ठते।

यम॒लो॒कमे॒वैनं॑ गमयति। ता॒र्प्ये च॑ कृत्यधीवा॒से चाश्व॑ः
संज्ञ॑पयन्ति। ए॒तद्वै प॑शूनाः॒ रूपम्। रूपेणै॒व प॑शूनव॒रुन्धे।
हि॒र॒ण्य॒क॒शि॒पु भ॑वति। तेज॒सोऽव॑रुद्धौ॥ ७३॥

रु॒क्मो भ॑वति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्यानु॑ख्यात्यै। अश्वो॑ भवति।
प्र॒जाप॑ते॒रात्यै॑। अ॒स्य वै लो॒कस्य॑ रू॒पन्ता॒र्प्यम्। अ॒न्तरि॑क्षस्य
कृत्यधीवा॒सः। दि॒वो हि॑रण्यकशि॒पु। आ॒दि॒त्यस्य॑ रु॒क्मः।
प्र॒जाप॑ते॒रश्वः॑। इ॒ममे॒व लो॒कन्ता॒र्प्येणा॑प्तोति॥ ७४॥

अ॒न्तरि॑क्षं कृत्यधीवा॒सेन॑। दि॒वः॑ हि॒र॒ण्य॒क॒शि॒पुना॑।
आ॒दि॒त्यः॑ रु॒क्मेण॑। अश्वे॑नै॒व मे॒ध्येन॑ प्र॒जाप॑तेः सायु॑ज्यः
सलो॒कता॑माप्नोति। ए॒तासा॑मे॒व दे॒वता॑नाः॒ सायु॑ज्यम्।
सा॒ष्टि॒ताः॑ स॒मानलो॒कता॑माप्नोति। योऽश्व॑मे॒धेन॑ यज॑ते। य
उ॑ चैनमे॒वं वेद॑॥ ७५॥

अवरुद्ध्या आप्रोत्यष्टौ च॥

[२०]

आ॒दि॒त्याश्चाङ्गि॑रसश्च सु॒व॒र्गे लो॒केऽस्पर्ध॑न्त। तेऽङ्गि॑रस
आ॒दि॒त्येभ्यः॑। अ॒मुमा॑दि॒त्यमश्व॑ः श्वे॒तं भू॑तं दक्षि॑णामनयन्।
तेऽब्रु॑वन्। यन्नो नै॑ष्ट। स वर्यो॑ भू॒दिति॑। तस्मा॑दश्वः॒
सव॑र्येत्याह्वयन्ति। तस्मा॑द्यज्ञे वरो॑ दीयते। यत्प्र॒जाप॑तिरा॒ल॒ब्धोऽश्वो॑ऽभवत्। तस्मा॑दश्वो॒ नाम॑॥ ७६॥

यच्छ्व॑यदरु॒रासी॑त्। तस्मा॑दर्वा॒ नाम॑। यथ्स॒द्यो वाजा॑न्त्सम॒जय॑त्।
तस्मा॑द्वाजी॒ नाम॑। यदसु॑राणां लो॒काना॑दत्त।

तस्मादादित्यो नाम। अग्निर्वा अश्वमेधस्य योनिरा-
यतनम्। सूर्योऽग्नेर्योनिरायतनम्। यदश्वमेधेऽग्नौ चित्यं
उत्तरवेदिमुपवर्पति। योनिमन्तमेवैनमायतनवन्तं करोति॥७७॥

योनिमानायतनवान्भवति। य एवं वेद। प्राणापानौ वा
एतौ देवानाम्। यदर्काश्वमेधौ। प्राणापानावेवावरुन्धे।
ओजो बलं वा एतौ देवानाम्। यदर्काश्वमेधौ। ओजो
बलमेवावरुन्धे। अग्निर्वा अश्वमेधस्य योनिरायतनम्।
सूर्योऽग्नेर्योनिरायतनम्। यदश्वमेधेऽग्नौ चित्यं उत्तरवेदिं
चिनोति। तावर्काश्वमेधौ। अर्काश्वमेधावेवावरुन्धे। अथो
अर्काश्वमेधयोरेव प्रतितिष्ठति॥७८॥

नामं करोति सूर्योऽग्नेर्योनिरायतनञ्चत्वारि च॥ [२१]

प्रजापतिं वै देवाः पितरम्। पशुम्भूतम्मध्यालभन्त।
तमालभ्योपावसन्। प्रातर्यष्टास्मह इति। एकं वा
एतद्देवानामहः। यथ्संवत्सरः। तस्मादश्वः पुरस्तात्संवत्सर
आलभ्यते। यत्प्रजापतिरालभ्योऽश्वोऽभवत्। तस्मादश्वः।
यथ्सद्यो मेधोऽभवत्॥७९॥

तस्मादश्वमेधः। वेदुकोऽश्वमाशुम्भवति। य एवं वेद।
यद्वै तत्प्रजापतिरालभ्योऽश्वोऽभवत्। तस्मादश्वः प्रजापतेः
पशूनामनुरूपतमः। आऽस्य पुत्रः प्रतिरूपो जायते। य एवं
वेद। सर्वाणि भूतानि सम्भृत्यालभते। समैनं देवास्तेजसे
ब्रह्मवर्चसाय भरन्ति। योऽश्वमेधेन यजते॥८०॥

य उ चैनमेवं वेद। एतद्वै तद्देवा एतान्देवताम्।
 पशुम्भूतम्मध्यालभन्त। यज्ञमेव। यज्ञेन यज्ञमयजन्त
 देवाः। कामप्रं यज्ञमकुर्वत। तेऽमृतत्वमकामयन्त।
 तेऽमृतत्वमगच्छन्। योऽश्वमेधेन यजते। देवानामेवायनेनैति॥८१॥

प्राजापत्येनैव यज्ञेन यजते कामप्रेण। अपुनर्मरमेव
 गच्छति। एतस्य वै रूपेण पुरस्तात्प्राजापत्यमृषभं तूपरं
 बहुरूपमालभते। सर्वेभ्यः कामेभ्यः। सर्वस्याप्त्यै। सर्वस्य
 जित्यै। सर्वमेव तेनाप्रोति। सर्वं जयति। योऽश्वमेधेन
 यजते। य उ चैनमेवं वेद॥८२॥

मेधोऽर्भवद्यजत एति वेद॥ [२२]

यो वा अश्वस्य मेध्यस्य लोमनी वेद। अश्वस्यैव मेध्यस्य
 लोमं लोमं जुहोति। अहोरात्रे वा अश्वस्य मेध्यस्य लोमनी।
 यत्सायं प्रातर्जुहोति। अश्वस्यैव मेध्यस्य लोमं लोमं जुहोति।
 एतदनुकृति ह स्म वै पुरा। अश्वस्य मेध्यस्य लोमं लोमं
 जुह्वति। यो वा अश्वस्य मेध्यस्य पदे वेद। अश्वस्यैव
 मेध्यस्य पदेपदे जुहोति। द्रश्शपूर्णमासौ वा अश्वस्य मेध्यस्य
 पदे॥८३॥

यद्द्रश्शपूर्णमासौ यजते। अश्वस्यैव मेध्यस्य पदेपदे जुहोति।
 एतदनुकृति ह स्म वै पुरा। अश्वस्य मेध्यस्य पदेपदे
 जुह्वति। यो वा अश्वस्य मेध्यस्य विवर्तनं वेद। अश्वस्यैव

मेध्यस्य विवर्तनेविवर्तने जुहोति। असौ वा आदित्योऽश्वः।
 स आहवनीयमागच्छति। तद्विवर्तते। यदग्निहोत्रं जुहोति।
 अश्वस्यैव मेध्यस्य विवर्तनेविवर्तने जुहोति। एतदनुकृति ह
 स्म वै पुरा। अश्वस्य मेध्यस्य विवर्तनेविवर्तने जुहोति॥८४॥

पदे अग्निहोत्रं जुहोति त्रीणि च॥—————[२३]

प्रजापतिस्तमष्टादशिभिः प्रजापतिरकामयतोभावस्मै युञ्जन्ति तेजसाऽपप्राणा अपश्रीरूध्वा
 प्रजापतिः प्रेणाऽनु प्रथमेन प्रजापतिरकामयत महान्वैश्वदेवो वा अश्वोऽश्वस्य प्रजापतिस्तं
 यज्ञक्रतुभिरपश्रीब्राह्मणौ सर्वेषु वारुणो यद्यश्वन्तदाहुरेष वै विभूस्ताप्येणादित्याः प्रजापतिं
 पितरं यो वा अश्वस्य मेध्यस्य लोमनी त्रयोविंशतिः॥२३॥

प्रजापतिरस्मिँल्लोक उत्तरतः श्रियमेव प्रजापतिरकामयत महान्यत्प्रातः प्र वा एष एभ्यो
 लोकेभ्यः सर्वं ह वै तत्र पयः स्वद्य उ चैनमेवं वेदं चत्वार्यशीतिः॥८४॥

प्रजापतिरश्वमेधं जुहोति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके नवमः

प्रपाठकः समाप्तः॥

This PDF was downloaded from <http://stotrasamhita.github.io>.

GitHub: <http://stotrasamhita.github.io> | <http://github.com/stotrasamhita>

Credits: <http://stotrasamhita.github.io/about/>